

10.000
500

KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA'NIN MISIR VALİLİĞİ

-OSMANLI BELGELERİNE GÖRE-

Prof. Dr. Atilla ÇETİN

İstanbul, 1998

*Bu çalışmamı, fedakâr annem
FERHUNDE ÇETİN'in aziz hatırasına
ithaf ediyorum.*

Atilla ÇETİN

ISBN: 975-96454-0-8

Dizgi : Giriřim Dizgi 513 28 29

Baskı : Fatih Ofset 501 28 23 - 612 86 71

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Bibliyografya	9
Giriş	13

I. Bölüm HÜSREV PAŞA'NIN VALİLİĞİ, TAHİR PAŞA İLE MÜCADELELER

A- Fransız İstilâsından Sonra Mısır'ın İç Durumu	19
B- Hüsrev Paşa'nın Valiliği, Vilâyet Kuvvetleri İle Kölemenler Arasında Mücadele Serçeşme Mehmed Ali'nin Başarıları	25
C- Başbozuk Kuvvetleri İle Vali Hüsrev Paşa Arasındaki Anlaşmazlıklar	35
D- Başbozukluklarla Yeniçeriler Arasında Mücadele ve Tahir Paşa'nın Öldürülmesi	43

II. Bölüm BAŞIBOZUKLUKLARLA - KÖLEMENLERİN İŞBİRLİĞİ

A- Trabluslu Ali Paşa'nın Valiliği, Başbozuk ve Kölemenlerin Yeni Vali İle Olan İlişkileri	50
B- Vali Ali Paşa'nın Öldürülmesi, Kölemenlerle Başbozukluk Arasında Anlaşmazlıklar	68

III. Bölüm HURŞİT PAŞA İLE SERÇEŞME MEHMED ALİ ARASINDAKİ İLİŞKİ VE MÜCADELELER

A- Hurşit Paşa İle Mehmed Ali Arasında Dostâne Münasebetler	85
B- Hurşit Paşa ve Mehmed Ali'nin Mısır Valiliğinden Dolayı Anlaşmazlık ve Mücadeleleri	98
C- Bâbîâli'nin Hurşit Paşa-Mehmed Ali Anlaşmazlığındaki Tutumu: Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği	104

IV. Bölüm SONUÇ

ÖNSÖZ

Yakınçağ, Osmanlı tarihinin en dikkate değer şahsiyetlerinden birisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dır. Aynı zamanda, Mehmed Ali Paşa XIX. yüzyıl Mısır tarihinin çok önemli bir devlet adamıdır. 1805-1848 arasında 44 yıl Mısır valiliği yapmış ve birçok reformlar gerçekleştirmiştir. Kurduğu hanedan Mısır'da 1953 yılına kadar egemen olmuştur. Fransızların Mısır'ı istilâsı dolayısıyla (1798), yardıma giden Osmanlı kuvvetleri içinde bir asker olarak geldiği Mısır'da Mehmed Ali, 5-6 yıl gibi kısa bir zamanda, akli, yeteneği ve becerikliliği sayesinde Mısır Valiliğini ele geçirmiştir. Fransızların Mısır'dan çekilmesinden sonra, Mısır'ın siyasî, askerî, iktisadî ve toplumsal durumu, karışıklıklar, halkın ve ulemanın tutumu, muhtelif askerî güçler arasındaki rekabetler ve çatışmalar ve Osmanlı valilerinin tedbirsizlikleri, Mehmed Ali'nin gözünden kaçmamış, bu zeki ve fırsat bilir şahsiyet, birtakım giriştiği mücadeleler sonunda Mısır'da siyasî otoriteye sahip olmuştur.

Dilimizde Mehmed Ali Paşa hakkında yapılmış birkaç sayılı eserde, onun valilik mücadelesi hemen hiç işlenmemiştir. Halbuki Mehmed Ali Paşa'nın bu mücadele dönemini, daha sonraki yıllarda alevlenecek ve uluslararası bir hüviyet kesbedecek olan "Mısır Meselesi"nin başlangıç safhası sayabiliriz. Mehmed Ali Paşa'nın nasıl Mısır Valisi olduğu ve tarih sahnesine çıktığı konusu, diğer bir deyişle, Mısır'ın 1798-1805 yılları arasındaki durumunu gündeme getirmektedir. Mehmed Ali Paşa'nın son Osmanlı Mısır valileri olan Hüseyin, Tahir, Trabluslu Ali ve Hurşit Paşalar ve Kölemenler ile olan mücadeleleri, çevirdiği entrikalar ve perde arkası oynadığı roller ve nihayet Bâbü'lî'nin tutum ve düşüncelerinin tesbiti bu konunun ana hatlarını oluşturmaktadır. Merkezi idarenin zayıfladığı, Fransız istilâsından sonra Mısır'ın dışarı olduğu kaotik durumda, Mehmed Ali Paşa'nın zuhuru ve siyasi iktidarı ele geçirmesi ile, Anadolu ve Rumeli'de bazı ayanların ve derebeylerin ortaya çıkışları arasında oldukça benzerlikler vardır. Bu arada, devrin Sultanı III. Selim'in görüşlerini, devlet ricalini uyarmalarını, Mısır konusunda titizliğini belgelerde görmek mümkündür.

Epey önce yaptığımız bu çalışmayı yayımlamaya bizi teşvik eden iki unsur vardı. Birincisi, Osmanlı Devletini ve Bâbü'lî'yi XIX. yüzyıl boyunca en fazla meşgul eden, önce bağlı, sonra imtiyazlı bir vilayet olan Mısır hakkında, ülkemizde maalesef yapılan araştırmaların çok az olmasıdır. Merhum Prof. Dr. Şinasi Altundağ'ın hâlâ değe-

rini koruyan "Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi (1831-1841)" adlı eserinden beri yeni bir çalışmanın olmamasıdır. Genelde yurdumuzda Mısır üzerinde yapılan araştırmalar yetersizdir. İkincisi ise, çalışmamın tamamen Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak hazırlandığından, bu konuda bir yayına da raslanmadığından, bu durum araştırmamızı yayımlama hususunda bize cesaret vermiştir ve onun bu köşede kalmasına gönlümüz razı olmamıştır. Bazı batı eserlerinde Mehmed Ali Paşa hakkında oldukça bilgi bulunmasına rağmen, konuyu Osmanlı arşiv belgelerinin ışığında ortaya koymak, başka bir görüş sunacaktır. Özellikle Osmanlı Devlet ve görevlilerinin resmi görüşünü yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Başkanlık Arşivi'ndeki belgeler arasında bazı boşluklar olmakla beraber, arşivde devam etmekte olan tasnif çalışmalarının, ileride yeni belgeleri gün ışığına çıkarması her zaman mümkündür. Dönemle ilgili Vâsıf ve Cevdet Paşa tarihleri, İbnülemin Kütüphanesindeki bir yazma kullanılmıştır. Ayrıca, Mehmed Ali Paşa hakkında yazılmış bazı önemli batı eserlerinden yararlanılmıştır.

Osmanlı arşiv belgelerine pek yansımış görünmemekle beraber, Mehmed Ali Paşa'nın şahsi kabiliyetlerine rağmen, Mısır'da kuvvetli bir gücün desteği olmadan ilerlemesi oldukça zordu. Bu büyük ihtimalle Fransa'nın desteği idi. Fransa Mısır'dan çekilmekle beraber, İngiltere'nin orada nüfuz kazanmasını istemediğinden, Osmanlı Devletine ve İngiltere'ye karşı, Mehmed Ali'nin yücelmesine destek olmayı çıkarlarına uygun bulmuş olmalıdır. Bunun cevabı, Fransız arşivlerinde ve Fransa'nın Mısır'daki konsolosluklarının raporlarında bulunabileceği ümidini taşıyoruz.

Prof. Dr. Atilla ÇETİN

BİBLİYOGRAFYA

I. KAYNAKLAR

Başbakanlık Arşiv Belgeleri:

1- Ali Emiri Tasnifi, Selim III. Devri Defterleri.

207-1889-9664-20203-22662-24094

2- Hatt-ı Hümayun Tasnifi (=H.H.)

1821-1892-1918/A-1961-1969-1988-1988/A-2605-2650-3323-3447-3447/A3447/D-3447/E-3447/G-3447/H-3447/İ-3447/L-3447/M-3449/B-3449/C-3449/D-3449/E-3449/G-3449/K-3449/L-3450-3450/A-3450/B-3450/D-3450/G-3453453/A-3453/D-3453/G-3554/A-3455/-3456-3457-3459-3460-3463-3464-34653467-3468-3471-3473-3474-3474/G-3474/I-3474/J-3474/K-3474/U3474/A1-3474/B1-3475-3478-3478/A-3478/B-3478/D-3478/E-3478/M-3478/O-3480-3483-3486-3491-3493-3494-3495-3504-3505-3509-3509/E3512-3525-3526-3532-3534-3537-3540-3541-3548-3553-3555-3556-3556/A-35663566/A-3566/B-3566/D-3570-3579-3579/A-3591-3592-3593-3598-3603-36103611-3614-3616-3618-3619-3620-3622-3623-3623/A-3623/C-3623/D-3625-36293629/E-3638-3639/C-3639/D-3640-3642-3642/A-3646-3646/A-3649-3649/A-3649/B3652-3654-3657-3659-3660-3661-3726-3798-3798/A-3804-3850-3853/B-4267-44244781-5106-6425-6446-6493-6537/B-6537/C-6652-6662-6845-11802-11805-118701886-11891-11914-11925-11983-11984-15386.

3- Muallim Cevdet Tasnifi.

Dahiliye:

1447-1993-1997-2467-2535-3846-6642-7664-10350-12521-14988-17108

Maliye:

2365-26431-31170-.

4 Mühimme-i Mısır¹

Defter no: 10-11-12.

¹ İncelediğimiz devredeki Mühimme ve Mektûmelerde konumuzla ilgili bir kayda rastlanmadı. Mısır Mektûmeleri ise 1256 (1840) dan itibaren başlamaktadır.

II. ESERLER

Ahmet Rasim, Resimli Ve Haritalı Osmanlı Tarihi, İstanbul 1327-1329 C.I-IV.

Akçura, Yusuf, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, İstanbul 1940

Altundağ, Şinasi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı. Mısır Meselesi (1831-1841) I. kısım, Ankara 1945.

Bréhier, Louis, L'Egypte de 1798 à 1900. Paris 1900

Cabi Sait, Tarih (yazma), Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Kitaplığı.

Cevdet, Tarih, İstanbul 1309 C. 1-12

Eren, A. Cevat, Selim III ün Biyografisi. İstanbul 1964

G. Douin, L'Egypte de 1802 à 1804, Correspondances des Consuls de France en Egypte, 1925 Cairo.

G. Douin, Mohammed Aly Pacha du Carire (1805-1807), Correspondances des Consuls de France en Egypte, 1926 Cairo.

Hanotaux, Gabriel, de l'academie Française, Histoire de la Nation Egyptienne, Paris 1934, T.I-VII.

İbnülemin Mahmut Kemal kütüphanesi, T.Y.2730 (Hüsrev Paşa'dan Hurşit Paşa'ya kadar vekâyi).

Kâmil Paşa, Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, İstanbul 1327, C I-III.

Karal, Enver Ziya, Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802), İstanbul 1938.

Karal, Enver Ziya, Selim III.ün Hattı Hümayunları, Ankara 1942; Osmanlı Tarihi, C. V. Ankara 1956.

Mengin, Felix, Historie Sommaire de l'Egypte Sous le Gouvernement de M. Aly, Paris 1839, T. I-II.

Mustafa Nuri, Netâyicül Vukûat, İstanbul 1236-1327, C. I-IV.

Muhammed es-Seyyid Mahmud XVI. Asırda Mısır Eyaleti, İstanbul 1990.

Mauriez, Paul, Histoire de la M. Ali, vice-roi d'Egypte, Paris 1855, T. I-V.

Rauf Ahmet, Ragıp Raif, Bâbîâli Hariciye Nezareti Mısır Meselesi, İstanbul 1334.

Soysal, İsmail, Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri 1798-1802 Ankara 1954.

Turc, N., Chronique d'Egypte 1798-1804. Arabic text and French translation, by. G. Wiet, Cairo 1950.

Abdurrahman Cabarti (Ceberti), Acâib al-Athâr fi'l Tarâcim va'l-Ahbâr, Bulak 1879, 4 cilt; a. mll., (Fransızca çevirisi, Merveilles Biographiques et Historiques Kahire 1888-1894, 9 cilt)

III. MAKALELER, ANSİKLOPEDİK ESERLER

1- Ahmet Rifat, Lûgat-ı Tarihiye Ve Coğrafiye, İstanbul 1299-1300, C. I-VII.

2- Ahmet Rifat, Verdülhadayık, İstanbul, by.

3- Ali Cevat, Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih Ve Coğrafya Lûgatı, İstanbul 1313-1317, C. I-IV.

4- Ali Fuat, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa" TTEM. sayı 19 (96), İstanbul 1928.

5- E.F., "Mehmed Ali Paşa", İleri Gazetesi, yıl 1335/1337-1919, sayı 687-688-689...

6- İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1943-1988

Çeşitli maddeler:

a) Altundağ, Şinasi, "Mehmed Ali Paşa"

b) C.H. Becker, "Kahire"

c) C.H. Becker, "Dimyat"

d) G.W., "Kıptîler"

e) İnalcık, Halil, "Hüsrev Paşa"

f) N.A. Koenig, "Ali Bey"

g) Kramers, "Mısır"

h) M. Sobernheim, "Memlûkler"

7- Mehmed Süreyya, Sicili Osmanî, İstanbul 1308-1311 C. I-IV.

8- Pakalın, Mehmed Zeki, Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul 1946, C. I-III.

9- Şemsettin Sami, Kâmusül-âlâm, İstanbul 1306-1316, C. I-VI.

10- Unat, Faik Reşit, Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Klavuzu, Ankara 1959

11- ER.R. Toledano, "Muhammed Ali Pasha" El² (Fr.) Leiden 1991, VII, 424-432.

GİRİŞ

Uzun müddet Kölemen hâkimiyetinde kalmış bulunan Mısır'ın Osmanlı Devleti sınırları içine katıldıktan sonra idarî, ekonomik ve sosyal yapısında esaslı bir değişikliğe sahne olmadığı anlaşıyordu. Osmanlı idaresinde saliyâneli ve mümtaz bir eyalet olan bu ülkede, Selim ve Kanunî zamanlarından itibaren şu kuruluş hüküm sürüyordu: Başkentten gönderilen vezir rütbesinde bir "*vali*", valinin kabinesi anlamında "*Küçük Divan*", olağan işleri görüşmek için toplanan ve devlet memurları ile memleket ileri gelenlerinden kurulan "*Büyük Divan*", ayrı ayrı ödevleri bulunan "**Yedi Askerî Ocak**" ve nihayet mülkî idareyi ellerinde tutan "**Kölemenler**" Mısır'daki Osmanlı idaresinin ana unsurlarını teşkil ediyorlardı. Selim Mısır'ı zabtettikten sonra eski hâkim Kölemen Beylerini bertaraf etmeyerek onları yerlerinde bırakmış ve aynı zamanda onların 7 askerî ocaktan birini teşkil etmelerine izin ve müsaade vermişti.

Kölemen kuruluşunun özünü, genellikle Kafkasya ve Çerkezistan taraflarından getirilmiş köle çocuklar teşkil ediyordu. Bunlar, "**Bey**" denilen Kölemen başbuğlarının evlerinde askerî terbiye ile yetiştirilir, kabiliyetli olanlar "*Kâşif*" adıyla mülkî idarede kullanılır ve daha da ilerleyenler "**Bey Sınıfı**"na yükselirlerdi. Beyler bir bakıma Kölemenlik aristokrasisini teşkil ediyorlardı. Bu kuruluşun en büyük ve en önemli şahsiyeti, başkan durumunda bulunan **Şeyhül-Beled** (Şahbeled) idi. Kölemenler'in Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra yeni metbularına karşı bir yakınlaşmaktan ziyade husûmet ve düşmanlık beslemekte devam edegeldikleri görülmüyordu. Bu husumet ve düşmanlığın gerçek nedeni, Osmanlılar'ın dünyada o zamana kadar kurulmuş biricik Çerkez saltanatına son vermelerinden ileri gelse gerekti. Fakat Kölemenler de artık yıkılmış olan bu biricik devleti yeniden ihya edebilecek durumdan uzaktılar. Çünkü onlar, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra bir türlü aralarında anlaşamamışlar, **Kasımiye** ve **Fıkariye** nâmiyle aralarında çarpışmalardır. Aşağıda görü-

leceği gibi Osmanlı Devleti ve 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Mehmed Ali de Kölemenler'in bu anlaşmazlıklarından faydalanmışlar ve onların imhalarında bu nifak ve rekabet önemli bir rol oynamıştır. Aralarında vuku bulan nüfuz mücadelelerinde çoğu defa galip taraf devlet kuvvetleri ile birleşik olarak Aşağı ve Orta Mısır'da kalır, mağlûp taraf ise Yukarı Mısır'a Sa'id bölgesine çekilir ve ileride uygun bir fırsat buluncaya kadar rakibini gözetlerdi. Uygun bir fırsatta tekrar mücadeleye girşirdi.

18. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama devrinde, Kölemen Beyleri'nin zaman zaman metbu devletleri aleyhine başkaldırma ve tegallûp hareketleri şiddetini daha da arttırmıştı.

Adı geçen yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen Kölemen isyanlarında Avrupa Hristiyan Devletlerinden bir veya birkaçının müdahale, teşvik ve tesirlerinin de rolü olmuştur. Bu bakımdan, **Bulut Kapan Ali Bey** isyanı gayet dikkat çekicidir. Bu isyanın, Rus ve İngilizler'in destek ve yardımları ile Mısır'ı Osmanlı idaresinden ayırmayı ve müstakil bir devlet haline getirmeyi amaç edindiği anlaşıyordu. Bu isyanın bastırılmasından sonra (1773), ülkede **İbrahim, Murat ve İsmail Beyler**'in bazen kendi aralarında ve bazen de metbu devletlerine karşı mücadele girişimleri ve tegallûp hareketleri görülmektedir. Bu hareketler, devletin Mısır'a gönderdiği Kaptân-ı Derya **Gazi Ceza-yirli Hasan Paşa'nın** gayret ve himmetleri ile bertaraf edilmişse de onun da Mısır'da kurduğu bu sükûn devresi uzun zaman devam edememiştir. Nitekim adı geçen **İbrahim ve Murat Beyler** gönderilen valiler üzerinde önemli bir rol oynamaya başlamışlardır. Ancak, şunu da belirtelim ki, bu ikisinin elde ettiği kudret ve nüfuz da uzun zaman pâyidar olamadı.

İşte Mısır ülkesinde kâh Kölemenler'in kendi aralarında ve kâh Osmanlı devlet kuvvetlerine karşı giriştikleri kısa süreli başkaldırı- larında ve Mısır idaresine memur valilerle, Osmanlı askerî kuvvetleri- nin zaman zaman kötü idare ve serkeşlikleri sonucu, Mısır halkı ezil- mekte ve zarar görmekte idi. Onlar ümitsizlik içinde zaman zaman ül- kelerinde esen tedhiş, irtişa hareketlerinin bir sonuca bağlanmasını öz- lemişlerse de, bu beklenen ümitler bir türlü gerçekleşmemiştir. İstit- rat kabilinden şunu söyleyelim ki, Mısır halkının en önemli özelliği bir millet teşkil etmeyişi, çeşitli etnik unsurların yan yana yaşamala- rıydı. Bu halkın etnolojik, yapısı hakkında söz söylemek güç olmakla beraber, fetihten beri yerleşmiş Türkler, Eski Mısırlılardan inen Kıpti- ler, Bedevî ve Şehirli Araplar, Magripliler, Kölemenler ve nihayet Müslüman olmayan unsurlar Mısır halkının ana kollarını teşkil edi- yordu. İleride görüleceği üzere, Mehmed Ali'nin Mısır'da hakimiyet kurmasını sağlayan âmillerden bir diğeri de, Mısır halkının bu etnolo- jik özelliği olmuştur.

Mısır bir taraftan Kölemenler, valiler ve askerler tarafından sö- mürüldüğü ve devlet otoritesinin zayıfladığı bir sırada, Batı Avrupa'da zaman zaman Avrupa kaderinde önemli rol oynamış ve **Yedi Yıl Sa- vaşlarında** (1756-1763) denizasıırı sömürgelerinin büyük bir kısmını bilhassa rakibi İngiltere'ye kaptırmış bulunan Fransa'da bir ihtilâl pat- lak vermişti. Bu ihtilâl sonucunda yeniden şahlanan Fransa'nın yeni sömürge siyaseti, denizasıırı uzak yerlerden ziyade anavatana yakın ül- kelerde kurmak amacına yönelmiş gibi görünüyordu. Bu amaçla eko- nomik bakımdan çok zengin ve fakat dahilen çok zayıf olan Mısır böl- gesine göz dikti. Bu ülkeye bir sefer açılması için uygun fırsatı, ihtilâl harpleri sırasında kendini gösterdi. **Campo Formio** (1797) barışından sonra yalnız ezeli rakibi İngiltere ile savaş halinde bulunan Fransa'nın, kazandığı kudret ve başarılarla rağmen, İngiltere'ye bir saldırı hareke- tine geçmesi mümkün olamamıştı. İngiltere'ye bir çıkarma hareketi yapılması düşünüldüğü sırada, General **Napoléon Bonaparte** Mısır'ın işgalini ileri sürmüştü. Direktuvar idaresinin Dış Bakanı **Talley- rand**'da Napoléon ile aynı görüşte olduğundan, her ikisi Mısır'a bir sefer açılmasını hükûmete kabul ettirdiler. Direktuvar idaresinin ileri gelenleri şöhreti gittikçe artan bu genç generalden çekinmeğe başla- mışlardı. Onu sonucu pek de belli olmayan bir sefere gönderip, vevlev- ki bir müddet için olsun, Fransa'dan uzaklaştırmak işlerine geliyordu.

Görünüşte, İngiltere'yi Hindistan yolu üzerinde vurmak amacı- la yapıldığı bildirilen bu sefer gerçekte, Fransa'nın yeni sömürge siya- setinin bir icabı idi. Nitekim bu amaçla büyük bir gayret ve titizlikle hazırlanmış bulunan ve Napoléon idaresindeki kuvvetli bir orduyu ta- şıyan Fransız donanması, 19 Mayıs 1798 günü Tulon'dan hareketle, yolda Malta adasını alıp İskenderiye kolayca ele geçirildi. Öte yandan bu sırada Amiral **Nelson** kumandasında bir İngiliz filosu, Akdenizde Fransızları aramakla meşgûldü. İskenderiye'nin zaptını müteakip, Mı- sır içlerine ilerleyen Napoléon, **Ehramlar Muharebesi** (21 Temmuz 1798) ile **İbrahim ve Murat Beyler** Başkanlığındaki Kölemen ve Os- manlı mukavemetini kırarak Kahire ve bütün Mısır'a hâkim olmuştu. Ancak bu sırada **Amiral Nelson**'un Fransız donanmasını Ebûkır'da yok etmesi (1 Ağustos 1798) bir taraftan Fransız ordusunun anavatan- la olan bağlantısını kestiği gibi, diğer taraftan da **Napoléon'un sefer girişimine indirilen ağır bir darbe teşkil etmişti. Bununla beraber, Napoléon Mısır'da tutunmak amacıyla istilâ hareketine devamla, 1799 Şubatında Suriye'ye bir sefer hazırladı. Fakat Akkâ'da Cez- zar Ahmet Paşa** karşısında başarısızlığa uğrayarak, ağır kayıplarla geri dönmek zorunda kaldı. Napoléon'un Mısır halkını kendine çek- mek için güttüğü sözde "*İslâm ve padişah dostu*", "*Kölemen düşma- nı*" politika, Müslüman halk üzerinde olumlu bir etki yapmamış bilâkis, Fransızlara karşı olan şüpheli tavırlar, Fransız istilâsının sonu- na kadar devam etmiştir.

Eski Kahire'den Bir Görüntü

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti topraklarına yapılan bu haksız ve mesnetsiz istilâ karşısında, Fransa'ya resmen harb ilânını biraz geciktirmeyi uygun buldu. Çünkü böyle bir istilâyâ karşı hazır değildi. Paris'teki elçi **Esseyyit Ali Efendi Talleyrand** tarafından uyutulmuştu. Bâbîâlî bir taraftan harp hazırlıklarını tamamlarken, diğer taraftan da menfaatleri icabı kendisine yaklaşan Rusya ve İngiltere devletleri ile Fransa'ya karşı ittifak yapmak üzere görüşmelere başlamıştı. Ancak Fransız donanmasının Ebûkır'da yok edilmesinden sonradır ki, 2 Eylül 1798 tarihinde Bâbîâlî Fransa'ya harb ilân etti. Kısa bir zaman sonra Osmanlı-Rus (23 Aralık 1798) ve Osmanlı-İngiliz (6 Ocak 1799) ittifak anlaşmaları vücut buldu¹. Ayrıca **Köse Mustafa Paşa** kumandasında denizden Mısır'a gönderilen öncü Osmanlı kuvvetleri ve onlara yardımcı bazı İngiliz kuvvetleri, Suriye seferinden dönen **Napolèon** tarafından Ebûkır'da yenilgiye uğratıldılar, (25 Temmuz 1799). Bu zafer, Fransızlar'ın Mısır'daki emniyetlerini bir süre daha sağladı ise de, **Napolèon** Mısır'daki durumun kendisi için ümit verici olmadığını kavramış bulunuyordu. Bu sebeple ordusunun başına **General Kleber**'i bırakarak kendisi daha fazla vakit kaybetmeden Fransa'ya geri döndü. Fakat daha evvel **Kleber**'e bıraktığı talimatta, şartlar kötü giderse Mısır'ın boşaltılması için bir sözleşme yapabileceğini yazmıştı. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin seferber ettiği kara ordusu **Serdâr-ı Ekrem Yusuf Ziya Paşa** kumandasında Suriye'nin güneyine kadar ilerlemiş ve 1800 yılı ilkbaharında yapacağı taarruz hareketinin hazırlıklarıyla meşgûldü. **Kléber** tarafından **Yusuf Ziya Paşa**'ya yapılan Mısır'ın boşaltılacağı hakkındaki teklif, Osmanlı, Fransa ve

¹ Bu ittifak anlaşmasının tam metni için bkz. Cevdet (Paşa), Tarih, 1309 İstanbul, cilt VII sf. 304-311

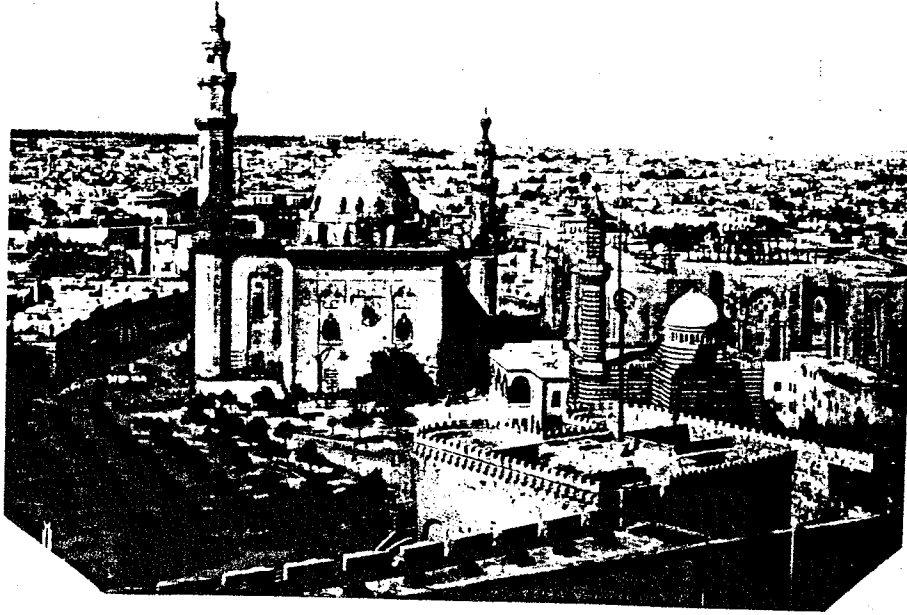
İngiliz temsilcileri arasında yapılan görüşmeler sonunda ve **El-Ariş Sözleşmesi** (24 Ocak 1800) ile olumlu bir yola girdi². Ancak İngiliz Hükûmeti temsilcisi **Smith**'e gönderdiği bir talimatla Fransız ordusunun kayıtsız şartsız teslimini istemesi, Fransızların hiddetle itirazı ile karşılaştı. Ve adı geçen sözleşmenin suya düşmesine sebebiyet verdiği gibi taraflar arasında çatışmaların yeniden başlamasına yol açtı. Bu sırada Mısır'a giren Sadrı-âzam **Yusuf Ziya Paşa**'nın 60 bin kişilik ordusu **Kalyop**'ta (Heliopolis) Fransızlar tarafından yenilgiye uğratıldı (20 Mart 1800). Bunun üzerine Fransızlar Mısır'da tekrar yerleştiler. Bozulan kuvvetleriyle Yafa'ya çekilen Sadr-ı âzam yeni bir saldırı için hazırlanmağa başladı. Ancak bu sırada hatasını anlayan İngiliz Hükûmeti, El-Ariş Sözleşmesini kabûl ettiğini bildirdi. Fakat bu sefer Fransızlar itimatsızlık ve Fransa'dan geleceğini umdukları yardım sebebiyle anlaşmaya yanaşmadılar. Bundan çok kısa bir süre sonra **Kléber**'in katli ve General **Méno'nun** işbaşına geçişi (14 Haziran 1800) durumu değiştirmede. Mısır sorununa bir son vermeyi azmeden III. Selim bunun ancak Fransız mukavemetini kırarak sağlanabileceğine inanmış bulunuyordu. Öte yandan müttefikleri ile aynı şekilde düşünen İngiltere, Osmanlı ordularının zayıf durumunu bildiğinden, ona yardım etmek lüzumunu duydu. Bu maksatla, Serdar ile uygun olarak, kuvvetli bir İngiliz filosu İskenderiye'ye geldi ve karaya 5 bin kişilik bir kuvvet çıkardı (6 Mart 1801). Ayrıca Hindistan'dan tertip edilen bir kara ordusu da Haziran 1801 Süveyş'e gelmiş bulunuyordu. İngilizler İskenderiye'ye çıktıktan kısa bir süre sonra (Mart 1801 sonları) Kaptan-ı Derya **Küçük Hüseyin Paşa** kumandasındaki Osmanlı filosu da Ebûkır'a gelmiş ve **Reşid**'i zabt ile **Kahire** istikametinde yürümeye başlamıştı. Heliopolis yenilgisinden sonra Yafa'ya çekilerek ordusunu yeniden tanzim ve tensik eden Sadr-ı Azam buradan tekrar harekete geçti. Böylece kuzeyden ve doğudan ilerleyen Osmanlı-İngiliz birleşik kuvvetleri az zamanda Fransız mukavemetini kırmayı başardılar. Fransızlar'ın son iki dayanak noktalarından Kahire 27 Haziran 1801 ve İskenderiye ise aynı yılın 30 Ağustosun'da ele geçirildi. Mısır'ın boşaltılması için, Kahire'nin alınması ile başlayan barış görüşmeleri, İskenderiye'nin düşmesiyle imzalanan sözleşme ile sona erdi (30 Ağustos 1801). Fransızlar belli bir süre içinde silah ve ağırlıkları ile Mısır'ı terke edecekler ve İngiliz gemileri tarafından anavatanlarına götürüleceklerdi.

Böylece sömürgeci bir zihniyetle yapıldığı anlaşılan bu istilâ, İngilizler'in yardımıyla ortadan kaldırılmış ve Mısır tekrar İmparatorluğa ilhak edilmiş oluyordu. Ancak Mısır'ın yeni durumu eskisine nazaran bambaşka idi³.

² Bu sözleşmenin tam metni için bkz. Cevdet, Tarih, VII, 1309 sf. 337-341 de.

³ Giriş için şu eserlerden faydalanıldı:

a) Cevdet, Tarih, 1309 İstanbul C. 1-12

- b) Hanotaux, Gabriel, de l'académie Française. Histoire de la Nation Egyptienne. L'Egypte Turque par Henri Dehérain T.V. Paris 1934
c) Karal, Enver Ziya, Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul 1938.
d) Karal, E.Z. Selim'ün III. Hattı Hümayunları. Ankara 1942
e) Soysal, İsmail, Osmanlı Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802). Ankara 1964.
f) Kramers, H.A. "Mısır" "maddesi", Osmanlı İdaresinde Mısır, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul.
g) Köenig, "Ali Bey", İslâm Ansiklopedisi İstanbul, 1943, 1988.

I. BÖLÜM

HÜSREV PAŞA'NIN VALİLİĞİ, TAHİR PAŞA İLE MÜCADELELER

A- FRANSIZ İSTİLÂSINDAN SONRA MISIR'IN İÇ DURUMU

Fransız askerî kuvvetlerinin Mısır'ı terkinden sonra, ülkenin manzarası ve siyasî unsurlarla bölünüşünü eskiye nazaran şöyle bir durum arz ediyordu:

Mısır her şeyden önce uzun süren savaşlara sahne olmuş, bu hal birtakım iktisadî ve sosyal sarsıntılara yol açmıştı. Halk bitkin ve yorgundu. İdarî ve mülkî örgütlerde aksaklıklar göze çarpıyordu. Kısaca Mısır'ı yeniden teşkilâtlandırmak için ıslahat zorunlukları kendini hissettiriyordu. Ayrıca savaş münasebetiyle gelmiş bulunan bütün yabancılar Mısır'dan henüz ayrılmamışlardı. Mısır'da nizamı sağlayacak unsurların başında gelen askerî kuvvetler şunlardı: 1- Osmanlı kuvvetleri, 2- İngiliz kuvvetleri, 3- Kölemenler.⁴

Serdarı Ekrem Yusuf Ziya Paşa ve Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı kara ordusu ve filosu ile General Hutchinson'ın emrindeki İngiliz kuvvetleri Kahire ve İskenderiye civarında toplanmış bulunuyorlardı. Mısır'daki Padişah otoritesi Sadrazam tarafından yürütülüyordu. Ancak bir müddet sonra Kaptan Paşa ile Sadrazam arasında baş gösteren anlaşmazlık, bazan Osmanlı kuvvetlerini kumanda birliğinden yoksun bırakacak gibi görünüyordu. Ayrıca bu kuvvetlerin hepsi muntazam asker olmayıp, gönüllü askerleri (başibozuk) bir hayli yekûn tutmaktaydı.

⁴ Bu kuvvetler ve durumları hakkında bkz. Cevdet, Tarih, VII. 132 ve devamı; Hanotaux, Histoire de la Nation Egyptienne, Egypte Turque par H. Dehérain, T. VI. 2; Mouriez, Paul, Histoire de Mehmed-Ali vice-Roi d'Egypte, Paris 1855 T.I. 66-74; Bréhier, Louis, L'Egypte de 1798 à 1900, Paris 1900, p. 82-83.

Üçüncü askerî gurubu teşkil eden Kölemen beylerinin kuvvetleri Fransız istilâsı yüzünden ağır bir darbe yemişlerdi. Zira yapılan çarpışmalarda en seçkin ve canlı kuvvetlerini kaybetmişler ve böylece eski nüfuz ve kuvvetleri sarsılmıştı. Yine birbirine rakip iki gurup halinde bulunan Kölemenlerin, bir kısmı ihtiyar **İbrahim Bey**'in kumandasında Kahire çevresinde, diğer kısmı da Fransızların Mısır'ı terkinden kısa bir süre önce ölmüş olan **Murat Bey**'in kölelerinden **Berdisi Osman Bey**'in idaresinde aşağı Mısır'da bulunuyorlardı. Fransızların tardına kadar her üç askerî gurup aynı ortak amaçla hareket etmişlerdi. Ancak şimdi bu amaç gerçekleştirildikten sonra, her gurubun Mısır üzerinde başka başka emeller peşinde koştukları görülmeğe başladı.

Mısır'ın bu yeni durumunda Osmanlı devleti için en önemli problemi, Mısır idaresinin nasıl tanzim edileceği, örgütlerinin ne şekilde tesbit edileceği, diğer bir deyimle Mısır'ın yeni idare usulünün ne olacağı teşkil ediliyordu. Şüphesiz Mısır'a verilecek olan yeni düzen 1798'den öncekine nazaran farklı olacaktı. Çünkü adı geçen idarenin aksaklık ve bozukluğu, bu istilâ sonucu daha açık olarak belirmiş bulunuyordu.

Bizzat Padişah III. Selim daha Mısır tam olarak istirdad edilmeden Mısır'ın müstakbel idaresi hakkında düşünmeğe başlamıştı. Onun arzusu, Mısır'ın başkentle olan bağlarını kuvvetlendirmek ve ülkede sıkı bir idare sistemini yerleştirmektir. Yani merkezin nüfuzunu hâkim kılmaktır. Bunun için ilk hareket noktası, Mısır'a kuvvetli bir valinin tayini ve kölemen beylerinin Mısır'dan uzaklaştırılmaları idi. Bu hususta sadrazama gönderdiği ve onun yapacağı işleri bildiren fermanında III. Selim, "Mısır Fransızların elinden alındı. Lâkin Mısır yalnız Fransızlardan alınmakla ele geçti denilemez. Bu ancak beylerin dahi tamamen def'i ile matlûp üzere bir nizam altına alınmakla olabilir. Zira Fransızlardan önce dahi Mısır manen devletin hükmünde olmayıp, Beyler dedikleri zalimlerin elinde idi. Şimdi hakkın inayeti ile Mısır ele geçmişken yine Beylerden birisi kalsa, matlûp olan nizamın icrası mümkün olamayacağından başka kalsa, evvelkinden on kat fena olur. Buna gayet dikkat lâzımdır. Gerek bu husus ve gerekse Mısır nizamının ne suretle matlubum olduğunu bildirmek üzere eski kethüda Osman Efendi'yi tarafına gönderdim. Seninle birlikte hareket etmesini ve verilecek nizamın yerleşmesi için gerekirse senin dönüşünden sonra dahi birkaç ay Mısır'da kalıp işlere nezaret etmesini ve diğer lâzım gelen hususları kendisine sözle beyan eyledim. Her husus takririmden malûm olunca ona göre hareket ve Kaptan Paşa ile dahi işbirliği yaparak matlubum üzere gerek Beylerin ve Kâşiflerin def'ine ve gerekse Mısır nizamına gayret ve himmet edesin. Göreyim seni şu işlere güzelce rabita veresin" diyordu.⁵

⁵ Karal, E.Z. Selim III.'ün Hattı Hümayunları, Ankara 1942'si. 141-142.

III. Selim bu fermanında, işaret ettiği **Osman Efendi**'yi birtakım gizli emirlerle Mısır'a gönderdi.⁶ **Osman Efendi**'den gelen 20 Rebiülâhîr 1216/30 Ağustos 1801 tarihli tahrirden de anlaşılacağı üzere devletin üzerinde durduğu noktalardan Kölemen Beylerinin uzaklaştırılmaları ve Mısır'a yeni bir vali tayini başta geliyordu. Osman Efendi ayrıca, Osmanlı idare âmirleri ile görüştüğünü, emirleri tebliği ettiğini, beylerin birer tertiple Kahire ve İskenderiye'de tutulmalarının karar altına alındığını bildirerek, Mısır'a yeni tayin olunacak vali üzerinde duruyordu. Buna göre üç isim üzerinde durulmuş, fakat Kaptan Paşa kendi Kethüdası **Hüsrev Paşa**'nın Mısır'a vali olmasını istemiş ve uygun görmüştü.⁷ Gerçekten de kısa bir süre sonra **Hüsrev Paşa** Mısır valiliğine tayin olundu. 1216 Cemazıyelevvel/1801 Eylül. Bu hal Padişahın çocukluk arkadaşı bulunan Kaptan Paşa'nın devlet nezdindeki kudret ve itibarına bir delil teşkil etmektedir.

Böylece başkentten gelen emirlerle izleyecekleri yol çizilmiş olan Sadrazam ve Kaptan Paşa'nın Kölemenler hakkındaki teşebbüsüne geçmeden önce, Mısır'daki diğer iki askerî gurubun yani Kölemenlerle İngilizler'in Mısır'ın geleceği hakkında neler düşündüklerini kısaca belirtmeğe çalışalım.

Kölemenler 1798'den önce olduğu gibi Mısır'da serbestçe hareket etmek azmindeydiler. Devlet otoritesini tekrar ele geçirmek istiyorlardı. Ve bundan dolayı Mısır'da kudretli bir idare sisteminin yerleşmesine hiç de taraftar görünmüyorlardı. Çünkü böyle bir idarenin kurulması kendilerinin sonu demek değilse bile, emellerinin gerçekleşmesini imkânsız kılabilirdi. Tutumlarından şüphelendikleri Serdarı Ekrem ve Kaptan Paşa'nın bir an önce Mısır'dan çekilip gitmelerini dört gözle bekliyorlardı.⁸ Ayrıca kendilerini kuvvetli hissetmediklerinden, devlete de güvenleri bulunmadığından, İngilizlerin himayesine sığınmışlardı. Bu hususa değinen vakanüvis **Cevdet Paşa** aynen şöyle diyor: "**Ümera devletten emin olamadıklarından daha o vakit İngilizlerle dehalet ve himaye talep edip, İngilizler dahi bu hususta onlara söz vermiş idiler**"⁹ Diğer taraftan, Kölemenleri himaye etmek İngilizlerin işine uygun görünüyordu. Çünkü İngilizler Mısır'ın kendileri için olan hayâtî önemini Fransız istilâsı sebebiyle daha da iyi kavramış bulunuyorlardı. Bu itibarla gelecekteki bir tehlikeye karşı Mısır'da emin olmak gerekiyordu. Bu hususta en uygun yol, Mısır idaresi

⁶ Cevdet, Tarih C.VII. sf. 129, da Osman Efendi'nin Padişah ile görüşmesine değinmektedir.

⁷ Başbakanlık arşivi, Hattı Hümayun Tasnifi numara 3457. Vesikanın bir yerinde "Kölemenlerin bir ferdi Mısır'da ve etrafta kalmamak suretiyle tard ve def' olunmaları hususu" tasdik edilerek "tarik-i ahsen ve esheli ancak bu suret olduğu" belirtiliyor.

⁸ Cevdet, Tarih 1309, C. VII. sf. 133.

⁹ Aynı eser, aynı yer.

için bir denge unsuru sayılabilecek olan Kölemenleri himaye etmekte. Şüphesiz bir tutum, Mısır üzerindeki İngiliz menfaatlerini bir bakıma korunma ve devamına imkân veriyordu. Bu da bize gerek Kölemen ve gerek İngiliz menfaatlerinin muhafaza ve devamı için, karşılıklı birbirlerine yardımda bulunmalarını şimdilik tabîi ve zarurî kılmaktaydı.¹⁰ Böylece daha Bâbîâli Mısır'ın yeni idaresi için harekete geçmeden önce, İngiliz ve Kölemenler arasında bir yakınlaşma ve işbirliği vücut bulmuş oluyordu.

O sırada Kaptan Paşa ve Sadrazam Kölemen ileri gelenlerini ele geçirmek için harekete geçmiş bulunuyorlardı. Sadrazam Kahire'de bir bahane ile, divanına gelen Kölemen Beylerini- **Elîfî (Elifi) Mehmed Bey ile Ebû Diyap Selim Bey** bir tuzak ihtimalinden korkarak gelmemişlerdi. Cemaziyelâhir 1216/19 Ekim 1801 günü Kahire kalesine tevkif ettirmiş ve tutuklu olarak alıkoymuştu.¹¹ Fakat kendilerine bir hile yapıldığını sezen Kölemen beyleri ile Osmanlı gemi efradı arasında bu yüzden çıkan çatışmada Kölemenlerden bazıları ölmüş, bazıları kaçmağa muvaffak olmuş, diğerleri ise sözü geçen gemide tutuklu kalmışlardı. Sonradan bu olayı bazı Batı yazarları Osmanlı devleti tarafından Kölemen beylerine karşı girişilmiş bir "*katliam*" hareketi olarak göstermeğe çalışmışlarsa da, gerçekte bu olay yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, sırf bir idarî karar sonucundaydı.¹² Aşağı Mısır'daki Kölemen ileri gelenleri bu teşebbüsün kendileri için bir imha hareketi olduğu evhamına kapılarak karşı koymaya çalışmaları ve bu yüzden de onlardan birkaçı bu çatışmada pek tabîi olarak hayatlarını kaybetmişlerdi. Esasen Kaptan Paşa'dan gelen bir tahririnden de anlaşıldığı üzere, ölen beylerin sayısı 5-6'yı geçmiyordu.¹³ Öteden beri Batılı yazarların Osmanlı devlet idaresi hakkındaki bu kasdî kötümserlikleri bilinegeldiğinden, onların bu fikirlerinin samimiyet ve gerçekten uzak olduğuna işaret etmekle yetiniyorum.

Serdarı Ekrem ve Kaptan Paşa böylece Kölemen ileri gelenlerini tevkif ettikten sonra akla gelmeyen bir durumla karşılaştılar. Bu durumu İskenderiye'deki İngiliz deniz kuvvetleri kumandanı **Hutchinson**'un müdahalesi teşkil ediyordu. Osmanlı kumandanlarının Kölemenlere karşı takip ettikleri hareketten haberdar olan İngiliz Amirali derhal bu paşalar nezdinde teşebbüste bulunarak İskenderiye'de ve Kahire'de tutuklu bulunan Kölemenlerden hayatta, yaralı ve ölü olanların kendisine teslim edilmelerini şiddetle talep etti. Aynı zamanda emrindeki kuvvetleri Osmanlı deniz kuvvetleri ile mücadele edebilecek şekilde harekete geçirdi. Kaptan Paşa İngiliz Amiraline verdiği

¹⁰ Histoire de la Nation Egyptienne T.VI. p. 3-4.

¹¹ Aynı eser, T.VI. p. 6-7; E.F., "*Mehmed Ali Paşa*" İleri Gazetesi, yıl 1919, sayı 688.

¹² Bibliyografyada zikredilen Batı eserlerinin hepsinde "*katliam*" denmektedir.

¹³ Bşb. Arş. H.H. Tasnifi No.6537/B.

cevapta devletin Kölemenlere karşı kötü bir niyetle harekete geçmemiş olduğunu, bilâkis Mısır bölgesinde sükûn ve aşayişi sağlamak amacıyla, Mısır Kölemen beylerini buradan uzaklaştırmak ve kendilerini maaş ve rütbelerle İmparatorluğun başka bir bölgesine nakletmeye matûf olduğunu bildirdi. Fakat İngiliz Amirali Kaptan Paşa'nın bu açıklamasını kabule şayan görmedi. Ve hükûmetinden aldığı talimat gereğince, tutuklu bulunan Kölemen ileri gelenleri serbest bırakılmadıkça hasmane harekete geçmek zorunda kalacağını ısrarla bildirdi.¹⁴ Bu olay iki müttefik deniz kuvvetleri arasında bir çatışmanın vuku bulacağını açıkça gösteriyordu. Bu ciddi durum karşısında gerek Kaptan Paşa ve gerekse Sadrazam Kölemen ileri gelenlerini serbest bırakmaktan başka bir çare bulamadılar. Bu suretle silahlı bir çatışmanın önü alınmış oluyordu. Diğer taraftan serbest kalan Kölemen beyleri herbiri bir tarafa gizlenmiş olan adamlarını yanlarına alarak Sa'id'e çekildiler.¹⁵

Görülüyorki Osmanlı devletinin Mısır'da asayiş ve sükûnu sağlamak için giriştiği bu temizleme hareketi İngiltere'nin haksız bir müdahalesi ile başarısızlığa uğramıştı. Esasen İngiltere'nin Mısır'dan askerî kuvvetlerini geri çekmeyip bir müddet daha burada tutması, Kölemen beylerine hâmi ve sahip çıkması ile Osmanlı devletinin hükümlanlık haklarını rencide ettiği görülüyordu. Aynı zamanda İngiltere'nin bu tutumu onun Mısır'a göz koymuş olduğunu ve Kölemenleri korumak suretiyle ileride yapmayı tasarladığı bir askerî hareket de şimdiden kendisine bu bölgede taraftar elde etmek amacını güttüğünü kapalı bir şekilde ortaya koymuş oluyordu.¹⁶

Bundan sonra, Sadrazam Kölemenlere diledikleri takdirde kendilerine yeni vazifeler verebileceğini veyahut da onlara uygun birer maaş bağlanabileceğini vaat ettiyse de onun bu teşebbüsü Kölemenler üzerinde olumlu bir sonuç vermedi.¹⁷ Böylece Kölemen sorunu sürün-cemede kalmış olarak devam ederken, Yusuf Ziya Paşa Mısır'ı terketmeden önce bu bölgede idarî, malî ve askerî alanlarda devletçe lüzumlu görülen bazı kararları almış bulunuyordu. Buna göre Mısır'ın yeniden tahririne girişildi.¹⁸ Malî durumun ıslahına başlandı.¹⁹ Nihayet Mısır askerî ocakları için yeni bir nizam hazırlanmasına geçildi.²⁰

¹⁴ Cevdet, aynı eser VII. 134.

¹⁵ Aynı eser VII. 134-135.

¹⁶ Karal, E.Z. Selim III.'ün Hattı Hümayunları, s. 142.

¹⁷ Karal, E.Z. Selim III.'ün Hattı Hümayunları, sf. 147-148.

¹⁸ BA. Mühimme-i Mısır. No: 10, saf. 149-150

¹⁹ BA. Muallim Cevdet Tasnifi, Maliye No: 26431. 15 Cemaziyellevvel 1216/23 Eylül 1801 tarihli Mısır valisine mali işler hakkında gönderilen emir. Keza bir diğer vesika aynı tasnif No: 3117 O.

²⁰ Mısır askerî ocaklarına yeni bir düzen veren nizamname. M. Mısır. No: 10, sf. 178 ve devamı.

Aynı zamanda devlet için Kölemen beyleri kadar önemli bir dert olan mahlûl mukataaların da bir düzene konulması işi ele alındı. Ancak bunun halli yıllara bağlı bulunuyordu.²¹

Demekki Kölemenler Mısır'dan uzaklaştırılamamakla beraber, diğer sahalarda bazı yeniliklere başlanmıştı. Bâbîâli İngilizlerin müdahalesinden ötürü Kölemenleri Mısır'dan uzaklaştıramayınca bu defa da, İmparatorluğun diğer yerlerinden Mısır'a yapılacak köle ithalini kesin şekilde bir fermanla yasakladı ve buna teşebbüs edenlerin şiddetle cezalandırılacaklarını emretti.²² Her ne kadar bu alınan emir gereği gibi tatbik edilemedi ise de, yine de Kölemen beyleri müşkül bir duruma düştüler. Çünkü, bilindiği gibi, öteden beri dışarıdan Mısır'a sokulan köleler beylerin maiyetlerinde yetiştirildikten sonra Kölemen ocağında görev alırlardı. Bu bakımdan köleler, bu ocağın bir nevi kaynağını teşkil ederlerdi.

Bundan sonra Mısır'da daha fazla yapılabilecek şey kalmadığı için, ülkenin idaresini, tam yetki ile vali **Hüsrev Mehmed Paşa**'ya bırakan Yusuf Ziya Paşa, sözü geçen topraktan 3 Şevval 1216/8 Ocak 1802 tarihinde ayrılarak, Suriye yoluyla başkente müteveccihan yola çıktı.²³ Kaptan Paşa ise, çok daha evvel İskenderiye'den Dersaadet'e gitmek üzere donanma ile birlikte hareket etmiş ve oraya varmış bulunuyordu. Bu arada bir miranlık tevcihi ile yukarı Mısır'da Cerca (Circe)'ya gönderilen **Hasan Paşa** Kölemenleri takiple görevlendirilmişti.

Osmanlı devlet kuvvetlerinin Mısır'dan ayrılışından bir süre sonra, Mayıs 1802 tarihinde de İngiliz kuvvetlerinin çoğunluğu Malta ve Hindistan'a hareket ettiler. Ancak İskenderiye'deki askerî birliklerinin bir kısmını orada bıraktılar ve Mısır'ın bu önemli kilit noktasını, ileride de görüleceği gibi, kolay kolay terketmek istemediler.²⁴

Sadrazam **Yusuf Ziya Paşa** Mısır mülkî idaresinin tanzimine nezaret etmek üzere sadaret kethüdası **Osman Efendi**'yi Mısır'da bıraktı. **Osman Efendi**, Mısır vali ve Defterdarı ile birlikte devletin arzusu üzere Mısır'da kurulacak nizamın iyi bir surette yürütülmesine gayret edecekti.²⁵ Bundan başka Sadrazamın hareketinden hemen sonra vali **Hüsrev Paşa**'ya gönderilen evail-i şevval 1215/Şubat 1802 tarihli ibka fermanında, her şeyden önce reayanın korunması, âsi Kölemen beylerinin şer ve fesatlarının imhasıyla, beldelerin temini ve fakirlerin gözetilmesi (**temin-i bilâd ve irâhe-i fıkara**) emrediliyordu.²⁶ Mısır'ın bu yeni durumunda Kölemenler Sa'id'de, **Hüsrev Paşa** ise

Sadrazamın emrine bıraktığı kuvvetlerle Orta ve Aşağı Mısır'da hâkim bulunuyordu. Bu hususa değinen Cevdet Paşa, kendine has ifadesi ile Mısır'ın yine Kölemenlerden kurtulamadığını söylemektedir.²⁷

B- HÜSREV PAŞA'NIN VALİLİĞİ

VİLAYET KUVVETLERİYLE KÖLEMENLER ARASINDA MÜCADELE

SERÇEŞME M. ALİ'NİN BAŞARILARI

Yukarıda belirtildiği üzere, **Hüsrev Paşa** Sadrazamın Mısır'dan hareketinden sonra yani 1802 Şubatından itibaren Mısır'ın idaresini fiilen ele almış bulunuyordu. Her ne kadar **Hüsrev Paşa** daha 1801 Eylülünde Mısır valisi tayin olunmuşsa da, idarî otorite Ziya Paşa tarafından yürütüldüğünden, bizzat fazla etkili olamamıştır. Artık bundan sonra ise Mısır valiliğini tam bir yetki ile sevk ve idareye başladı. Fakat aynı zamanda Paşa, bazı güçlükleri yenmek zorunda idi.

Her şeyden önce halledilememiş bir Kölemen problemi mevcuttu. Sa'id'de bulunan Kölemenler kendisinin zayıf bir ânını bulmak ve öteden beri olduğu gibi bu yeni valiyi de müşkül duruma düşürerek, onu etkisiz bırakmak istiyorlardı. Bâbîâli'nin Mısır'a köle ithalini yasak etmesi onları zor bir duruma düşürdü. Bunu telâfi etmek için Bedevî Arap kabililerinden -urban- para ile adam tutmağa başladılar. Kölemen sorununa bir son vermesi **Hüsrev Paşa**'ya ibka fermanında bildirilmişti. Böyle bir teşebbüse girişmek için her şeyden önce, muntazam askerî kuvvetler bırakmıştı. Bu askerî kuvvetlerin bir kısmını Anadolu eyaletlerinden toplanmış yeniçerilerle, diğer kısmını da Rumeli vilâyetlerinden celbedilmiş çoğunluğu Arnavut olan başıbozuk askerleri teşkil ediyordu.²⁸ Başıbozuk askerleri nizam ve disiplinden mahrumdular. Rumeli başıbozuk askerlerinin çoğunluğu Arnavut olup (4-5 bin kadar) diğer kısmı ise Kırcaali ve diğer yerlerden gelmiş gayûr ve cesur Türk askerleri idiler. Rumeli başıbozuklarının başında aslen Arnavut olan **Tahir Paşa** ile Serçeşme **M. Ali Ağa** bulunuyorlardı. **Hüsrev Paşa**'nın emri altındaki bütün askerî kuvvetlerin sayısını kesinlikle tesbit etmek henüz mümkün değildir. Ancak 6-10 bin kişi-

21 Karal, aynı eser. s. 149.

22 M. Cevdet tasnifi. Dahiliye, No: 1997.

23 H.H. No: 6662.

24 Cevdet, Tarih VII. 162; Histoire de la Nation Egyptienne VI. 9.

25 M. Cevdet Tasnifi, Dahiliye. No: 2535.

26 Aynı tasnif, Dahiliye No: 17108.

27 Cevdet, Tarih 1309, VII. sf. 135 Bu ibare aynen şöyledir: "Ümmü dünya (Mısır) yine birtakım veled-i Zinaların gâilesinden âzâde-i ser olamadı."

28 Cevdet, Tarih, VII. S. 215. ("**Basıbozuk**" tâbiri, bir harb vukuunda orduya katılan gönüllülere verilen addır. Bunlar ordunun aslî kuvvetlerine karıştırılmazlar, süvari ve piyade olarak katılırlardı. Ayrı silah ve teçhizatlarıyla ayrı kumandanlar idaresinde teşekkül eden kıtalar halinde idiler. Yardımcı askerdiler ve devletten maaş alırlardı.

lik bir kuvvete kumanda etmek imkânına sahip görünmektedir. Paul Mauriez her ne kadar (**Mehmed Ali Tarihi**) adlı eserinde, Hüsrev Paşa'nın emrindeki kuvvetleri 16-17 bin civarında gösteriyorsa da, bu rakam biraz kabarık olsa gerektir.²⁹ Netice itibarıyla kumanda birliğinin yokluğunu gösteren bu değişik ve çeşitli ve aynı zamanda gayri muntazam askerî kuvvetlerle bir idare adamının olumlu bir iş yapması pek mümkün görünmüyordu. Bundan başka, İskenderiye'de İngiliz deniz kuvvetlerinin bulunması ve Hüsrev Paşa'nın her hareketini büyük bir dikkat ve titizlikle takip edip, menfaatlerine dokunabilecek hususlarda itiraza hazır bulunmaları da güçlük yaratan noktalardan bir diğeri idi.

Ve nihayet sayılanlardan gayri bilhassa Mısır maliyesinin bozukluğu ve hazinesinin boşluğu, askerlerin maaşlarının verilmesinde duyulan sıkıntı bu güçlüklerin en önemlisini teşkil ediyordu.

Fakat bütün bunlara rağmen **Hüsrev Paşa** içinde bulunduğu şartların ağırlık ve zorluğunu yenmeye çalıştı ve vakit kaybetmeden harekete geçerek evvelâ, Kölemen sorununu ele aldı. Onların üzerine bir kısım askerî kuvvetler sevketti. Ancak kısa bir süre sonra emrindeki bu gayri mütecanis askerlerle arzulanan işlerin halledilemeyeceğini anladı. Bunun üzerine o sırada devletin askerî politikasına da uygun olarak, birtakım yabancılardan ve biraz da siyah kölelerden karışık olmak üzere bir nevi **nizam-ı cedit** askerî tertibine girişti. Bunların talim ve terbiyeleri hususunda Fransızları taklide çalıştı. Ayrıca onlar için bir kışla inşasına da başladı. Vesikalarda bu askerlerden "*muallem asker*" diye bahsedilmektedir. Hüsrev Paşa böylece memleketin asayiş ve düzenini sağlamak hususunda bu kuvvete güvenmek istiyordu.

İşte Hüsrev Paşa Kahire'de bu yeni askerî ocakla meşgûl olduğu bir sırada, Sa'id'de Kölemenler ile olan çatışmalar devam ediyordu. Bu hususta mevcut vesikalar Hüsrev Paşa'nın işe büyük bir ciddiyet ve önemle sarıldığını göstermektedir. Nitekim 3 Rebiülâhîr 1217/3 Ağustos 1802, tarihli sadarete gönderilen bir tahriratta, "*bir müddet önce Kölemen tenkili için yukarı Mısır'a yollanmış olan kapıcılar kethüdâsı Mehmed Efendi ile Dergâh-ı Ali kapıcıbaşlarından Kasım Ağa'nın doğudan ve batıdan ilerleyerek Kölemenleri Esnâ mevkiinde yendikleri, bunun üzerine Cerca'ya hücum eden serkeş Kölemenlerin Cerca Mutasarrıfı Hasan Paşa tarafından bozuldukları, ayrıca yukarı Mısır'da Nil kenarında vaki Siyût, Minye, Manfalût, Behnesaviye, Fayyum (Fayûm) gibi muhafazası elzem olan yerlerin Üçer-beşer yüz asker ile sergerdeler tarafından muhafaza olunduğu ve bu itibarla Kölemenlerin Nil kıyısına inemeyip, Cerca gerilerinde ve çöl taraflarında dolaştıkları*" zikrediliyordu. Aynı vesikada, "*yeni bir birlik*

29 P.Mouriez, H. de la M. Ali I. 87.

tertip edilerek İbrahim Ağa'nın sergerde nasbile Yukarı Mısır'a gönderildiği vu bu birliğe yetiştirilmekte olan muallem askerden 600-700 kişi katıldığı" belirtiliyordu. Yine aynı bir tahrirde İbrahim Ağa'dan gayri Tahir Paşa'nın da aynı görevle yollandığı anlaşılmaktadır.³⁰ Fakat Hüsrev Paşa'nın bu kuvvetleri Kölemen beylerine karşı yer yer başarılarla rağmen, istenilen veya beklenen sonucu bir türlü elde edemediler.³¹ Hatta çok geçmeden Kölemen beyleri yeniden galebe çalmaya ve tegallübe başladılar. Bununla da yetinmeyen Kölemenler Orta ve Aşağı Mısır'a kadar ilerlediler ve Fayyum, Minye, Beni Sûveyf taraflarını yağma garet edip halka zarar verdiler.

Ayrıca, Kahire karşısındaki Cize'ye kadar sokularak ahaliden vergi isteyecek şekilde ileri gittiler.³² Mısır'ın bütün dağ ve çöl yollarını gayet iyi bilen Kölemenlerin bu hareketlerinde çabukluk ve sür'ati sağlayan âmil süvari olmalarından ileri geliyordu. Buna karşılık **Hüsrev Paşa** emrindeki kuvvetlerin hemen hepsi piyade idiler. Aldığı tedbirlere rağmen Kölemenlerin ve cüretkâr hareketleri vali **Hüsrev Paşa**'yı şırtırmıştı. Bazı Batılı yazarlar bu sırada Kölemenler ile vali **Hüsrev Paşa** arasında genel bir af ve belli bölgelerde iskânları hususunda görüşmeler yapıldığını yazmaktadırlar. Buna göre, **Hüsrev Paşa**'nın tavizlerini az bulan Kölemenler tekrar askerî harekete geçmişlerdi.³³ Kölemen ileri gelenlerinin valiye gönderdikleri ve güya itaatkâr olduklarını bildiren bazı mektupları tesbit etmiş bulunuyoruz. Ancak bunlarda böyle bir aftan ve görüşmelerden bahis edilmemektedir.³⁴ Netice itibarıyla böyle bir durum vaki olsun veya olmasın gerçekte tesbit edilebilen bir şey varsa o da, **Hüsrev Paşa**'nın yeni askerî kuvvetler tertip ederek Kölemenler üzerine göndermiş olduğu keyfiyetidir. Kölemenlerin elde ettikleri başarılarla rağmen, onlara karşı mücadeleden yılmayan **Hüsrev Paşa** bu sefer de mevcut kuvvetleri arasında iki birlik teşkil ederek birinin başına Serçeşme **Mehmed Ali Ağa**'yı diğerine de kethüdâsı **Yusuf Ağa**'yı getirdi. Her iki birliği de, o sırada **Berdisi Osman Bey**'in komutasında Aşağı Mısır'a kadar inmiş bulunan Kölemenlerin te'dibine gönderdi. Geçen yüzyılın vak'anüvislerinden **Cevdet Paşa**, Tarihinde, 1217 Cemaziyelâhîrinde/Eylül 1802, Kölemenlerin galebesi arttığından üzerlerine yeni bir fırkanın sevk olunduğunu ve bu birliğin başbuğunun **Serçeşme Mehmed Ali** olduğunu yazmaktadır.³⁵ Serçeşme **Mehmed Ali**'nin

30 BA, H.H. No: 3659.

31 Bu yer yer başarılar için bkz. H.H. Tasnifi No: 3449/D; keza aynı tasnif No: 5106.

32 Cevdet, Tarih VII. 156; Mouriez, P. Aynı Eser. I. 91.

33 Mengin F. Aynı Eser. I. 21 Mouriez, Aynı Eser I. 92.

34 BA. H.H. Tasnifi No: 3659 Keza H.H.T. No: 3449/E İbrahim ve Elfi Beylerden Valiye Gönderilen Mektup.

35 Cevdet. Tarih VII. 155.

bundan sonra az çok açıklıkla takip edebileceğimiz faaliyetlerine geçmeden önce burada istitraden ailesi, Mısır'a gelişi, Mısır'daki şimdiki kadar geçen zamanları hakkında bilgi vermeyi zorunlu bulmaktayım:

Serçeşme **Mehmed Ali**'nin Mısır'a gelmeden önceki hayatı hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Esasen Fransız müverihî H. Deherain'in işaret ettiği gibi, Kavala'daki hayatı pek sade ve mütevazî geçmişti.³⁶ Mehmed Ali 1769'da Kavala'da doğmuştu. Babası Kavala Bekçibaşısı (bazı yerlerde Derbend Ağası) **İbrahim Ağa** idi. Kavala mütesellimi **Tosun Ağa** amcası bulunuyordu. Mehmed Ali'nin, ailenin birçok çocuğundan hayatta kalmış bir tek evlât olması, kendisine büyük bir şefkat gösterilmesine yol açmıştı. Fakat küçük yaşta yetim kalan **M. Ali**, bu defa amcası **Tosun Ağa**'dan bir yakınlık ve himaye görmüştü. Bir süre sonra bu yeni hâminin devlet tarafından haklı veya haksız öldürülmesi **Mehmed Ali**'yi tekrar her türlü destek ve himayeden mahrum etmişti. Bundan sonra hayatın acı darbelerini yemiş ve çeşitli zorluklarla karşılaşmıştı. Fakat şahsındaki metanet, enerji ve zekâsı sayesinde bu güçlüklerle karşı koymasını bilmişti. Geçim sıkıntısı ile Monsieur Leon adlı bir Fransız Yahudi tütün tüccarına intisa ederek onun önce postacısı, sonra simsarı olmuş ve böylece ticaret hayatına atılmıştı. **M. Ali**'nin zekâ ve kabiliyetini takdir eden M. Leon onun yetişmesine gayret etmişti. M. Leon'un genç Kavalalı üzerinde olumlu bir etki yaptığı anlaşılıyor. Gençlik yıllarında bir Batılı ile yakın ilişkisi **M. Ali**'ye birçok şey kazandırmış olmalıdır. Bazı kaynaklara göre **M. Ali** 18 yaşında askerî hizmete girmiş ve hatta 20 yaşında bölükbaşı olmuştu.³⁷ Görülüyorki, **M. Ali**'nin hayatı tütün ticaretiyle meşgûl olarak, küçük bir kasabada geçmiş ve fakat son derece zeki, işbilir ve kabiliyetli bir şahsiyet olarak temayüz etmişti. **M. Ali** böylece yaşayıp giderken Fransızların Mısır'ı istilâya kalkışmaları, onun hayatında yeni bir ufuk ve çığır açıyordu. Şöyleki, Fransızları Mısır'dan çıkarmak amacıyla harekete geçen Bâbîâlî Mısır'a asker sevkî için İmparatorluğun çeşitli bölgelerine emirler göndermişti. Bu arada Kavala çorbacısı **Hüseyin Ağa**'ya da bir askerî birlik hazırlaması bildirilmişti. Çorbacı 200-300 kişilik bir gönüllü (başbozruk) birliği teşkil ederek sergerdeliğine, yani komutanlığına oğlu **Ali Ağa**'yı memur etti. **M. Ali** bu birlikte o zaman komutan yardımcısı olarak bulunuyordu.³⁸ Toplanan öncü kuvvetler, **Köse Mustafa Paşa** kumandasında olarak, 1799 Haziranında Ebukır'da karaya çıktılar. **M. Ali**'nin dahil bulunduğu Kavala birliği Mısır'a gelen bu askerî kuvvetler arasında yer alıyordu. Onun daha geç, 1801 Martında Kaptan Paşa ile geldiğini

36 H. de la Nation Egyptienne VI. 15 de aynen "Son Origine était modeste" denmektedir.

37 E.F. "Mehmed Ali Paşa", İleri Gazetesi yıl 1919 sayı 687 Keza Mouriez, P. Aynı Eser I. 60

38 Bibliyografyada adı geçen eserlerin hepsinde **M. Ali**'nin Mısır'a komutan yardımcısı olarak gittiği kayıtlıdır.

söyleyen kaynaklar varsa da, dayanakları pek kuvvetli görünmemektedir. Osmanlı kaynakları çoğunlukla bir tarih göstermezler. Yalnız Kaptan Paşa ile geldiğini bildirirler. Son yapılan incelemeler ise, 1799 yılında gelmiş olabileceğini göstermektedir.³⁹ Kavala başbozruk birliğinin de dahil bulunduğu **Köse Mustafa Paşa** kuvvetleri Napoléon tarafından yenilmiş ve hatta adı geçen Paşa esir edilmişti.

Bu suretle Mısır'a gelmek imkânını elde etmiş olan **M. Ali**'nin Mısır'daki ilk zamanları hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Kaldı ki, bunun gibi Kavala başbozuklarının sergerdesi **Ali Ağa**'nın akıbeti de meçhûldür. Acaba onun tekrar Kavala'ya mı döndüğü, yoksa savaşta yaralanmış veya ölmüş olduğu hususunda bir vesikaya rastlanmadığı gibi **Mehmed Ali**'nin de başbozruk kuvvetinin sergerdeliğine nasıl ve ne zaman getirilmiş olduğu malûmumuz değildir. **M. Ali**'nin Fransızlara karşı mücadelede gösterdiği yararlıklar sonucunda veyahutta **Ali Ağa**'nın ölümü veya Mısır'ı terki üzerine Kavala askerinin başına getirilmiş olması muhtemeldir. **M. Ali** Fransızlarla mücadeleler sırasında her iki kuvvetin savaş kabiliyetini doğrudan doğruya görmek imkânına sahip olmuş aynı zamanda bu iki askerî kuvvet arasında bir kıyaslama yapmak fırsatını elde etmişti. Kavalalı, daha sonra Kaptanı Derya **Küçük Hüseyin Paşa**'nın kuvvetleri arasında yer aldı. P. Mouriez ve F. Mengin'in yazdıklarına göre, yükselmek için bir askerî kumandana intisap etmenin gerekliliğini duyan **M. Ali**, Kaptan Paşa'nın maiyet subaylarından **Hasan Ağa** adlı birisini aracı ittihaz ederek bu suretle Kaptan Paşaya yaklaştı.⁴⁰

Gerçekten de **Küçük Hüseyin Paşa**'nın gerek Mısır'da iken ve gerekse daha sonra **M. Ali**'yi koruduğu olayların akışından sezilmektedir. Bu durumda adı geçen yazarların yazdıklarının doğru olabileceği kanısını uyandırmaktadır. Bundan başka, **M. Ali**'nin daha ilk anlardan itibaren tutumu ve hareketleri ile askerî sınıflar arasında kendini göstermeye ve alttan alta yayılan bir şöhret kazanmaya başlamıştı. Okuma yazma dahi bilmeyen **M. Ali** şeytanî diyebileceğimiz bir zekâ ve kabiliyet sayesinde bütün Rumeli başbozukluklarının kendisine meclûp olmasını becermişti. Nitekim 1216//1801 yılı sonlarına doğru onun Rumeli başbozruk askerleri Serçeşmesi olarak görülmesi, bu hususu teyid eder mahiyettedir. Bazı Batılılar, **M. Ali**'nin serçeşmeliğe tayinini, İskenderiye'de Kaptan Paşa tarafından Kölemen ileri gelenlerinin tutulması sırasında başarılı bir hizmette bulunması sebebiyle vaki olduğunu yazıyorlar.⁴¹ Arşivde **M. Ali**'nin henüz serçeşmeliği hakkında bir kayda rastlanmadı. Cevdet tarihinde ve keza Mustafa Nuri,

39 Kramers, H.A. "Mısır maddesi," Osmanlılar Devri. İslâm Ans.

40 Mouriez, P. Histoire de la Mehmed Ali I. p. 65 F. Engin. Histoire Sommaire del'Egypte sous le Gouvernement de M. Ali I. 98.

41 G. Hanotaux Histoire de la Nation Egyptienne VI. 16; Mouriez, Aynı Eser I. 66; Mengin. F. Aynı Eser I. 98.

Netâyicül vukûât'ında, M. Ali'nin zekâ ve kabiliyeti sayesinde kısa zamanda akranları arasında serçeşmeliğe yükseldiğini yazmakta ve fakat bu hususta kesin ve delilli bir tarih ve bilgi vermemektedirler.⁴² Bilindiği gibi, serçeşmelik önemli bir mevki olup, başıbozuk askerlerinin maaş, tayinat v.s.lerini düzenlediği gibi aynı zamanda bu çeşit askerlerin üst kumandanı durumunda bulunuyordu. Netâyicül-Vukûat'ta serçeşmeliğin "*bilcümle başıbozuk askerî sergerdelerinin reisi makamı*"⁴³ olduğuna işaret ediliyor.

Mehmed Ali serçeşme olduktan bir süre sonra Kaptan Paşa ve Sadrazam Mısır'dan hareket ettikleri zaman asayişin sağlanması için bırakılan başıbozukluklarla birlikte kendisi de Mısır'da kaldı. O andan itibaren Rumeli askerinin Tahir Paşa'dan sonra en ileri gelen şahsiyeti olarak göze çarpıyordu.

Görüldüğü üzere M. Ali Mısır'a gelişinden bu yana gelen iki yıldan fazla bir zamanda Mısır'ın halkını, ülkeyi, askerî kuvvetleri, diğer bir deyimle Mısır'ın politik durumunu tanımış ve kavramış bulunuyordu. Bundan sonra adım adım ilerleyerek Mısır'da siyasî otoriteyi elde edecektir. Onun serçeşme oluşunu bu hususta atılmış ilk adım kabul edebiliriz. Yine bu zamanda M. Ali'nin mevsûk olmamakla beraber, Kölemenlerle haberleştiği ve münasebette bulunduğu, anlaşılmalıdır. Bu hususu Hüsrev Paşa'nın, Arnavut Tahir Paşa'nın Kölemen ileri gelenleri ile gizli münasebette bulunduğunu bildiren mektubundan anlamaktayız.⁴⁴ M. Ali'nin Mısır'daki ilk zamanları hakkında şimdilik bu kadar bilgi vermekle yetinip, onun Kölemenlerle olan çatışmalarına gelelim.

Daha önce söylendiği üzere Kölemenlerle mücadeleye giren Hüsrev Paşa onların aşağı Mısır'a kadar uzanan tegallüp hareketleri karşısında tertip ettiği birliğin başına M. Ali'yi tayin etmiş ve aşağı Mısır'a göndermişti. O halde, serçeşme bundan sonra vali tarafından fiilen Kölemen tenkiline memur edilmiş oluyordu. M. Ali'nin gönderildiği bu ödevde başarılar elde ettiği görülüyordu. Nitekim Hüsrev Paşa'dan yazılan 8 Recep 1217/4 Kasım 1802 tarihli bir tahrirde, "*Kölemen beylerinin Behnesaviye'nin dağ tarafında olup, her ne kadar İskenderiye'ye yaklaşmak niyetleri açık ise de, Fayyum üzerinden sevk olunan Serçeşme M. Ali'nin aldığı tedbirler ile kendisinden başarı umulduğu*" belirtiliyor ve "*ancak Beylerin bazıları askerle karşılaşmayarak çöle çekilmeleri ihtimali olduğu*" söyleniyordu. Aynı zamanda "*M. Ali'nin gayet iyi çalıştığına*" işaret olunuyordu. Bu tahrir arşivde rastlayabildiğim ve Mehmed Ali'nin adının geçtiği en eski tarihli vesikadır.⁴⁵

42 Cevdet, Tarih VII. 156; Mustafa Nuri, Netâyicül Vukuât, C. IV. sf. 84

43 M. Nuri, Aynı Eser, Aynı Yer.

44 BA, H.H. No: 3493.

45 BA, H.H. No: 3449/K

Mehmed Ali böylece bir kısım Kölemenlerle uğraşırken, Hüsrev Paşa'nın kethüdası Yusuf Ağa Damanhur'da Berdisi Osman Bey idaresindeki Kölemenlerle karşılaşmıştı. Burada vuku bulan çatışmada Yusuf Ağa'nın idaresindeki askerler bozguna uğradılar. Bu askerler aslında başıbozuk ve düzensiz askerlerdi. Herhalde F. Menglin ve P. Mouriez'nin yazdıkları gibi, 7000'i bulan bu kuvvetler, 800 kadar Kölemen tarafından perişan olmasa gerekir.⁴⁶ Bu olay 23 Kasım 1802 tarihinde vuku bulmuştur. Yine adı geçen yazarların işaret ettiklerine göre Yusuf Ağa bu yenilginin sebebini, M. Ali'nin kendisine yardımında bulunmamasında görmüş ve onu Hüsrev Paşa'ya şikâyet etmişti. Hüsrev Paşa bunun hıncını almak isteyince M. Ali'nin şahsında yeni ve aynı zamanda şiddetli bir rakip kazanmış oldu. Bu gizli ve kapalı rekabet Hüsrev Paşa'nın valilikten ve Mısır'dan uzaklaştırılmasına kadar sürecek, Hüsrev Paşa'ya karşı yapılan ayaklanmada M. Ali perde arkasında olmak üzere başrolü oynayacaktır.⁴⁷

Diğer taraftan bilindiği gibi İngilizlerin büyük kuvvetleri Mısır'dan ayrılmış olmakla beraber, İskenderiye'de halâ bazı kuvvetleri kalmış bulunuyordu. Halbuki Fransızların Mısır'ı istilâsı ile vücut bulmuş olan savaşa son veren Amiyen Barış Anlaşması (Mart 1802) şartlarına göre, İngilizlerin Mısır'dan tamamen çekilmeleri gerekiyordu. Ancak İngilizlerin bu hususta ağır davranmaları Osmanlılar için endişeye sebep olmaktaydı. İskenderiye'deki vilâyet memurları ile İngilizler arasında anlaşmazlıklar eksik değildi. Meselâ İskenderiye ağzındaki Kefre limanında mevcut kaleye asker koymak isteyen İngilizler ile buna karşı koyan Osmanlı idare âmîrleri arasında hayli çekişmeler oldu.⁴⁸ Hüsrev Paşa'nın bütün çabası Mısır'ı Kölemenlerden kurtarmak amacına yönelmişti. Beyler, bu defa Sa'id bölgesinin kendilerine terki hususunda teklif ve ısrarlara başladılar. Kölemenleri tutan İngiliz kuvvetleri kumandanı General Stuart ve Lord Cavan'ın Kölemenlere eski yerlerinin iadesi konusunda vali Hüsrev Paşa ile müzakerelere giriştikleri ve hatta onun sıkıştırdıkları görülüyordu.⁴⁹ Yakın bir gelecekte vilâyet kuvvetlerinin Kölemenlere galebe çalabileceğini düşünen İngilizler hiç olmazsa onları emin bir yerde yerleştirmeyi uygun buluyorlardı. Hüsrev Paşa'ya yaptıkları teklifin ruhu da bundan ibaretti. Ancak Bâbîâli bundan haberdar olunca infial gösterdi ve Paşa'ya gönderilen bir fermenda; "*Mısır'a vali tayini ve emrine asker gönderilmesinde maksadın ülke ve ahalinin nizam ve emniyetini sağlamak olduğu, devletler arasında görüşülecek maddeleri müzakereye memur olmadığı belirtilerek, gerçek ödevinin Kölemen beylerini*

46 Cevdet, Tarih VII. 156; Mouriez, I. 93 ve devamı; Mengin, F.I. 22 vd.

47 Yorga, Nikola, Osmanlı Tarihi (çev. Bekir Sıtkı Baykal) Ankara C.V. sf.

143.

48 Bu anlaşmazlık için bkz. H.H. No: 3449/B 3449/C 3449/G

49 Cevdet, Tarih VII. 162.

Mısır'dan çıkarmağa dikkat eylemek, itaat etmezlerse harben tedip ve çıkarılmalarına bakılmak ve bu hususta yeni bir emir gelinceye kadar çarpışmadan asla el çekmeyip, memuriyeti ifada büyük bir gayret göstermesi" emir ediliyordu.⁵⁰ Bu durum karşısında Eylül 1802 tarihinde yaverlerinden Lord **Blantyr**'i İstanbul'a gönderen **Stuart**, onun bir olumlu sonuç alamaması üzerine bizzat kendisi Osmanlı başkentine gelerek Bâbîâli nezdinde, Kölemen beylerinin o zamana kadar hüküm sürdükleri ve idare ettikleri bölgelerde husûsî şahıslar olarak yaşamalarına müsaade olunması teşebbüsünde bulundu. **Stuart** bu teşebbüsünde de başarı elde edemedi.⁵¹ Yine bu esnada İngiltere'den **Amiyen Barış Anlaşmasının** Mısır hakkındaki maddelerinin tatbikini isteyen **Napoléon**'un adamlarından **Sebastiyani**'yi Osmanlı devletinin politikasını öğrenmek ve İngilizlerden İskenderiye'nin boşaltılmasını talep etmek üzere özel memuriyetle İstanbul'a yollamıştı. **Sebastiyani** Mısır'a uğrayıp ve **Hüsrev Paşa** ile görüşükten sonra İstanbul'a geldi. İskenderiye'nin boşaltılması için gerek Bâbîâli'nin ve gerekse **Sébastieni**'nin İngiliz elçisi nezdindeki teşebbüsü olumlu olmadı. **Sébastieni** Fransa'ya avdetinden sonra kaleme aldığı raporunda, Mısır'da yerleşmek arzusunda olan İngilizlerin, Osmanlıları Kölemenler ile uğraştırmakta olduklarını Mısır halkının Fransızları arzu ettiğini ve nihayet Mısır'ın iç durumunun yeni bir istilâya elverişli olduğunu, yapılacak bir askerî hareketle Mısır'ın tekrar ele geçebileceğini belirtiyordu.⁵² Şu halde Osmanlılar İngilizlerin isteği olan Kölemenleri af ve iskâna yanaşmadığı gibi, İngilizler de İskenderiye'den çekilmesi hususunda bu ilk teşebbüsten sonra, Bâbîâli hâcegândan **Sıtkı Efendî**'yi özel görevle Londra'ya gönderdi.⁵³

Bundan bir süre önce Mısır Defterdarı **Mehmed Şerif Efendi** istifa ettiğinden Cemaziyelâhir başında/Ekim 1801 azlonularak, yerine daha önce de Mısır'da bulunmuş olan sâbık defterdar **Mehmed Recai Efendi** tayin olunmuştu. Bu sırada Necid ve Hicaz bölgesinde Vehhabî denilen yeni bir mezhep taraftarlarının hareketi arttığından **Mehmed Şerif Efendi** vezaret ile Cidde valiliğine gönderildi.⁵⁴ 1802 Kasımında **Hüsrev Paşa**'ya gelen bir emirle adı geçen paşaya askerî yardımda bulunulması isteniyordu. Mısır'dan yardımda bulunmak ise mümkün görünmüyordu.⁵⁵

50 H.H. No: 3449/L.

51 Stuart (vesikalarda Setvard) ile Reis Efendi'nin mülâkatı hakkında H.H. No: 3456; Yorga, Osmanlı Tarihi C.V. 142-143.

52 Cevdet, Tarih VII. 180; Mouriez, F.I. 97.

53 H.H. No: 3460 Sıtkı Efendi'nin gönderilmesi hakkında arıza Keza H.H. No: 3474/A-1.

54 Cevdet, Tarih, VII. 167; Vasıf, Tarih (yazma) Ali Emiri Ktb. Tarih Kitapları bl. T.Y. 609, sf. 36

55 M. Mısır, No: 10, sf. 148. daha geç tarihli bir vesika Ali Emiri Tsif. Selim III. devri defterleri. No: 22662.

Ayrıca, bu sırada Bâbîâli'nin aldığı bir yeni tedbir de gayet ilgi çekicidir. 1217 Recep ayının ortalarında /17/27 Kasım 1802 yazılan Mısır sahilleri kadı ve muhafızlarına hitab eden bir emirde; "hal ve vaktin icabı olarak Mısır'a asker ve yabancı şahısların sokulması fesat çıkmasına ve ülkede karışıklığa sebebiyet vereceğinden bundan böyle Mısır'a memuriyeti olmadan gelen Arnavut ve diğer askerlerden hiç kimsenin sokulmaması ve bu hususa büyük ciddiyet gösterilip göz yumulmaması" ferman olunuyordu.⁵⁶ Bu fermanın tıpkı Mısır'a köle ithalini yasaklayan ferman gibi zaman zaman tekit edildiği görülüyor. Şu halde devlet daha şimdiden Arnavutların Mısır'ın istikrarı bakımından bir tehlike teşkil ettiğini ve bunların sayıca artmalarının uygun olmayacağı kanısına vardığını, bu itibarla tedbir almak zorunda kaldığını az veya çok göstermektedir.

Öte yandan aşağı Mısır'da Kölemenler ile **M. Ali** ve **Yusuf Ağa** tarafından yürütülen çatışmalar devam ediyordu. Bu çatışmalar Mart 1803 tarihine dek sürecektir. Çatışmalarda adı geçen kuvvetlerin Kölemenlere karşı yer yer başarılar elde ettikleri hakkında etraflıca vesikalar bulunduğu halde, İskenderiye'deki İngilizlerin himaye ve yardımları Kölemen sorununa bir son verilmesini engelliyordu.⁵⁷ Aynı zamanda **Hüsrev Paşa**'nın durumunu zorlaştırıyordu. General **Stuart** bir imkân sağlamak amacıyla yeni taktiklere başvurmuş, Mısır ahalisini ve Bedevî Arapları Kölemenler tarafına çekmeye çalışmıştı. Fakat Mısır halkı Kölemenlerden nefret ediyorlardı. Onlar bu hususu başkente gönderdikleri mahzarlarda pek güzel ifade ediyorlardı. Fakat paraları ile kandırılan Bedevî Arapların -urban- bir kısmı Kölemenler tarafına geçtiler.⁵⁸ Bundan başka **Stuart** Kölemenlerin affı ve iskânı için yeniden **Hüsrev Paşa**'ya müracaatlarda bulunmuş, mektuplar yazmıştı. İstanbul'daki İngiliz elçisi **Lord Elgin** de aynı şekilde faaliyete girişti. Bâbîâli, İngilizler İskenderiye'de bulundukça ülkede istikrar kurulamayacağını ve Kölemenler affedilmedikçe ısrarlı isteklere bir son verilemeyeceğini ve ülkede, düzen kurulamayacağını anlamıştı. Nitekim, **Hüsrev Paşa**'dan gelen bir şukka da 19 Muharrem 1217/13 Ocak 1803, "İngilizler İskenderiye'de oldukça Kölemen beyleri maslahatının zorlaşacağını yapılan ısrarlardan anladığını" yazıyordu.⁵⁹ Bütün bu olanları göz önünde tutan Bâbîâli, durumun icabı olarak ve emellerinden şimdilik biraz feragat etmek pahasına da

56 M. Mısır, No: 10. sf. 150 Bir pasaj aynen şöyledir: "... fimahad canib-i Mısır'a bilâ memuriye vürûd eden Arnavut ve sair sunûf-ı askeriye den hiç (bir) ferdin ülkây-ı Mısır'a ithalinden hazer ve mümânaat ve bu bâbta iğmâz ve tesamüh gûne halâtta ziyade ittika ve mübaderet eylemen fermanım olmağın..."

57 Şu Hatlar yapılan hareket hakkında fikir verebilir: H.H. No: 3504, 3454/A. 3483, 3474/U, 3474/B-1, 3540.

58 H.H. S. No: 3619 ve H.H. No: 3454/A Hennadi, Cehime ve Fevâid Urbani Kölemenler tarafından, Eviad-ı âli Urbani ise Hüsrev Paşa'ya taraftar olmuştu.

59 H.H. No: 3540.

olsa, İngilizlerin öteden beri istedikleri gibi, Kölemenlerin af ve Mısır'da kalmalarına müsaadeyi karar altına aldı. Bu karar **Hüsrev Paşa**'ya bildirildi ve yapacağı işler izah olundu. Bu af **valinin himmet ve şefaati ile vukubulmuş**" gibi gösterilmek isteniyordu. Hüsrev Paşa, yolladığı bir yazısında General **Stuart** ile Beyler maddesinin nizamı için görüşüğünü ve kendisine gönderilen emir gereğince, İngilizlerin kırılmaması için Beylerin zarar vermeyecek şekilde Mısır'da önceden arzu ettikleri bir bölgede yerleştirileceğini elçiye bildirip, Beyler önce Esna ve Asvan (Asuvan) taraflarında oturmağa razı idiler. Bu bakımdan, önce daha yukarıda olan Asvan da, ısrar ederler ise Esna'da yerleşmelerine razı olunacağını söylüyordu.⁶⁰ Aynı tarihli bir diğer tahrir de, Hüsrev Paşa Kölemenlerin Asvan'da şu şartlarla oturacaklarına değiniyordu: "**Bölgede vali tarafından mansup zabıt, subaşı v.s. elkab ile vazifeli olmak, Asvan'dan hariç bölgelere asla taarruz etmemek, Devlet-i Âliye'nin emirlerine aykırı hareketten kaçınıp devletin reayası olarak eskisi gibi itaat etmek, İngilizlere ilticadan vazgeçip İngilizler dahi onlara karışmamak...**"⁶¹

Böylece, Kölemenlerin affı için esaslar tesbit ve tatbikine başlanmasından sonradır ki, İngilizler İskenderiye'yi boşaltmaya razı olmuşlar ve Şubat 1803 sonlarından itibaren İskenderiye'den çekilip gitmişlerdir. Şu da varki, bu sırada Fransa ile aralarında çıkan yeni anlaşmazlıklar, sebebiyle İngilizler İskenderiye'den ayrılmayı tacil etmişlerdir.⁶² Bununla İngilizler Mısır ve Kölemenler hakkındaki düşüncelerinden asla vazgeçmiş olmuyorlardı. Nitekim Kölemen ileri gelenlerinden **Elfi Mehmed Bey** ile 15 kadar Beyi, Kölemenlerin nüfuzlarını iade ve idareleri hususunu müzakere edip hazırlamak üzere İngiltere'ye beraberlerinde götürmeleri bunun açık bir delili idi.⁶³ Bâbîâli Mısır'a bir sükûn vermek için Beyleri affetmekle kalmamış, aynı zamanda onlara yıllık maaşlar tahsis etmişti.⁶⁴ Böylece, bir taraftan İskenderiye'den İngilizlerin ayrılışı ile yabancı müdahalesi kalkarken, diğer taraftan da Kölemenlerin af ve iskânı ile ülkede şimdiye kadar vuku bulan çatışmalar sona ermiş görünüyordu. Hatta Mısır bölgesinde bir istikrar ve sükûn yerleşeceği ümit ediliyordu. Zira Mısır 1798'den bu yana önce Fransızlarla yapılan savaşlar, sonra da Kölemenlerle cereyan eden çarpışmalar içinde kalmıştı. Acaba bu arzulan sükûn gerçekleşebilecek miydi? Ne yazıkki umulan bu istikrar ve sükûnun yerleşmesine başıbozuk askerleri ve onların arkasında **M. Ali** engel oldular. Şimdiye kadar aşağı ve yukarı Mısır'a beylerin tenkiline

60 H.H. No: 6845.

61 H.H. No: 3525.

62 Cevdet, Tarih VII. 178; Hanotaux, H. de la Net. Egyptienne, VI. p. 12

63 Rauf Ahmet, Ragıp Raif, Bâbîâli Hariciye Nezareti Mısır Meselesi, İstanbul 1334, sf. 4/2.

64 H.H. No: 6537/C Beylere tahsis edilen maaşlar hk.

gönderilmiş bulunan bu kuvvetler artık adı geçen yerlerde görevleri kalmadığından peyderpey merkez Kahire'ye dönmeye başladılar. Zira bu kuvvetler resmen vali Paşanın emrindeydiler. Fakat asıl kumandanları Arnavut **Tahir Paşa** bulunuyordu. **Tahir Paşa** cesur cengâver, iyi bir asker olmakla beraber, biraz saf, tasavvufa ve meczûplara meyilkâr bir kişi idi. Aynı zamanda kuvvetli bir şahsiyet olarak görünmüyordu. Kumandanının bu durumu serçeşme **M. Ali**'nin işine yaramaktaydı. **M. Ali** söz ve hareketleriyle Paşa üzerinde olumlu etki yaptığından, **Tahir Paşa**'nın **M. Ali**'ye karşı büyük bir itimat ve güveni vardı. Mısır'daki iç durumun çok şeyler yapmaya elverişli olduğunu gören **M. Ali**, yüksek bir mevki elde etmeyi kurmuştu. Bu hal sonradan olayların kendisini itmesi ile, önüne çıkan her fırsatı değerlendiren, büyük bir sabır gösteren **M. Ali**'de, Mısır valiliğini ele geçirmek emelinin doğmasına ve büyümesine sebep olmuştur.

M. Ali şahsen gayet işbilir, cesur, itidal sahibi ve muktedir bir subaydı. **Cevdet Paşa**'nın ifadesine göre "*at oynatacak bir uygun zamanın gelmesine müterassıt ve müterakkıp*"⁶⁵ bulunuyordu. Nitekim **Hüsrev Paşa**'nın menfaatine dokunacağını umduğu tedbirler alması ve icraya başlaması Paşaya yöneltilen askerî bir isyanla karşılaşması na yol açtı. Bu olayları ve gelişmeleri şöylece takip edebiliriz.

C. BAŞIBOZUK KUVVETLERİ İLE VALİ HÜSREV PAŞA ARASINDAKİ ANLAŞMAZLIKLAR

Mısır'da bu kadar fazla askerin bulundurulması kölemen sorunu ile yakından ilgili idi. Artık Kölemenler af ve iskân olunduklarından bilhassa başıbozuk askerlerine ihtiyaç kalmıyordu. Ayrıca bu askerlerin maaş ve masrafları oldukça yekûn tutuyordu. Mısır hazinesi bunları ödemekten uzaktı. **Hüsrev Paşa** durumu gayet iyi görüyor ve biliyordu. Daha önce 19 Ramazan 1217/13 Ocak 1803 tarihli merkeze yolladığı bir yazısında, "**bu askerlerin nizamsızlığından, masraflarının ağırlığından bahsederek bunların bazı hainlerin ve urban taifesinin devlet askeri ile gözlerinin yılması için her bir mahalde şimdilik asker bulundurulması gereğinden dolayı Mısır'da tutulduklarını, ümera ve sairleri def' olunca onların da ekserisinin Mısır'dan uzaklaştırılacaklarına**" işaret etmişti⁶⁶. Şimdi bu işaret olunan uygun zaman gelmiş görünüyordu. Defterdar **Recai Efendi** devlete para gönderilmesinden bahisle bu kadar fazla askerin lüzumsuzluğuna ve ulûfelerin ağırlığına valinin dikkatini çekti ve tavsiyelerde bulundu. **Hüsrev Paşa** başıbozuklara karşı Kahire'ye gelişinden beri

65 Cevdet, Tarih VII. 215.

66 H.H. No: 3592.

yetiştirmekte olduğu "muallim asker"e güveniyordu. Sonunda masrafların azaltılmasına medar olmak üzere başıbozukların geçmiş ulûfelerinin (güzeşte ulûfe) verilerek Mısır'dan uzaklaştırılmaları karar altına alındı. Fakat Mısır hazinesinde bu maaşlara yetecek kadar akçe bulunmadığından, zengin bazı tüccarlardan istikraz yapıldı. Güzeşte ulûfelerin bir kısmı ödenip, hemen Mısır'dan uzaklaşmaları kaydıyla harçları kesildi⁶⁷. Bu hareket başıbozuk -çoğu vesikalarda başıbozuk tabiri yerine Arnavut denilmektedir. Zira başıbozukların da çoğunluğu esasen Arnavuttu.- askerleri arasında hiç te iyi kaşılanmadı. Başıbozuklar geçmiş aylıklarını almadan hiçbir yere gitmeyeceklerini bildirmek üzere 1218 Muharrem ayının ilk gününde /23 Nisan 1803 Defterdar **Recai Efendi**'nin konağına gittiler. Onların bu hareketlerinde bir tahrik kokusu seziliyordu. **Recai Efendi** verdiği cevapta, ulûfelerinin Serçeşme **M. Ali**'de olduğunu ve bu itibarla onun yanına gitmeleri gerektiğini bildirdi. Çoğunluğu Arnavut olan başıbozuklar Serçeşme'nin yanına gidip aylıklarını istedikleri zaman **M. Ali** hazineden bir akçe bile almadığını söyleyip, bu hususta onları temin etti ve iknaya çalıştı. Bunun üzerine başıbozuklar Defterdar Efendiye baskı yapmaya cesaret ettiler. Onlarla vilâyet kuvvetleri arasında bir çatışma vuku buldu ve bu hal bilhassa halkın dehşetle korkuya kapılmalarına yol açtı. Öteden beri askerî kuvvetler arasında vuku bulan çatışmalardan zarar gören halk, bir yeni çatışmadan ürkmekte ve çekinmekte haklı idi. Sonunda aylıkların bir haftaya kadar verileceği vaadi ile çatışmaya son verildi ve kavga bastırıldı. Bu olaydan 20 gün kadar önce de başıbozuklar aynı yolda bir harekette bulunmuşlar ve biraz akçe verilerek toplulukları dağıtılmıştı⁶⁸.

Bir hafta sonra 7 Muharrem 1218/29 Nisan 1803 tarihinde askerler tekrar Defterdarın konağına giderek, vaad edilmiş bulunan ulûfelerin ödenmesini istediler. Defterdar Efendi, 60 bin kuruş topladığını, bunları almalarını ve geri kalanı için birkaç gün sabır etmelerini bildirdi. Ancak başıbozuklar bunu reddederek, "artık ulûfe tehiri kabil değildir. Bugün tesviye olunmalıdır" demeleri üzerine Defterdar sıkışık durumda kaldı. **Recai Efendi** validen bir miktar akçe istedi ise de durumun ciddiyetini kavrayamamış gibi görünen **Hüsrev Paşa** "bir akçe vermem ve birşey verilmesine dahi ruhsatım yoktur. Ya bu beldeden çıkıp gitsinler, yahut hepsini katlederim" diye haber gönderdi. Ayrıca başıbozukları dağıtmak için defterdar konağını topa tutturdu. Onun bu tutumu bardağı taşıran son damla oldu ve Arnavutlar tarafından valiye yöneltilen bir ayaklanmaya (kıyâm) sebebiyet verdi. Defterdar konağına ateşe devam edildiği sırada **Hüsrev Paşa** Kahire halkının silahlanarak kendi yanında yer almalarını emretti. Esasen vu-

67 Cevdet, Tarih VII. 216-217; Vasıf, Tarih (yazma) sf. 125-126; Mouriez, P. Adı Geçen Eser I. p. 102-vd.

68 Cevdet, Tarih VII. 216-217; H.H. No: 3541.

ku bulması muhtemel çatışmalarda Arnavutlardan bir zarar görecekle-rinden çekinen Kahire halkı kendilerini muhafaza için hazırlanmaya başlamışlardı. Diğer taraftan, Yeniçeri Ağası ve ocak ileri gelenleri **Hüsrev Paşa**'nın konağına giderek, böyle bir isyan vukuunda herşey-den önce kalenin muhafazası gerektiğine işaret ettiler. Kaleye bir miktar daha yeniçeri konulmasını söylediler. Fakat kendine ve bilhassa yetiştirdiği talimli askerlere fazla güvendiği anlaşılan **Hüsrev Paşa** bu uyarıyı dikkate almayarak, kalenin hazinedarı tarafından muhafaza olunduğunu bildirip "siz benim askerimi ayırmak istiyorsunuz. **Varınız ahaliyi silahlandırıp buraya getirin ve hemen benim emrim üzere hareket ediniz**" diyerek onları yanından uzaklaştırdı. **Hüsrev Paşa** bu uyarı ve tavsiyeyi dikkate almamakla büyük hata etmiş oluyordu. Çünkü kalede her ne kadar hazinedarı ve bazı yeniçeriler mevcutsa da, bir hayli de Arnavut bulunuyordu. Ayaklanmada bunların ne gibi yol takip edeceklerini kestirmek şimdiden mümkün değildi. Paşa'nın bu hususları gözönünde tutmaması kendisine pek pahalıya mal oldu.

Bu esnada Arnavut **Tahir Paşa** da valinin yanına geldi. **Hüsrev Paşa** onu kabul etmediği gibi "gitsin konağında kapanıp otursun ve bir işe karışmasın" diye yanından uzaklaştırdı, **Hüsrev Paşa**'nın bu son hareketi **Tahir Paşa**'nın başıbozuklar tarafını tutması ile, ayaklanmanın sür'atle gelişmesine yol açtı⁶⁹.

Hüsrev Paşa 8 Muharrem 1218/30 Nisan 1803 günü talimli askerlerini Defterdar Konağı civarında ve Özbekiye mevkilerinde toplanmış bulunan Arnavut başıbozukları üzerine hücum ettirdi. **Hüsrev Paşa**'nın askerleri önce başarı elde ettiler.

Ancak bu sırada Arnavutlar Defterdar Efendi ile evrak ve defterleri **Tahir Paşa** konağına taşımayı becerdiler. Fakat ilk anlarda başarı sağlayan **Hüsrev Paşa** kuvvetleri, Defterdar Konağına geldikleri zaman yağmaya başladılar. Bunun sonucu olarak nizam ve disiplinlerini kaybettiler. **Hüsrev Paşa**'nın dış görünüşüne bakarak güvendiği askerlerinin gerçekte pek kuvvetli olmadıklarını anlaşıyordu.

Arnavutlarla **Hüsrev Paşa** kuvvetleri arasında çatışmalar vuku bulurken **Tahir Paşa** kaleyi elde etmek için harekete geçmiş bulunuyordu. Yanına aldığı bir kısım Arnavutlarla kaleye çıkan **Tahir Paşa**, kale içindeki Arnavutların da vasıtası ile, hazinedara kale kapılarını açtırıp, Kahire'nin bu en önemli askerî mevkiini ele geçirdi. Ve kaleden Özbekiye'de çarpışan taraftarlarına yardım yolladığı gibi, aynı zamanda **Hüsrev Paşa**'nın Konağına top attırmağa başladı⁷⁰.

69 Cevdet, Tarih VII. 217.

70 Cevdet, Tarih VII. 218 **Tahir Paşa**'nın kaleyi hile ile veyahutta zor kullanarak aldığını bildiren vesikalar mevcuttur. **Hüsrev Paşa** hazinedarın kendisine ihanetinden bahseder. H.H. No: 1988/A.

Gerek kalenin Arnavutlar eline geçmesi ve gerekse Defterdar Konağında askerlerinin yenilişi vali **Hüsrev Paşa**'yı zor bir duruma düşürmüş oluyordu. **Tahir Paşa** artık ayaklanmanın elebaşısı durumunda görünmekteydi. **Hüsrev Paşa** mevkiini korumak için yeni bir teşebbüse girişti. Ulemadan ve ocaklıdan bazılarını **Tahir Paşa**'ya göndererek ulufeleri vermeyi kabul ettiğini bildirdi. **Tahir Paşa** bu teklife yanaşmayıp "**Benim elimde birşey yok, devlet Mısır valisinin hakkından gelmek için bana emir göndermiş**" sözleriyle geçiştirdi⁷¹. Şüphesiz böyle bir emrin geldiği varit olamazdı. Ayrıca vesikalardan anlaşıldığına göre, "**Mısır valisi hakkında ferman gelmişti**" şeklinden bir şayia çıkarılıp taşraya buyrulduklar dağıtılarak **Hüsrev Paşa** aleyhinde propagandaya girildi⁷².

Kalenin ele geçirilmesinden sonra Arnavutlar Vali Konağını sarıp, bizzat **Hüsrev Paşa** ile mücadeleye başladılar. Bu arada **Tahir Paşa** halka emniyet ve aman verdi. Yukarıda söylendiği gibi ayaklanmanın başlangıcından beri halk, başıbozuklardan kendilerine bir zarar gelmesinde korkmakta idi. **Tahir Paşa** halka iş ve güçleriyle meşgul olmalarını ve kendilerine bir zarar gelmeyeceği hususunu temine çalıştı. Gerçekten de **Hüsrev Paşa**'ya yapılan bu kıyam süresince başıbozuk Arnavutlardan halka bir zarar gelmedi. **Cevdet Paşa**'nın ifadesine göre, başıbozuklar halktan ne alsalar parasını verip asla cebr ve eza etmediklerinden, halk böyle vahşi askerden böyle âdil muamele gördükleri gibi memnun ve emin olmağa başladılar. Başıbozuklar halka "*bizim birbirimizle anlaşmazlığımız var, siz reâyasınız, bizim sizinle bir ilgimiz yoktur*" diyorlardı. **Hüsrev Paşa**'dan memnun olmadıkları anlaşılan Kahire halkı, başıbozukların bu âdil davranışları karşısında tereddüt ve korkuları azalmaya başladı. Böylece az veya çok halkın tarafsızlığı sağlanmış oluyordu. **Tahir Paşa** bir taraftan halka emniyet ve sükûn vermeye çalışırken, diğer taraftan da öteden beri âdeti olduğu üzere evliya ve türbeleri ziyaret edip onların ruhanî yardımlarını istemekle meşgul görünüyordu. Muharrem'in birinci günü/1 Mayıs 1803 Arnavutlar Kahire çevresini ele geçirmeğe koyuldular. Enbâbe ve Kasr-el-aynî bölgelerini ele geçirdiler. Bu şekilde Kahire çevresinde Arnavutlar hâkim olurken Vali Konağı civarında vuku bulan çatışmalar şiddetlenmişti. **Hüsrev Paşa** her taraftan mahsur kalmış bulunuyordu. Bu arada Paşa Konağı ateşe verildiğinde, **Hüsrev Paşa** daha fazla tutunamayacağını anladı. 11 Muharrem/3 Mayıs günü bazı köle ve kapı halkı ile firar ederek Dimyat tarafına yöneldi. Paşanın kaçtığı duyulunca konağı yağma edildi. Çıkan yangın sonunda birçok büyük binalar ve büyük köşkler tamamen yandı. **Hüsrev Paşa**'nın firarı üzerine bir başıbozuk birliği arkasından takibine gönderildi. Fakat **Hüsrev Paşa** Kahire'den çıkışından sonra yanında toplanan adam ve as-

71 H.H. No: 3509/E Keza H.H. No: 1988/A

72 H.H. No: 3541.

kerleriyle bunları bozdu ve daha yukarıya Benha'ya gitmeğe muvaffak oldu⁷³. Böylece Muharrem'in 1'inde/23 Nisan başlayan başıbozuk ayaklanması, 10 gün içinde **Hüsrev Paşa**'nın valilikten uzaklaştırılması ile son bulmuş oluyordu. Olayların akış ve gelişmesi, ulûfe anlaşmazlığından çıkmış ve büyümüş bir ayaklanma şeklinde görülmektedir. Gerçekte ise, bu isyan hareketini tahrik ve teşvik eden, bir diğer deyimle yangını körükleyen Serçeşme **Mehmed Ali**'den başkası değildi. Mısır'da yüksek bir mevki elde etmek emelinde olan **M. Ali**'nin bunu gerçekleştirebilmesi için güvenebileceği biricik dayanağı başıbozuk ve Arnavut askerleri idi. **Hüsrev Paşa**'nın bu kuvvetleri Mısır'dan uzaklaştırmak istemesi **M. Ali**'nin hiç te işine gelmiyordu. Zira bu takdirde emelinin gerçekleşmesi asla mümkün olamayacaktı. Uzun zamandan beri Kölemenlerle yapılan çarpışmalarda yorulmuş ve aynı zamanda ulûfelerini muntazam alamayıp sıkıntı içinde bulunan askerleri vali ve defterdar aleyhine çevirmek hiç te zor olmamıştı. Kaldı ki, **M. Ali** bu askerlerin sergerdelerini elde etmişti. Asker tarafından sevilen ve sayılan **M. Ali**'ye, kumandan **Tahir Paşa**'nın da hüsnü teveccülü-

(J.C.B. Richmond, EGYPT 1798-1952,
Colombia University Press, New York 1977, s. 148)

73 H.H. No: 3541; H.H. No: 3509 keza Cevdet, Tarih C. VII. sf. 218-219.

hü vardı. Ayaklanmada **M. Ali**, Tahir Paşa'ya yön vermiş ve istediğini yaptırtmıştır. Fakat **M. Ali**'nin ince hesap ve dolaplarının **Tahir Paşa** bile farkında değildi. Diyebiliriz ki, bu ayaklanmanın düzenleyicisi **M. Ali**, tatbikçisi ise **Tahir Paşa** olmuştu. **Hüsrev Paşa** bir tahririnde Tahir Paşa hakkında "her kim ne söylese itimat eder, devletin menfaat ve zararı nedir bilmez"⁷⁴ şeklinde bir ifade kullanıyordu.

Defterdar Efendi'nin başıbozuk askerlerine **M. Ali**'de olduğunu ileri sürdüğü ulûfeleri Serçeşme'nin gerçekten alıp almadığını tespit etmek pek zor görünmektedir. Belki **Recai Efendi** ayaklananları **M. Ali** üzerine yöneltmek için zaman içinde uydurduğu bir söz de olabilir.

Öte yandan, bu ayaklanmanın görülen en açık özelliği doğruya vali **Hüsrev Paşa** ve onun taraftarlarına yöneltilmiş olmasıdır. Bu da **Mehmed Ali**'nin gerçek amacının ve bu isyanın asıl nedeninin **Hüsrev Paşa**'yı iş başından uzaklaştırmak olduğuna bir delil teşkil edebilir. Bu ayaklanmada **Hüsrev Paşa** ile araları açık bulunan yeniçeriler tarafsız durmuşlar ve hiçbir şeye karışmamışlardır.

Bu ayaklanma sırasında dikkati çeken bir diğer husus da, halka bir zarar ve eza gelmesini önlemek için büyük bir dikkat ve titizlik gösterilmiş olmasıdır. **M. Ali** halkın başıbozuklardan çekindiğini ve hatta onlara karşı cephe aldığını görüyordu. Ayrıca halkın Vali Paşa'dan memnun olmadıklarını da bilen Serçeşme, onları âdil hareketlerle başıbozuklar tarafına çekmek istedi. Verilen amandan sonra halk başıbozuklara yaklaştı. Böylece halkın tarafsızlığının temini ile başıbozuklar tarafına meyletmeleri gelecek için çok şeyler ifade etmekteydi. **M. Ali**'nin bu ayaklanmada, oynadığı rolü oldukça kavrayan **Cevdet Paşa**, **Tahir Paşa**'nın durumunu işaret ettikten sonra şöyle demektedir: "... ipin ucu **M. Ali**'nin elinde olup bu münavereleri hep o çeviriyordu. Ve (taş yerinde ağır olur) kaidesine riayetle makamında sabit kadem olup, fakat ahaliden kendisine müracaat edenleri derhal yanlarına adamlar terfîk ile ve suver-i saire ile müşküllerini hal ediverirdi. Binaenaleyh halkın kulûbü anın tarafına meyletmeğe başlamıştı"⁷⁵. Ayaklanmada halka bir zarar gelmesi ve başıbozukların disiplin altında tutulmaları **M. Ali**'nin onlar üzerinde ne kadar manevî tesiri olduğunu da göstermektedir.

Netice itibarıyla, **Hüsrev Paşa** resmen olmasa bile, mecbûriyet karşısında fiilen valilik makamından uzaklaşmış oluyordu. **Tahir Paşa** hâkim duruma geçmişti. Fakat kimse bu olayların ve ayaklanmanın **M. Ali**'den neş'et ettiğinin farkında değildi. **Hüsrev Paşa** dahi, Kahire'den kaçışından sonra ilk olarak gönderdiği ve olayları anlatan 19 Muharrem 1218/11 Mayıs 1803 tarihli bir tahriratında; "Defterdar

Recai Efendi'nin Padişahın emri üzere olduğunu ileri sürerek yaptığı bazı işlerin, ahali ve askerî ocaklarının tamamen kendisinden nefret etmelerine ve yüz çevirmelerine sebebiyet verdiğini ve dilgîr olarak kendisinden ayrıldıklarını, ulûfe dolayısıyla fırsattan istifade eden Tahir Paşa'nın M. Ali ve hazinedarını kendi tarafına çekip bu ayaklanmayı çıkardığını yazmakta" idi. **M. Ali**'den ise bazı askerleri üzerine saldırttığı için "nân-ı nimet ve lûtfu inayetleriyle perverde olan hain-i bed faal" tabirlerini kullanıyordu. Ancak bu ayaklanmanın ondan çıktığına ihtimal vermiyordu. Aynı vesikada Kahire'den firarını ise "züefa ve fıkara yağma ve ayak altında kalmamasını sıyaneten çıkmak" şeklinde göstermekte ve yazısını şöylece bitirmektedir: "**Bu ayaklanma, mücerred bu kullarının kusur ve tekasülünden teşebbüs etmiş olmayıp ancak öteden beri havza-i hain-i Devlet-i aliyye olan Arnavut vafiresinden ve mahaza Defterdar Efendi'nin kemal-i dekbese ve hilesinden zuhûr ve neş'et etmiş olduğu... malûmu âlileri**"⁷⁶.

Cevdet Paşa'ya göre Mısırlı Çağdaş Tarihçi **Caberti**, **Hüsrev Paşa**'yı "idaresi fena kan dökücü, tedbirsiz bir vali olarak" "vasıflandırıp son zamanlarında kendisine gurur gelerek mezâlim ve taaddiyata başlamış idi. Hele mehkûren Mısır'dan çıktı ve zulumünden ibadullah kurtuldu"⁷⁷ demektedir. Bu söyleyiş biraz mübalağalı görünüyorsa da halkın **Hüsrev Paşa**'dan memnun olmadığı kendi tahriri ile de sabittir. Atâ Tarihindeki bir kayda göre de, o sırada Paşa'nın maiyetinde bulunan **Arif Ağa Paşa**'nın cesur olmakla beraber, idaresiz olduğunu ve halka karşı yumuşak hareket etmediğini söylemektedir. Adı geçen **Arif Ağa Hüsrev Paşa**'nın düşüşünü: a) **Tahir Paşa**'ya olan hareketi ve Arnavutların vakitsiz harcını kesmesine, b) Kalenin muhafazasına dikkat etmemesine, c) **M. Ali ve Recai Efendi**'yi ele almaya rağbet etmemesine, d) Ahaliyi devlet ve hükûmete meyil ettirememesine nihayet e) Kendisine durumu ihtar edenlere kulak asmamasına bağlamaktadır⁷⁸.

Hüsrev Paşa'nın firarından sonra **Tahir Paşa** nizamı temin ile meşgûl olmaya başladı. Dellallar vasıtasıyla yayınlanan bir emirle, "asker taifesinden halka en küçük bir zarar ve cefa gelmesine cevaz verilmeyeceği, böyle bir hal vuku bulduğu takdirde şikâyetin bizzat **Tahir Paşa**'ya yapılabileceği" ilân olundu. Birkaç gün sonra 14 Muharrem/6 Mayıs 1803'te ulema ve ileri gelenlerin teşkil ettiği bir divanda **Tahir Paşa**'nın, yeni vali tayin oluncaya veya kendisine valilik emri gelinceye kadar "**Kaymakam**" olması karar altına alındı. Durum bir mahzarla merkeze bildirildi"⁷⁹. Bu kararda ulema şüphesiz

⁷⁴ H.H. No: 1988/A...

⁷⁵ Cevdet Tarih VII. 220.

⁷⁶ "Hüsrev Paşa" maddesi, İslâm Ans. (İnalçık'ın değindiği husus Atâ Tarih'inin C. II. sf. 129'nda mevcuttur.)

⁷⁷ Cevdet, Tarih VII. 221; Keza Mengin F. I. 28-29.

⁷⁴ H.H. No: 3493

⁷⁵ Cevdet, Tarih VII. 219.

kendi iradeleri ile serbestçe hareket etmiş değillerdi ve esasen böyle serkeş askerlerin hâkim duruma geçtiği bir sırada onların istekleri hilâfına hareket etmeleri mümkün olamazdı. Böylece Arnavut başibozuklarının ayaklanması **Tahir Paşa'nın** kaymakam tayin oluşu ile bir bakımdan meşruiyet kazanmış oluyordu.

D. BAŞİBOZUKLARLA YENİÇERİLER ARASINDA MÜCADELE VE TAHİR PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ

Tahir Paşa kaymakam olduktan sonra ilkönce Kahire'deki **Hüsrev Paşa** taraftarlarının tecziyesi ve **Hüsrev Paşa'nın** takibi ile meşgûl olmaya başladı. **Hüsrev Paşa** taraftarı sayılan bazı şahıslar katl ve bazıları habs olundularsa da sonradan Şeyhlerin şefaatiyle hapistekiler serbest bırakıldılar. **Hüsrev Paşa** valilikten uzaklaştırılmakla beraber henüz ele geçmemişti. Bu hâl **Tahir Paşa** ve **Mehmed Ali** için endişe verici idi. Çünkü her ikisi Mısır'da hâkim iseler de, **Hüsrev Paşa** halen resmî vali, **Tahir Paşa** ise bir âsi durumunda bulunuyordu. Bu itibarla **Tahir Paşa** Kahire'den firarından sonra, gittiği Mansura'da halktan ağır vergi aldığı duyulan **Hüsrev Paşa'nın** takip ve yakalanmasına kardeşi **Hasan Bey'i** memur etti. **Hasan Bey'in** Mansura'ya yürümesi üzerine (Muharrem 26/18 Mayıs) **Hüsrev Paşa** oradan hareketle Dimyat'a gitti ve bu kuvvetli kaleye emrindeki askerler ve kapu halkı ile yerleşti⁸⁰. Ayrıca, bu sırada **Tahir Paşa** ile Kölemenler arasında vuku bulan yakınlaşma gayet dikkat çekicidir. Yukarıda işaret edildiği üzere, devletçe affedilip maaş tahsisi ile Asvan'da oturmakta olan Kölemenler, Orta Mısır'da cereyan eden bu ayaklanma olaylarını yakından izlemekte idiler. **Hüsrev Paşa'nın** valilikten düşmesi ve **Tahir Paşa'nın** kaymakam oluşu üzerine Paşa'ya bir tahrirat göndererek, Kahire ve Aşağı Mısır'a gelmek isteğinde bulunduklarını izhar ettiler. **Tahir Paşa** onlara verdiği cevapta isteklerini olumlu karşıladığını bildirdi⁸¹. Bazı yazarların ileri sürdükleri gibi Kölemenlerin Kahire ve Aşağı Mısır'a gelmeleri **Tahir Paşa'nın** onları davet etmesi ile değil, bilâkis şimdi söylendiği gibi onların **Tahir Paşa'ya** müracaatları sonunda, Paşa'nın olumlu cevap vermesiyle vuku bulmuştur⁸².

Öte yandan, Mısır'da vuku bulan ayaklanma ve vali **Hüsrev Paşa'nın** Dimyat'a kaçışı karşısında Bâbîâlî ve bu olayları nasıl karşılamış ve ne gibi tedbirlere başvurmuştu. Anlaşıldığına göre **Hüsrev Paşa'nın** yukarıda geçen 19 Muharrem 1218/11 Mayıs 1803 tarihli tahriri ile durumdan haberdar olan III. Selim adı geçen tahrire yazdığı hatta, aynen "**Manzûrum olmuştur. Mısır valisi Mısır'dan çıktıktan sonra, yazdığı lâkırdılara itibar olunmaz maddenin hakikaati ve hâlâ Mısır'ın hâli tahkik olunsun ve tedbir olunup bir Mısır valisi bulunsun**"⁸³ diyordu. Bunun üzerine, sadrazamın başkanlığında bazı

80 H.H. No: 3541 keza Cevdet, Tarih VII. 221. H.H. No: 1988/A.

81 Cevdet, Tarih VII. 221; Ahmet Rasim, Resimli Ve Haritalı Osmanlı Tarihi. İstanbul 1327, C. III. sf. 1388.

82 Mengin, F. Aynı Eser I. 30, Mouriez P. Aynı Eser. I. 104.

83 H.H. No: 1988 keza H.H. No: 3614.

devlet ileri gelenleriyle bir meclis aktedilerek, durum görüşüldü ve sonuç bir telhisle Padişah'a bildirildi. Bu telhiste deniyordu ki: **Kendi beyaniyle de sabit olduğu üzere Hüsrev Paşa'dan Mısır halkı memnun olmadığından Mısır valiliğinde kalması uygun değildir. Ancak "Tahir Paşa'nın muradı başka olup Arnavut askerleriyle ittifak etmiş... ve Beyler ile dahi muhaberesi sebkât eylemiş ise o zaman denizden ve karadan küllî hazırlıklar ve pek çok asker ile tedbir olunmak gerekir. Bu takdirde gidecek valiyi kabul etmeyecekleri âşikârdır"** fakat Dimyat tarafı henüz Hüsrev Paşa elinde bulunduğu için hemen azlolunursa Arnavutların orayı dahi zabt etmek isteyecekleri ve bundan İskenderiye muhafızı **Hürşit Paşa'nın** ürkeceği bellidir. Bu itibarla tez elden Dimyat ve İskenderiye taraflarına asker sevkî ile serian donanma ve zahire gönderilmesi gerekmektedir. Valilik maddesi önemli olduğundan **"kimin intihabı iktiza eder ise bundan sonracı müzakere olunacağı"** bildiriliyordu. III. Selim bu telhisin üzerine yazdığı Hattında aynen şöyle demektedir: **"Benim vezirim, bu husus her hususa takaddüm olunarak tedbiri ne ise bir gün evvel tanzim olunsun. Senden gayet ihtimam ve dikkat isterim, Mısır'a vali nasbının tehiri ile asker eriştirilmesi zihnimde münasip gelmiyor, zira iki suretin hangisi ise asker Hüsrev Paşa'ya iane gibi olur, sonra suûbet kesbeder, mülâhaza oluna, Mısır valisi tayin eyleyip asker maiyetine tayin olursa olmaz mı? hele bir saat evvel haber olunsun"**⁸⁴. Şu halde bu ihtilâl karşısında devletin ilk düşündükleri, Mısır'a yardımcı kuvvetler göndermek ve yeni bir vali tayinine çalışmak olmuştur. Bu hususlarda hemen teşebbüse geçildiği görülecektir. Başkentte bu görüşmeler yapılırken, diğer taraftan Mısır'da yani gelişmeler kendini gösteriyor ve ülke tekrar birtakım karışıklıklar içinde kalıyordu:

Yukarıda da belirtildiği üzere, **Hüsrev Paşa'ya** karşı yapılan başıbozuk ayaklanmasında yeniçeriler tarafsız kalmışlar ve hiçbir şeye karışmamışlardı. Yeniçerilerin valiye yardımında bulunmamaları ve tarafsız durmaları kuvvetle muhtemel olarak, **Hüsrev Paşa'dan** memnun olmamalarından ileri geliyordu. Bu sırada Mısır'da yerli yeniçerilerden başka, bir müddet önce, Hicaz'a gitmek üzere Mısır'a gelmiş ve Cami-i Zahir denilen yere yerleştirilmiş olan yeniçeriler de bulunmaktaydı. **Hüsrev Paşa** onları Hicaz'a yollayacağı sırada ayaklanma patlak verdiğinden bu yeniçeriler öylece kalmışlardı. **Tahir Paşa** kaymakam olduktan sonra yeniçerilerle Arnavut başıbozukları arasında bir münaferet ve düşmanlık kendini göstermeye başladı. Aynı zamanda **Tahir Paşa'nın** kendi askerleri lehindeki taraf tutucu davranışları, her iki askerî gurup arasındaki bu durumun daha da artmasına sebep oldu. **Tahir Paşa** müsadere ve mirî emvâlî tahsil suretiyle toplanan paraları

84 H.H. No: 3660.

hep kendi askerlerinin geçmiş aylıklarına sarfederek, yeniçeriler ulûfelerini istedikçe *"ben kendi valiliğim zamanından sonrasını bilirim. Daha evveline karışmam. Eğer sizin güzeste ulûfeleriniz varsa varınız Hüsrev Paşa'dan isteyiniz"*⁸⁵ demektedir.

Bu halden dilgîr olan yeniçeriler, o sırada Hicaz'a gitmek üzere Mısır'a gelmiş bulunan Medine-i Münevvere Muhafızı **Ahmet Paşa** ile gizlice görüştüken veya **Ahmet Paşa** tarafından tahrik edildikten sonra 4 Safer 1218/26 Mayıs 1803 günü, tahminen sayıları 250 kadar olduğu halde, Camii Zahir'den hareketle **Tahir Paşa'nın** Konağına geldiler ve ulûfelerini istediler⁸⁶. Bunun üzerine Tahir Paşa evvelce de söylediği gibi *"benim size vereceğim yoktur"* cevabı ile geçiştirmek yolunu tuttu ve ağır bir dille hitabetti. Kendilerine yapılan bu hareketten infial duyan yeniçerilerin aralarından ayırdıkları iki kişi daha ileri giderek, esasen zayıf bir vücuda sahip bulunan **Tahir Paşa'nın** üzerine yürüdüler ve kolayca başını kesip pencereden dışarı attılar. Bunun üzerine yeniçerilerle Arnavutlar arasında şiddetli bir mücadele oldu. Bu yeni çatışmalar üzerine Kahire halkı yeniden dehşete kapılıp dükkânlarını kapayarak evlerine çekildiler⁸⁷.

Arnavutlarla yeniçeriler arasında vuku bulan bu çatışmadan faydalanmak isteyen **Ahmet Paşa** devletin otoritesini sağlamak ve belki de Mısır valisi olmak emeliyle müdahalede bulundu. Kendi namına olarak halkın heyecanını teskine çalıştı. Aynı zamanda **"Arnavutları bütün memleketten tard ve ihraç etmek üzere yeniçeriler ve sair ile Ahmet Paşa yanına tecemmü etsin"** diye dellallar bağırttı. Bu şekilde **Ahmet Paşa** başıbozukları tedip yolunda yeni bir girişimin başı oldu. Bunun üzerine yeniçeriler **Ahmet Paşa'nın** yanında, Arnavutlar ise Özbekiye tarafında toplanmağa başladılar. Yeni gelişmelere geçmeden maktûl **Tahir Paşa** hakkında bir iki söz söyleyelim:

Tahir Paşa'nın kaymakamlığı 23-25 gün kadar sürmüştür. Paşa'nın bu kısa kaymakamlığı esnasında bilhassa zengin bazı şahıslara karşı şiddetle davrandığı, mallarına el koyduğu ve zulüm yaptığı anlaşıyor. **Cevdet Paşa'nın** Caberti tarihinden naklen yazdığına göre *"eğer daha ziyade muammer olsaydı hırs ve nesli ihlâk eylerdi"*⁸⁸ demektedir. İbnülemin Mahmut Kemal Kütüphanesinde rasladığım bir yazmada Tahir Paşa'nın zulmüne uğrayan birkaç kişinin isimleri zikredilip *"eğer müddet-i Tahir Paşa biraz vakit daha mümta (d) olaydı elbette kat'i çok şeyler vaki olurdu"*⁸⁹ şeklinde bu duruma değinilmiştir.

85 Cevdet, Tarih, VII. 222, Keza Mengin F. I. 31.

86 Vasıf. Tarih (yazma) Ali Emiri Ktb. Tarih Kitapları No: 609 sf. 99-100; Akçura Y. Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, sf. 91

87 Cevdet, Tarih VII. 222; A. Rasim. Osm. Tarihi, III. 1389.

88 Cevdet, Aynı Eser VII. 223.

89 İbnülemin Ktb. T.Y. No: 2730 vk./2B

Tahir Paşa'nın öldürülmesinde **M. Ali'nin** teşvik ve rolü tevsik edilmemekle beraber, herhalde olsa gerektir. Nitekim Fransız müverrihi H. Deherin Mayıs 1803 tarihinde vuku bulan her iki ayaklanmanın (yani **Hüsrev Paşa'nın** uzaklaştırılması ve **Tahir Paşa'nın** öldürülmesiyle son bulan ayaklanmalar) ruhunun **M. Ali** olduğunu bildirmektedir⁹⁰.

Bilindiği gibi, **Hüsrev Paşa'nın** düşüşünde rol oynayan en önemli faktör, ulûfe anlaşmazlığı olmuştur. Hâl böyle olunca, **Tahir Paşa'nın** bu konuda titiz ve dikkatli davranması gerekirdi. Halbuki onun tam tersine tutumu, **Ahmet Paşa** tarafından teşvik gören yenîçerilerin ayaklanmasına sebebiyet vermişti. Böylece **Tahir Paşa**, selefînin düştüğü hataya bu defa da kendisi düşmüş oluyordu. **Tahir Paşa'nın** ölümü üzerine Arnavutların idaresi kardeşleri **Hasan** ve **Abdi Beyler'e** kaldı. **Hasan Bey**, **M. Ali'nin** tedbir ve maharetini gördüğünden ondan hiçbir vakit ayrılmamak üzere besa (Arnavut ahdi, yemini demektir) yaptı. Bu bakımdan, **Tahir Paşa'nın** öldürülmesi **M. Ali** için gayet önemlidir. Zira **M. Ali**, **Tahir Paşa'dan** boşalan başıbozukların başbuğu mevkiine yükselmiş oluyordu. Kaldı ki, onun **Tahir Paşa'nın** kardeşleriyle yaptığı besa, Arnavut ileri gelenleri tarafından yeni mevkiinin tasdik edildiği anlamına geliyordu.

Tahir Paşa'nın öldürülmesinden sonra yenîçerileri etrafına toplayan Medine muhafızı **Ahmet Paşa**, başıbozukları ve Arnavutları itaat altına almak için yeni başbuğları **M. Ali'ye** bu hususta meşâyihî yolladı. Şeyhlerin kendisini itaate davet etmeleri üzerine **M. Ali**, "*Ahmet Paşa Mısır valisi olmayıp burada misafir bir adamdır. Mısır'la bir ilgisi yoktur. Halbuki Tahir Paşa devlet tarafından Mısır'da muhafız idi. O bakımdan biz Tahir Paşa'ya uyup kaymakam yapmıştık. Ahmet Paşa da böyle bir münasebet yoktur. O yenîçeriye alıp belde-nin dışına çıksın ve onları teçhiz ile memuriyet mahalline gitsin*"⁹¹. Böylece, **M. Ali** Osmanlı Paşası'nın emrine girmeyi reddettiği gibi, aynı zamanda ona gerçek vazifesini âmirane bir tavırla hatırlattı. Bunun üzerine her iki taraf hazırlanmağa başladılar. **Tahir Paşa'nın** öldürülmesinin ertesi günü, 5 Safer 1218/27 Mayıs 1803 günü **Ahmet Paşa** Defterdar **Recâi Efendi**, Rûznâmecî **Abdullah Ramiz Efendi**, **Hüsrev Paşa** kethüdası **Yusuf Ağa** ve diğer ileri gelen devlet memurlarını yanına topladı. **M. Ali** ve Arnavutlar ise **Ahmet Paşa** ve yenîçerileri Mısır'dan uzaklaştırmak hazırlıklarıyla meşgûldüler. İşte bu sırada, yukarıda işaret edildiği üzere **Tahir Paşa'dan** Kahire ve Orta Mısır'a gelmek için izin almış olan Kölemenler, Kahire civarında Cize'ye kadar gelmiş bulunuyorlardı. Hatta bazıları Kahire'ye bile girmişlerdi. Kendisi için ileride zararlı olabileceklerini anladığı yenîçerileri Mısır'dan uzaklaştırmak için Kölemenlerle işbirliği yapmak lüzumunu

duyan **M. Ali**, onlardan hoşlanmamakla beraber, ileri gelenleri ile görüştü ve bu konuda müşterek kararlar alındı. **M. Ali** ve Kölemen ileri gelenleri arasındaki görüşmeden sonra bir hayli Kölemen askeri ve bir kısım urban şehre girdiler⁹². Bir taraftan Remile cihetine hareket eden yenîçeriler topa tutuldu, diğer taraftan da **Ahmed Paşa** Davudiye'de oturduğu konakta aynı muameleye, tabi tutuldu. Şiddetli top atışları karşısında **Ahmet Paşa'nın** yanındaki cemiyet dağılmağa başladı ve yerli yenîçerilerin çoğu dağıldılar.

Esasen **Ahmet Paşa'nın** maiyeti 500 veya 700 yenîçeriye aşmıyordu. Ayrıca Kölemen reisi **İbrahim Bey**, **Ahmet Paşa'ya** bir pusula gönderip, "**Tahir Paşa'nın** kâtîlinin teslimini, kendisinin dahi yenîçerilerini alarak Kahire'den çıkmasını ve memuriyet mahalline gitmesini" kuvvetle teklif etti. Kölemenlerle başıbozukların birleşmeleri üzerine desteksiz kalan **Ahmet Paşa**, Mısır'dan uzaklaşmaktan başka çare bulamadı. Adları geçen defterdar, Rûznâmecî, ve kethüda ondan yarılarak **M. Ali'nin** yanına geldiler, Serçeşme'den iyi kabul gördüler. **Ahmet Paşa** ağırlıklarını Konağında bırakarak Kahire'den çıktı, ancak bazı Arnavut, Kölemen ve Urbanın tavırlarından kuşkulunup Kale-i Zâhir'e girdi ve oraya kapandı. Arnavut, Kölemen ve Urbanan mürekkep bir birlik onu, kuşatarak mücadeleye başladılar. Sonuç olarak, **Ahmet Paşa'nın** valilik süresi bir gün ve bir geceden ibaret kaldı⁹³.

Ahmet Paşa'nın şehirden çıkarılmasından sonra, halka yeniden aman verildi. Bu amanda "*Hâkim-i vilâyet İbrahim Bey ile efendimiz M. Ali'nin tenbihi üzere cümleye emn ü aman*"⁹⁴ deniyordu. Bu hâl **M. Ali'nin** Mısır'da resmen olmasa bile, fiilen en yüksek mevkîye yükselmesi demektir.

Aynı gün, Arnavutlar Defterdar **Recâi Efendi'nin** ve Kethüda **Yusuf Efendi'nin** konaklarını yağma ettikleri gibi kendilerini de öldürdüler. Böylece **Tahir Paşa'ya** karşılık olarak her ikisi canlarını kaybetmiş oldular. Bunda **M. Ali** ile **İbrahim Bey'in** müşterek parmağı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İskenderiye muhafızı **Hürşit Paşa'dan** gelen bir tahrirde "*Mısır Defterdarı Halil Recâi Efendi ve Hüsrev Paşa Kethüdası Yusuf Ağa hanelerinde ikamet üzere iken İbrahim Bey ve M. Ali adam gönderip Efendi'yi ve Yusuf Kethüda'yı katlettiklerini...*"⁹⁵ bildirmektedir. **Mehmed Ali'nin** takip ettiği yol, kendisine cephe almış olanlara ve zararlı olabilecek kişilere sırası gelince öldürücü darbeyi indirmek veya çevresinden uzaklaştırmaktı. Nitekim gerek **Recâi Efendi'nin** ve gerekse **Yusuf Ağa'nın** kendisine karşı cephe aldıkları daha önce görülmüştü. Bunun son misalini **Ahmet Paşa** ile beraber olmaları teşkil ediyordu. **Ahmet Paşa'nın** Kahi-

90 Histoire de la Net Egyptienne VI. 15.

91 Cevdet, Tarih VII. 223. keza Mengin F. Aynı Eser, I. 32.

92 Cevdet, Tarih VII. 224 keza İbnülemin Ktb. T.Y. 2730 v. 2/a.

93 Cevdet, Tarih VII. H.H. No: 2650.

94 H.H. No: 3465

re'den çıkışından sonra onlar **M. Ali**'nin yanına geldikleri zaman hüsnü kabul görmüşlerdi. Halbuki bundan birkaç gün sonra Arnavutları Defterdar ve Kethüda üzerine saldırtması bize **M. Ali**'nin ne kadar kindar olduğunu, kendisine karşı olanları affetmediğini ve nihayet amacına ulaşmak için sırasında iki yüzlülükten kaçınmadığını göstermektedir. Onların öldürülmelerini müteakip **Mehmed Ali** o mahalle giderek halkı dağıttı, konakları mühürledi ve ölülerin defnine müsaâde verdi⁹⁶.

Öte yandan, Kale-i Zâhir'de mahsur bulunan **Ahmed Paşa** ve yeniçeriler kendilerini saran kuvvetlerle birkaç gün çarpıştılar. Ancak yiyecek ve içecek sıkıntısı, kaleden yapılan top atışları karşısında çaresiz aman dilemek zorunda kaldılar.

Arnavutlar **Ahmed Paşa**'yı Kasr-el Aynî'ye, yeniçeri zabitlerini Cize'ye götürdüler. Tahir Paşa'nın kâtilleri olan **İsmail** ve **Musa Ağa** adlı iki yeniçeriye idam ettiler. Kale-i Zâhir'deki yeniçerileri silah ve eşyalarını alarak Salahiye tarafına yolladılar. Bundan sonra Kahire'de yeniçeriler ve onlarla ilgili kimseler şehirden çıkarıldılar ve Kölemenler gurup gurup şehre dolmaya başladılar. 12 Safer 1218/3 Haziran 1803 günü Kölemen ileri gelenlerinden **İbrahim** ve **Berdisi Osman Beyler** önce **Mehmed Ali** ve sergerde olan arkadaşlarına, daha sonra da **Tahir Paşa**'nın kardeşleri **Hasan** ve **Abdi Beyler** ile arkadaşlarına ziyafetler vermişler, hil'atlar giydirmişlerdi. Bu şekilde onlara kendilerinin tekrar Mısır idaresinde rol oynamalarını sağladıkları için teşekkürlerini bildirmiş oldular. Ortalık biraz sükûn bulmuş görünüyordu. Safer'in 15. günü/16 Haziran Arnavutlar kaleyi Kölemenlere teslim ettiler ve ancak kalede bir miktar Arnavut ile **Hüseyin Kaptan** kaldı⁹⁷.

Böylece, Mısır'da birbirini takip eden hareketler ve askerî ayaklanmalar devam ederken, başkentten yeni birtakım emirler gönderiliyor ve güya sözde tedbirler alınıyordu. Bu cümleden olarak, Evâil-i Safer 1218/1803 Mayıs sonu tarihli Defterdar **Recai Efendi**'ye ve Rum-eli Beylerbeyliği payesi ile, Karahisar-ı sahip sancağı mutasarrıfı adı altında **Tahir Paşa**'ya yazılan emirlerde: "Arnavutların bu çeşit ihtilale sebebiyet vermelerinden dolayı Mısır'da kalmaları hiçbir suretle tecviz edilemeyeceğinden geçmiş aylıklarının hazineden ya da istikraz yoluyla tüccardan alınarak ödenmesini müteakiben Reşid boğazından gemilere bindirilip vilâyetlerine gönderilmesi" isteniyordu. Ayrıca, "Arnavut taifesinin Mısır seferinde vaki olan gayret ve sadakatlerine hürmeten bu suretle zuhur eden edepsiz hareketleri tamamen affedilerek, hiçbir suretle kendilerinden sual olunmayacağına işaret ediliyordu"⁹⁸. aynı tarihli diğer

96 Cevdet, Tarih VII. 224.

97 Cevdet, Tarih VII. 226

98 M. Mısır, No: 11 sf. 11 keza M. Cevdet Tsf. Maliye 2365.

bir fermanla, Mısır Kaymakamlığı Medine muhafızı **Ahmet Paşa**'ya ihale olunuyor ve kendisinin **Tahir Paşa** ve Defterdar Efendi ile işbirliği yaparak Arnavutları Mısır'dan uzaklaştırması emrediliyordu. Mısır valisi gelince, önceden memur olduğu üzere Medine, muhafızlığına hareketi ferman olunuyordu⁹⁹. Bâbîâli'nin bilhassa **Tahir Paşa**'ya gönderdiği hüküm görülen gerçeklerle büyük bir tezat meydana getirmektedir. Çünkü bilindiği gibi **Tahir Paşa** Arnavut ve başıbozukların başbuğu bulunuyordu. Buna rağmen Bâbîâli'nin onu Karahisar mutasarrıfı sayıp, Arnavutların, yani taraftarlarının tedip ve tebidine yardımcı olmaya memur etmesi ters bu durumdur. Öyle sanıyoruz ki, bu hâl Bâbîâli'nin Mısır'da cereyan eden olaylardan vaktinde ve tamamen haberdar olamamasından çıkmaktadır¹⁰⁰.

Bundan başka, Evasıt-ı Safer 1218/2-12 Haziran 1803 tarihi ile Mısır sahilleri Kadı, Nâip ve Kale muhafızlarına gönderilen bir hükmle, vaktin ve halin icabı olarak Mısır'a yabancı asker ve arnavutların girmesi fesat çıkmasına sebebiyet vereceğinden, bu hususa dikkat gösterilip memuriyeti olmadan gelenlerin Mısır'a sokulmaması hususunda daha önce gönderilmiş bulunan emrin aynı zamanda Akdeniz Boğazından Anadolu ve Rum-eli sahillerine kadar olan bütün iskelelerin hâkim ve zabitlerine yollanmasına rağmen, "emirlere aykırı olarak o çeşit Arnavut ve yabancı askerlerin aralık aralık İskenderiye'ye ve havalisine gelmelerine ve oradan iade olunmayıp Mısır ülkesine girmelerine ruhsat verilmekte olduğundan haberdar oldum" bundan böyle emrime göre hareket ediniz"¹⁰¹ deniyordu. Mısır'a yabancı askerlerin ve bilhassa Arnavutların girmesini devletin kat'i surette yasak etmiş olduğunu yukarıda söylemiştik. Bu hususa dair başta **Tepedelenli Ali Paşa** olmak üzere, ileri gelen Rum-eli Paşalarına emirler gönderilmesine rağmen alınan tedbirlerin başarılı sonuçlar vermediği anlaşılmaktadır¹⁰². Bu işaret edilen tedbirleri hâvi emirler Mısır'a Safer ayının sonlarında ve hatta Rebiülevvelin başlarında varmıştı. Halbuki o sırada **Tahir** ve **Ahmet Paşaların** zamanları sona ermiş, Kölemenler Kahire'de hâkim bulunuyorlardı. Bu itibarla, devletin adı geçen emirlerinin fiilî hiçbir hükmü kalmamış demektir¹⁰³. Ayrıca Mısır'a yeni bir valî tayini de Bâbîâli'nin Mısır olaylarına muttali olduğu zamanda beri üzerinde durduğu bir konu idi. Ancak herşeyden önce tayin olunacak valinin Mısır'ın nizam ve asayişini sağlayabilecek kuvvetli ve kudretli birisi olması gerekiyordu. Nitekim bu hususa dair bir telhiste aynen "gidecek valinin sahib-i nüfuz ve kuvvetli ve temini

99 M. Mısır, No: 11 sf. 6-7.

100 Cevdet, Tarih VII. 223 Bir pasajda "Tahir Paşa.. Ziya Paşa'nın avdetinde Rum-eli askeri başbuğluğu ile Mısır'da kalıp..." deniliyor.

101 M. Mısır No: 11 sf.7-8 keza M. Cevdet Dahiliye 1447.

102 M. Mısır No: 11 sf. 20 keza M. Mısır No: 10 sf. 175

103 Cevdet, Tarih VII. 228.

ahaliye zî-ehliyet olması dahi vecibe-i haliyedendir¹⁰⁴ deniyordu. Fakat böyle birini bulmak müşkül görünüyordu. Bilhassa İbrahim Paşa ile o esnada İstanbul'da bulunan Trabluslu Ali Paşa üzerinde duruldu. Ali Paşa, daha önce Mısır'da uzun süre bulunduğunu ileri sürerek "Mısır'ın hâl ve keyfiyetine vukufu, ahalinin emniyeti olmakla vardığı gibi kesb-i şân ve şöhrat ederek Arnavutları telif ve celb suretiyle bervech-i suhûlet def'ilemek ve Beyleri dahi birleştirip rabita-i şiraze-i nizam-ı memlekete bakmak hususlarına muvaffak olacağını¹⁰⁵ ..." bildirdi. Ali Paşa daha önce Mısır valiliği Hüsrev Paşa'ya tevcih olduğu zamanda, bu mansap için düşünmüştü. Bu bakımdan, isteği kabul edilerek Vezaret Rütbesi ile Mısır Eyaleti kendisine tevcih olundu. Padişah III. Selim Ali Paşa'nın tayini hakkındaki telhisin üzerine yazdığı Hattında "**Hak bunu muvaffak eylesün**"¹⁰⁶ şeklinde temennide bulunuyordu. Bu tevcih Mısır'daki devlet, ileri gelenlerine tebliğ edildi¹⁰⁷. Sâbık Mısır valisi Hüsrev Paşa'ya yollanan bir hükümle, kendisine Selânik Sancağının tevcih olduğu ve memuriyet mahalline bir an önce gitmesi gerektiği bildiriliyordu¹⁰⁸.

II. BAŞIBOZUKLARLA KÖLEMENLERİN İŞBİRLİĞİ

A. TRABLUSLU ALİ PAŞANIN VALİLİĞİ. BAŞIBOZUK VE KÖLEMENLERİN YENİ VALİ İLE OLAN İLİŞKİLERİ

Böylece, yukarıdan beri yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, 1218 Hicrî yılının ilk günlerinden itibaren/Mayıs 1803 başlayan ayaklanma ve askerî kuvvetler arasında vuku bulan çatışmalar sonucunda, yeniçerilerin de uzaklaştırılması ile, Mısır'da başibozuk kuvvetleri ve bu kuvvetlere son zamanda yardımcı olmuş bulunan Kölemenler hâkim duruma geçmişlerdi. Saltanat merkezinin nüfuzu sarsılmış gibi görünüyor ve devletin resmî kuvvetleri ancak İskenderiye, Dimyat ve Reşid gibi kıyı bölgelerde hakim bulunuyorlardı. Bundan sonra Kölemenlerle başibozuk kuvvetleri -geçici de olsa- birlikte hareket etmeye başladılar ve aralarında bir işbirliği vücut buldu. Hatta F. Mengin ve P. Mouriez gibi yazarlar bu işbirliğinden "**Kölemenlerle -**

105 H.H. No: 3726.

106 H.H. No: 4267

107 M. Cevdet, Dahiliye 3846 keza M. Mısır No: 11 sf. 13-15.

108 M. Cevdet, Dahiliye 3846 keza M. Mısır No: 11 sf. 35.

Arnavutların Koalisyonu"- şeklinde bahsetmektedirler¹⁰⁹. Vesikalarda işbirliği, "gerek ümera ve gerek haşerât-ı eşkiya (yani başibozuklar) cümle yekdil ve yek cihet oldukları"¹¹⁰ tarzında ifade olunmaktadır. Kölemenler Kahire'ye girdikten sonra, Eski Şeyhül Belled İbrahim Bey Vali Kaymakamlığını deruhte etti ve bazı icraate başladı¹¹¹.

Berdisi Osman Bey ise İbrahim Bey'in nüfuz ortağı durumundaydı. Bu şekilde Kölemenler yeniden Mısır idaresinde rol oynamaya başladılar. Ancak onların bu idarede yeniden söz sahibi olmaları, başibozuk kuvvetleri sayesinde olmuştur. Ayrıca, başibozukların başında M. Ali gibi bir kişi bulunuyordu.

Bu itibarla, Kölemenlerin umutlarına rağmen, 1798'den önce olduğu üzere Mısır'da istedikleri gibi hareket edebilecekleri mümkün görünmüyordu. Serçeşme M. Ali bu ayaklanmalar sırasında halkın güven ve teveccühünü kazanmasını bilmişti. Öteden beri Mısır hakkında bazı düşünceler beslediğinde şüphe bırakmayan M. Ali aldığı tedbir ve teşebbüslerde güttüğü amaca yönelmiş bulunuyordu. Bu bakımdan onun Kölemenler hesabına iş görmesi gerçekte muhtemel değildi¹¹². Sonuç olarak, Mısır'ın idaresi üç kişinin, yani M. Ali, İbrahim Bey ve Berdisi Osman Bey'in eline geçmiş oldu. Burada dikkati çeken bir noktaya işaret etmek isteriz: M. Ali ilk anlardan tâ Mısır valiliğini ele geçirinceye kadar daima kendisini ikinci derecede bir şahıs olarak göstermek istemiştir. Nitekim Tahir Paşa'nın ölümü ve Ahmet Paşa'nın uzaklaştırılması ile ön plâna geçen M. Ali İbrahim Bey'i Vali Kaymakamı olarak tanımakla, yine kendini arka plânda tutmuş ve istediği gibi perde arkasında rol oynamaya devam etmiştir. Fakat halkın önemli bir işi zuhur edip kendine müracaat ettikleri zaman, hemen o işi gördüğünden gün be gün şân ve itibarı artmakta idi¹¹³. Nitekim İskenderiye muhafızı Hürşit Paşa ile Sed Bina Eminî Salih Efendi'den yollanan ve son olaylara değinen bir tahrirde de M. Ali'nin halk ve asker arasında muteber olduğu bildiriliyordu¹¹⁴.

Öte yandan, Kölemenlerin Mısır işlerine yeniden karışmalarına bir meşruiyet vermek gerekiyordu. Bu hususta bulunan formül İbrahim ve Berdisi Osman Beyler'in Sadarete takdim ettikleri müşterek kaimede şöyle anlatılmaktadır: " Hüsrev Paşa vak'ası ve Tahir Paşa'nın katlinden sonra "asker tarifesini iki fırka olup birbirleri ile mu-

109 Mouriez, P. Adı Geçen Eser. I. p. 109 keza Mengin, F. Adı Geçen Eser. I. p. 36

110 H.H. No: 3509.

111 H.H. No: 3509/E.

112 Cevdet, Tarih VII. 227; Akçura Y. Osm. Devletinin Dağılma Devri sf. 91-

92

113 Cevdet, Tarih VII. 227.

114 H.H. No: 3465.

harebeye başladıklarında başsız cumhur üzere asker olduğundan Mısır beldesini gash ve garete başlayınca Mısır ahalisinden 4 mezhep müntesipleri ve bütün ulema ve süleha ve sadât-ı kiram ve bilcümle vücûh-ı ahali ırz, mal ve canları korkusundan kendilerini korumak için Mısır'a daveti havi haberler gönderdiklerinde bendeleri (Devlet-i aliyye af ve ıtlak ile izn-i âli varid olmadıkça emirsiz Mısır'a girmekten çekiniriz" diye cevap verdiklerini, buna karşılık halkın tekrar haber gönderip istida ve Mısır'a girmemizi ibram ile (eğer devletten bir sual ve cevap olur ise bizler cevap veririz bu taifenin elinden bizleri muhafaza ile halâsımızı rica ederiz) diye istirhamları üzerine Kahire'ye geldiklerini bildirmektedir. Bundan başka **İbrahim Bey** gönderdiği bir arıza ile de, kabahatlerini affedilmesini istiyordu¹¹⁵. Olaylar bu şekilde Bâbiâli'ye mübalağalı bir şekilde bildirilmekte idi. Bu hususta **Cevdet Paşa** şöyle diyor: "...Mısır'ın emr-i idaresi bu şekle girdiği zaman Dersaadete takdim olunan mahzarda Hüsrev Paşa vak'ası ve sonra Ahmet Paşa ile yeniçerilerin ihdas ettikleri fitne üzerine ahali ızdıraba duçar olarak eğer Mısır ümerası çabuk yetişmiş olsa idiler bütün memleket harab olacak idi"¹¹⁶ diye yazılmıştır.

Netice olarak, başıbozuk ve Kölemenler Mısır'a hâkim olmuş görünüyordular. Ancak **Hüsrev Paşa**'nın Dimyat tarafında serbest olarak bulunuşu onlar için endişeye sebep olmaktaydı. Bu bakımdan ilk iş olarak, **Hüsrev Paşa**'nın ele geçirilmesi meselesiyle ilgilenmeye başladılar. Bu esnada **Tahir Paşa**'nın **Hüsrev Paşa**'yı yakalamak için Dimyat'a göndermiş olduğu kardeşi **Hasan Bey**'in **Hüsrev Paşa**'ya yenildiği haberi gelmişti. Bunun üzerine Vali Kaymakamı Şeyhül Beled, **İbrahim Bey**, **M. Ali** ile hem fikir olarak, **Berdisi Osman Bey**'i bazı Kölemen Urban ve Arnavutlardan müteşekkil askerî kuvvetle Dimyat'a gönderdi¹¹⁷. Serçeşme **M. Ali** de bu kuvvetin arkasından **Hüsrev Paşa**'yı yakalamak için hareket etti. Başıbozuk ve Kölemenlerin niyetlerini casusları vasıtasıyla öğrendiğini bildiren İskenderiye muhafızı **Hurşit Paşa** bir tahririnde, Mısır Beyleri'nin Arnavut vesair askerlerden bir kısmını Dimyat ve bir kısmını da İskenderiye üzerine sevk için Kahire'den çıktıkları haberinin alındığını yazıyordu ve ayrıca İskenderiye'de askerinin az olduğunu, mürettep askerini yetiştirilmesini istiyordu¹¹⁸. **Hurşit Paşa** 8 Rebiülevvel 1218/28 Haziran 1803 tarihli bir diğer tahririnde bu defa **Berdisi Osman Bey** ve **M. Ali**'nin **İbrahim Bey** tarafından başbuğ nasb ve külliyetli askerle Dimyat üzerine yürüdüklerini yazmakta idi¹¹⁹.

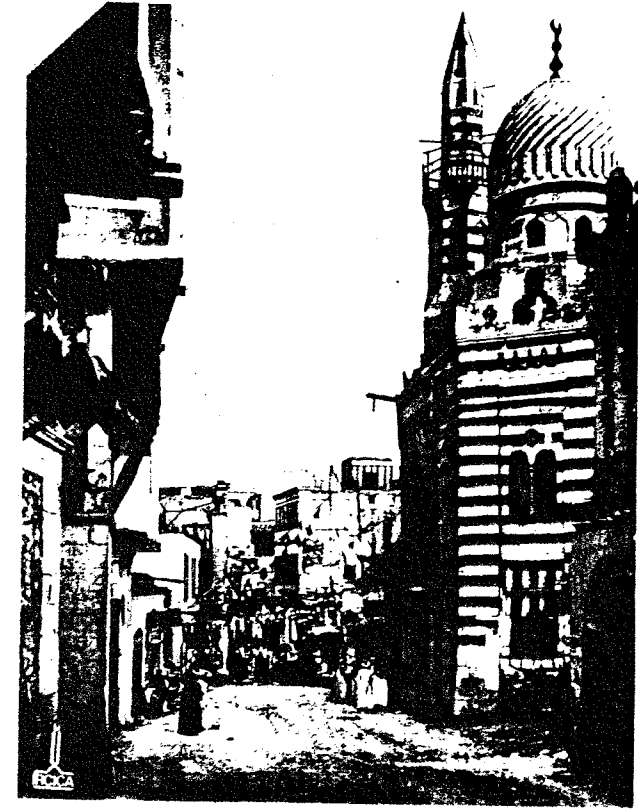
115 H.H. No: 3555/A Beylerin müşterek kamesi: H.H. No: 3509 keza H.H. No: 3534.

116 Cevdet, Tarih, Aynı Yer.

117 Cevdet, Aynı Yer.

118 H.H. No: 3509 keza 3465

119 H.H. No: 3512 keza 3570

Eski Kahire'den Bir Görüntü

M. Ali ve **Berdisi Osman Bey** sâbık Mısır valisini ele geçirmek için çalışırlarken, Devlet Mısır'la yakından ilgili bulunan bir diğer önemli problemle karşı karşıya kalmıştı. Uzun bir geçmişi bulunan bu problemi Arabistan'da Vehhabiler'in Hicaz bölgesine (Haremeyn) olan şiddetli saldırıları teşkil ediyordu. Vehhabilik, 1730 yılından itibaren **Şeyh Necdî** diye tanınan **Muhammed b. Abdülvehhab** adlı Hanbelî bir din adamı tarafından yayılmağa başlanmış yeni bir mezhep olarak görünmektedir. Bu yeni mezhep, sünî mezheplerden bazı itikat ve ibadet noktalarından ayrılmakla kalmıyor, aynı zamanda bazı bâtil inançları da kapsıyordu. Güya amacı İslâmiyeti peygamber devrindeki durumuna getirmekti. **Abdülvehhab**'ın Der'îye Şeyhi **Suud'a** ve sonra oğlu **Abdülaziz'e** dayanması mezhebinin önceleri Necid'de, sonra da Arabistan'ın diğer yerlerinde süratle yayılmasına yol açmıştı. Bu yayılmada İmparatorluğun iç durumu önemli rol oynamıştır. Zira çeşitli gaileler arasında devlet Vehhabiliğe gereken önemi verememiş veya vermemiştir. Gerek Mekke Şeriflerinin ve halkının ve gerekse

Şam ve Bağdat valilerinin müteaddit uyarmaları ve yardım talepleri olumlu sonuç vermemişti. Kaldı ki, Vehhabi ve Irak sünî uleması arasında şiddetli mübahaseler olurken, başkent uleması Vehhâliğin ne olduğundan bile habersiz bulunuyorlardı. Devlet Abdülvehhab'ı bir haricî ve müfsit olarak görmekteydi. 1801 başlarında, yani Vehhabiliğin yayılmağa başlamasından bu yana aradan 60-70 yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen, Vehhabilik hakkında pek az şey biliniyordu. İşte böylece çeşitli ihmaller yüzünden içten içe bir çığ gibi büyüyen Vehhabilik Arabistan'ın birçok kısmını kaplamış, Haremeyn'e tecavüze başlamışlardı. 1217 yılında bu hususta toplanan bir meşveret meclisinde ilmî mübahase ve Vehhabilerin niyetlerinin ne olduğunu anlamak için ulemadan birinin gönderilmesine karar verildi. Müderrislerden **Adem Efendi** Vehhabilerin maksat ve mezheplerini öğrenmek üzere Arabistan'a gönderildi¹²⁰. Bu arada Vehhabiler Taif'i ele geçirmişler ve pek çok tahriplerde bulunmuşlardı. Bütün bunlar, çok geç te olsa devlet adamlarının ve başkent ulemasının gözünü açmış oluyordu. Vakanüvis **Cevdet Paşa** Tarih'inde devlet adamlarının ve ulemanın bu durumlarına işaret edip, gayet acı ve fakat haklı tenkidlerde bulunmaktadır. Taif'in Vehhabiler eline geçmesini müteakip Mısır valisi **Hüsrev Paşa**'ya gönderilen bir emirle Haremeyn'e asker ve zahire yardımında bulunması bildirilmişti¹²¹.

Ancak bilindiği gibi Mısır'da **Hüsrev Paşa**'nın durumu kuvvetli değildi. Mısır karışıklıklar içinde bulunuyordu. 1218 Hicrî yılı başlarında/1803 Vehhabiler Mekke'ye girmişler ve Medine'yi tehdiye başlamışlardı. Vehhabiler'in Mekke'de yaptıkları zulüm, yağma ve İslâm büyüklerine karşı hümmetsiz hareketleri gerek Haremeyn halkı, Mekke Şerifi ve gerekse Cidde valisi tarafından bir kere daha devlete bildirildi. İslâmiyet'in kalbi sayılan Hicaz ve şehirlerin Vehhabiler eline geçmesi büyük bir telâş yarattı. Mezhep ve amaçlarının ne olduğu hakkında **Adem Efendi**'den haber geldiğinden, bu hâl devletin daha da teessür ve infialine sebep olmuş ve esaslı tedbirler alınması lüzumunu ortaya çıkarmıştı. Nitekim 1218 Saferinde/Haziran 1803 yapılan bir meşveret meclisinde durum uzun uzadıya görüşüldü. Haremeyn'e yardım etmek hususunda en uygun ülke olan Mısır üzerinde duruldu. Ancak Mısır Eyaleti de ihtilâl ve karışıklık içinde bulunduğu ve ıslaha muhtaç olduğundan oradan bir yardım umulamazdı. Bu itibarla Şam ve Bağdat valilerinin (Seraskerlik) unvaniyle tayin edilmeleri ve iki koldan Vehhabiler üzerine yürümelerine karar verildi¹²². Mısır'daki karışıklığa ise, yukarıda vali tayin edildiğini söylediğimiz ve henüz merkezde bulunan **Trablus'lu Ali Paşa**'nın son vereceği ümit edili-

120 Cevdet, Tarih VII, 199 vd.

121 M. Mısır, 11 çeşitli yerlerde bu hususa dair hüküm suretleri mevcuttur. Keza Ali Emiri Tsf. Selim III. Defterleri No: 22662; Cevdet, Tarih VII, sf. 230

122 Cevdet, Tarih VII, 239 vd. keza A. Rasim, Osmanlı Tarihi, III, 1392 vd.

yordu. Bu meşveretten birkaç gün sonra, **Ali Paşa** kapu halkı ile Mısır'a müteveccihen yola çıktı. Bununla ilgili bir telhisteye, "... şimdi Mısır'dan Haremeyn'e tedarikâta teşebbüs eylemek abes nev'indendir zira Mısır'ın ne keyfiyette olduğu devletçe malûm değildir. Binaenaleyh bazı tedbirlere girilse bile boş hükmünde tutulmalıdır. Mısır tertibatının ikdamı Ali Paşa'nın gidip bir an önce Mısır'ı zabtetmesidir"¹²³ deniyordu.

Öte yandan, Mısır'da yine yeni gelişmeler kendini göstermekteydi. Serçeşme **M. Ali** ve **Berdisi Osman Bey**, **Hüsrev Paşa**'yı ele geçirmek için Dimyat kalesinde kuşatmışlardı. Vuku bulan çatışmada **Hüsrev Paşa** dayanamamış ve Dimyat yakınında vaki ele geçirmek için bulunduğu Dimyat kalesinde kuşatmışlardı. İzbe kalesine kapanmış, adı geçen kalede **Berdisi** ve **M. Ali** tarafından sarılarak, bir vesika göre yanındaki 300 kişi ile önce mukavemet etmiş de, sonunda teslim olmak zorunda kalmıştı. Kendisine kötü muamele edilmeyip Kahire'ye yollandı. Daha önce hizmetinde bulunan bazı Arnavut ve Kölemenler onu Kahire'ye götürdüler. **İbrahim Bey Hüsrev Paşa**'ya iyi muamelede bulundu¹²⁴. **Hüsrev Paşa** Kölemen ve başıbozukların eline düştüğü bir sırada, Yeni Mısır valisi **Trablus'lu Ali Paşa**, deniz yolu ile İskenderiye'ye gelmiş bulunuyordu. Rebiülevvel 1218 ortaları/Temmuz 1803 başları¹²⁵.

Yeni Mısır valisi **Ali Paşa**, Cezayir Beylerbeyisi **Mehmed Paşa**'nın kölesiydi. **Mehmed Paşa** ölünce yerine geçen damadı, onu marûzât ile İstanbul'a göndermişti. O sırada kardeşi **Seydi Ali** tersane-de nüfuzlu bir kişi olduğundan, Trabluslu'yu Kaptan-ı Derya **Küçük Hüseyin Paşa**'ya tavsiye etmiş, Kaptan Paşa da kendisini Trablus Beylerbeyliğine tayin ettirmişti. Hazırlanan gemi ve askerle Trablus'a giden **Ali Paşa**, mevcut beylerbeyinden idareyi zorla ele almış, fakat zulm ve teaddisi ile halkın nefretini kazanmıştı. Eski Beylerbeyi **Karamanlı Ali Paşa**'nın Tunus tarafından saldırısı üzerine Trablus'tan çıkmak zorunda kalmış ve Mısır'a firar etmişti. Mısır'da meşur **Murat Bey**'den itibar görmüş ve bir ara hacca bile gitmişti. Hac'dan sonra Mısır'a dönüp **Murat Bey**'le beraber Fransızlara karşı çarpıştı. bir ara sadrazam **Yusuf Ziya Paşa**'nın ordusuna gitti. Serdar'ın ordusu Kal-yop'ta Fransızlara yenilince **Ali Paşa**, tahrirat, ile Dersaadet'e gönderilmiş ve o tarihten beri merkezde kalmıştı. Mısır için bir vali arandığı sırada kendisi bu göreve tâlib olmuş ve tayin edilmişti. Kendisi şahsen cesur, gayretli ve fakat galiba ahlâkı bozuk bir vezirdi. Vakanüvis **Cevdet Paşa** Arabistan taraflarında kötü şöhret kazanmış, aynı zamanda uzun süre **Murat Bey**'in dairesinde kalmış olan bir şahsın, böyle kritik bir zamanda Mısır'a vali tayinini münasip

123 H.H. No: 3850

124 H.H. No: 3495 keza H.H. No: 3625, H.H. No: 3804.

125 H.H. No: 3480

görmemektedir¹²⁶. Onun (Cezayirli) olduğunu söyleyenler varsa da bu hüküm herhalde **Ali Paşa**'nın Cezayirde uzun müddet kalmış olmasından ileri gelse gerektir¹²⁷. Her ne hâl ise yeni Mısır valisi İskenderiye'ye vardıǵı sırada, Mısır'ın iç durumu şöyleydi: Hâkim durumda Kölemen ve başıbozuk kuvvetleri Dimyat'ta eski vali **Hüsrev Paşa**'yı yakalamışlardı. Böylece hem Dimyat gibi önemli bir mevki ele geçirilmiş ve hem de **Hüsrev Paşa** tutuklanmış oluyordu. Devletin nüfuzu daha ziyade kıyı bölgelerde hâkim idi. Dimyat'ın âsiler eline geçmesi bu hâkimiyeti sarsmaktaydı. Zira adı geçen kuvvetler bu sefer de Reşid'i tehdit etmeye başlamışlardı¹²⁸. **Berdisi Osman Bey** mührü ile Dimyat ve **Hüsrev Paşa**'nın ele geçmesinden 1 veya 2 gün sonra İskenderiye muhafızı **Hurşit Paşa**'ya gönderilen bir şukkada; "**mukavemeti üzerine Dimyat'ta Hüsrev Paşa askerinin mağlûp edildiğinden bahsedip İskenderiye'nin de böyle zor hareketle tahrip olmaması için teslimini istiyordu**"¹²⁹. Şu halde bundan sonra **Berdisi ve M. Ali** Mısır'ın kıyıda bulunan diğer önemli kapılarını yani Reşid ve İskenderiye'yi elde etmek amacına yönelmiş oluyorlardı. Hurşit Paşa sadarete gönderdiği bir tahririnde "**Mısır'da İskenderiye'den başka yerde muhafız kalmadığından devletçe büyük tedbirler alınması gerektiği**"¹³⁰ hususunda dikkati çekiyordu.

Mısır bu durumda iken İskenderiye'ye gelen Ali Paşa buradan devlete göndermiş olduǵu ilk yazısında Kölemen ve Arnavutlar'ın Reşid'e saldırdıklarını, Hüsrev Paşa'nın M. Ali'ye teslim olduğunu, Kölemen ve Arnavutlar'ın Hüsrev Paşa'ya "*senden başka Mısır valisi kabul etmeyiz ama nasıl eder isen edip şu İskenderiye'yi dahi zabtedelim*" dediklerini bildirmekte idi. Yine aynı vesikada maiyetindeki askerın 1000-1500 kişi olduǵu, bu itibarla ancak İskenderiye'nin muhafazasına yeterli olabileceği, ayrıca İskenderiye'de 10-15 günlük zahire kaldığı ve bu hususta sıkıntı çekileceği işaret olunarak, Mısır'ın muhafazası için tez elden kendisine asker, akçe mühimmat gönderilmesini şiddetle istiyordu. Padişah III. Selim yazdığı Hatta "*söyleşülsün lâkin ümeraya evvelki gibi ruhsat verilmeden gayri çare yoktur boşuna zahmet çekilmesün*" demektedir¹³¹. Burada bir husus dikkati çekmektedir. Ve bu hususa işaret etmek gerektir. O da Bâbîâlî'nin Mısır'da sükûn ve asayışı temin etmek, sağlam bir idare kurmak istemesine rağmen onun için gerekli olan şartları yerine getirmemesidir. Koca

126 Cevdet, Tarih VII. 228-229 keza Mehmed Süreyya, Sicilli Osmanî, İstanbul 1311 C.III.

127 Mouriez, P. Aynı Eser. I. p. 112-113; Mengin, F. Aynı Eser. I. p. 70-72 Buna mukabil H. Deherain Trabluslu olduğunu zikreder. VI. 20.

128 H.H. No: 3548 keza H.H. No: 3505.

129 H.H. No: 3491.

130 H.H. No: 3595.

131 H.H. No: 6493 keza M. Cevdet, Dahiliye 7644 İskenderiye'de 15 günlük yiyecek kaldığı hakkında Hattı Hümayun No: 3591.

Mısır ülkesinde başıbozuklarla Kölemenlere karşı koymak ve nizamı sağlamak için 1000-1500 kişilik bir kuvvetle vali gönderilmekte ve bununla işin biteceği sanılmaktadır. Bu hal realite ile büyük bir tezat teşkil etmektedir. Her ne kadar İzmir, Aydın Ayanlarına ve Teke mütesellimine 500-1000 kişilik kuvvetler tertip ederek Mısır'a göndermeleri emredilmiş ise de, bu emirler sözde kalmış, fakat fiilî safhaya girmemiştir¹³². Binaenaleyh Ali Paşa'nın daha ilk tahririnde Bâbîâlî'den asker, top ve mühimmat istemesi gayet tabîî görünmektedir.

Dimyat'ın işgalinden ve Reşid tarafına asker sevkinden sonra Şeyh'ül Beled İbrahim Bey, Bâbîâlî'ye sunduǵu bir yazı ile son olaylara değinip durumun vehametini müdrik olduğundan, doğru yoldan ayrılmayacağından bahsediyor ve devamla; "*Bu bendelerinin ettiğimiz devlete isyan değildir. Ancak Hüsrev Paşa'yı bu iklimden def ve fakir ve âcizler üzerinden zulm ve teaddisini kaldırmak için Dimyat ve Reşid tarafından asker sevkettik. Fakat hareketimiz isyan olmayıp Padişah'ın emrine itaatkâr olduğumuz cümlelerin malûmudur,*" diyordu. Şüphesiz onun bu söyledikleri yaptığı hareketlerle tezat teşkil ediyordu. Bu tahririn üzerine sadrazam yazdığı Kenar'da, "**İbrahim Bey'in bu kaimesinin memnuniyet verici olduğunu, gösterdiği itaat bir nevi hile ise de sonucun hakkında kötü olacağını fehmeder erbabdan olmakla, gösterilen selâmet yoluna gireceği galibi ihtimaldir,**" deniyordu¹³³. Fakat ileride de görüleceği üzere İbrahim Bey sözde devlete sadık, ama aslında serkeş hareketlerine devam etmiştir.

Diğer taraftan, Yeni Mısır valisi **Ali Paşa** ilk iş olarak Kahire yolunu açtırmak ve devlete itaat etmeleri için Kölemenlerle müzakereye girişti. Çünkü kendisi Mısır'da Kölemenlerin hâkim olduğunu sanmaktaydı. Şeyh'ül Beled İbrahim Bey'e gönderdiği tarihsiz bir tahrirde; Hüsrev Paşa'nın azli ile biten ihtilâlin def'i Kölemenlerin, ahalinin ve diğerlerinin rahatlarını temin için vali olduğunu bildirip kendilerinden sadakat ve birkaç gün zarfında mutemet bir adamlarının gönderilmesini istiyordu ve devamla "*zerre kadar derûnunda iymân olan mü'min böyle vakitte devlete isyan edip onu uğraştırmak olmaz. Ama Cenabınız bu naşihatleri dinlemem ve isyan suretinden feragat etmem der iseniz şurası dahi malûmunuz olsun ki, sizin isyana teşebbüs eylemeniz diğer devletlere dahi dokunduğundan hiçbir suretle göz yumulmayıp devlet elbet üzerinize karadan ve denizden asker ve mühimmat göndererek, sizleri Mısır'dan çıkarır ve Mısır'ı sizlerde bırakmaz. Bu hâl sizin de malûmunuzdur. O zaman pişman olmaktansa şimdi ben matlubunuz üzere rahatınızı tekellüf ediyorum ve bu hususta ruhsat-ı kâmilem vardır. Rahatınız ne ise bundan sonra göndere-*

132 M. Mısır, No: 11 sf. 30 İzmir Ayan ve Moliasna.

133 H.H. No: 3457.

ceğim adamlarıma ve ol vecihle itaatte olmaya himmet eylesiniz. Eğer bizler Devlet-i Aliyyenin itaatindeyiz her ne vecihle eyler ise rûgerdan olmaz. Lâkin Arnavutları ulûfe talebiyle isyan eylediklerinde devletten bir vecihle emin olamazlar denir ise, onların mal ve canlarına hiçbir suretle zarar ve ziyan gelmeyeceğini, Mısır'da ikamet etmek isteyenlere rahat ve refahları üzere ikamet eylemelerini, vilâyetlerine gitmek isteyenlerin ise can ve mallarına zerre kadar zarar gelmeyecek vilâyetlerine gönderilmelerini ben taahhüt ve tekellüf ederim. Bu kaimenin cevabını bir an evvel yazın"¹³⁴ demekteydi. Buna Kölemenlerin ne cevap verdiğini henüz tespit edememiş bulunuyoruz. Fakat **Cevdet** tarihinde **Ali Paşa**'nın şimdi yazılan mektubuna benzer bir tahrirât ve buna Kölemenlerin verdiği cevabın özetle ifadeleri bulunmaktadır¹³⁵. Bunlardan Kölemenlerin yeni valiye karşı olan tutumlarını anlamak oldukça mümkün görünüyor. Kölemen Beylerine hitaben yazılan tahrirde, Ali Paşa şöyle demektedir: "*Tahir Paşa'nın ölümünden ve sizin Mısır'a girişinizden devletin haberi yoktur. Tahir Paşa ve Ahmet Paşa'nın Vehhabilerle çarpışmak için Hicaz'a gitmelerine dair yanımda emirler vardır. İskenderiye'ye gelişimde Tahir Paşa'nın ölümü ve Arnavutlar'ın yardımıyla sizin Mısır'a girdiğinizi, devlet ileri gelenleri ile birçok yeniceyi öldürdüğünüz ve bir kısmını dahi Mısır'dan çıkardığınız malûmum oldu. Bu hallerin sizden suduru uygun değildir ve biz buna razı olmayız. Sizinle öteden beri yakınlığımız vardır. Bu itibarla kötülüğünüzü istemem. Fakat devletin izni olmadıkça, tekrar Mısır işlerine karışmamalıydınız. Muhalefet ve isyan sizin zararınızdır. Devletin kılıcı uzundur*". Buna karşılık Mısır Beyleri tarafından yazılan cevapta: "*Hüsrev Paşa vali olalıdan beri merhametini rica ettikçe kuvvet ve şiddeti artarak Mısır'da oturmamıza izin vermeyip peyderpey üzerimize asker sevkinden geri durmadı. Nihayet kendisi ile askeri arasına münaferet düştü. Ulûfelerini vermediği cihetle üzerine kıyam ettiler. Tahir Paşa'nın yardımıyla onu Kahire'den çıkardılar. Daha sonra yeniceyler ayaklanarak Tahir Paşa'yı zulmen ve gadren idam ettiler. Asker birbirine girdi. Biz dahi önce Tahir Paşa'nın istidası üzerine Cize tarafına gelmiştik. O maktul olunca ülke zabutasız kaldı. Ahali askerin mezaliminden korkmalarıyla ulema, meşâyih ve saire gelip bizden yardım istediler. Biz de asker gönderip memleketin zabt ve raptına baktık. Fakat Hüsrev Paşa Dimyat'a yönelip yolda halka zulm ve taaddi eylediğinden Ahaliyi temin için Berdisi Osman Bey gidip, Dimyat'ın haricinde ikamet eylediğinden, Hüsrev Paşa onun üzerine hücum etmekle vaki olan çatışmada mağlûp olarak tutulup Kahire'ye getirildi. İşte biz affımız hakkında ferman gelinceye dek bu hâl üzereyiz. Amma sizin sözünüzle Mısır'dan çıkmak mümkün değildir ve bu hususta bizim askerimiz*

134 H.H. No: 3556/A.

135 Cevdet, Tarih VII. 233-234.

bize mütavaat etmez. Biz Allah'tan başka bir taraftan yardım istemeyiz. Ancak af talebi için Dersaadet'e takdim ettiğimiz arzu hâlin cevabını bekliyoruz"¹³⁶ denilmektedir.

Bundan sonra Kahire ve civarında Kölemen ve Rum-eli başıbozuk askerinden başka asker bulundurulmamasına karar verildi. Bu karar gereğince Şam, Halep, Anadolu ahalisinden Türk, Arap ve Saip şehir civarından uzaklaştırıldılar¹³⁷.

Yukarıda Dimyat'ın işgalinden sonra eşkiyanın birtakımının Reşid'e yöneldiklerini söylemiştik. Reşid'de, İskenderiye muhafızı **Hürşit Paşa**'nın silahdarı **Ali Ağa** emrinde bir miktar Osmanlı askeri bulunmaktaydı. Giden Kölemen başıbozuk kuvvetleri bir başarı kazanamadılar. Hatta kaleyi ele geçirmek için muhafızlarına yaptıkları para teklifi bile faide vermedi¹³⁸. Bunun üzerine **Berdisi Osman, Süleyman Kâşif**'i Reşid muhasarasıyla görevlendirdi. Buna karşılık vali **Ali Paşa** kendisini bir filo ile Mısır'a getirmiş olan **Seydi Ali Kaptan** Reşid'e gönderdi. Reşid önlerine gelen **Ali Kaptan** Yeni Mısır Paşası'nın geldiğini bildirince **Süleyman Kâşif** Rahmaniye'ye çekildi, **Seydi Ali Kaptan** Reşid'e girdi ve yerleşti. Bunun üzerine **Berdisi** bizzat harekete geçti ve **Seydi Ali Kaptan** ile aralarında 15-20 gün kadar gece gündüz top topa tüfek tüfeğe çatışmalar oldu. Sonunda **Ali Kaptan Berdisi**'nin üstün kuvvetlerine dayanamadı. 1218 Rebiülâhırının 23. günü/13 Ağustos 1803 mükâleme için Reşid'den yanlarına gitti. Fakat **Berdisi** o avdet edeceği zaman tevkif ettirdi. Bunun üzerine Reşid'deki askerler de esir edildiler¹³⁹. **Seydi Ali Kaptan** Yeni Mısır valisi **Ali Paşa**'nın kardeşiydi. Son derece dirayetli ve cesur bir şahıstı. Kendisi meşhur Deniz Kumandanlarımızdan olup, daha sonra Kaptan Paşalığa kadar yükselmiştir¹⁴⁰.

Bu itibarla **Ali Kaptan**'ı Cemaziyelevvelde 1218/1803 Ağustos Kahire'ye götürdüler ve **İbrahim Bey** kendisini gayet samimi karşıladı.

Böylece Dimyat'tan sonra Reşid'in de başıbozuk ve Kölemenler tarafından zaptı, devlet için önemli bir mevkii, yani İskenderiye'yi büyük bir tehlike altında bırakmış oluyordu. İskenderiye'nin de bu asi kuvvetler eline geçmesi devletin Mısır'la ilgisini sağlayan bir hatın kesilmesi demektir. İskenderiye'nin durumunu bütün açıklığı ile Sadarete, yazan muhafız **Hürşit Paşa** şöyle diyordu: "**Berdisi Osman Bey**'in İskenderiye üzerine gelme ihtimali mevcuttur. Tertibât alınmakla beraber gerek **Ali Paşa**'nın ve gerekse kendi maiyetim-

136 Cevdet, Tarih VII. 233-234; keza Akçora, Osm. İmp. Dağılma Devri, 92-93.

137 Cevdet, Aynı Eser VII, 234.

138 H.H. No: 3548 keza H.H. No: 3579/A ve keza H.H. No: 3579

139 H.H. No: 3549 keza H.H. No: 3526.

140 M. Süreyya, Sicilli Osmanî.

de asker azdır. Buna rağmen eşkiyadan korkumuz yoktur. Fakat dışarıdan iki aydan beri zahire ve yiyecek gelmediği için halk büyük bir zaruret ve sıkıntı çekmektedir. Askerin ulûfeleri vaktinde verilemiyor. Böylece bir taraftan akçe sıkıntısı, diğer taraftan zahire azlığı, eşkiya gailisi ve nihayet Alâiye ve Mentеше Sancaklarından tertip buyurulan askerin şimdiye kadar bir neferinin bile gelmemiş olması cümle indinde dedi-kodu ve bir ihtilâle sebep olması mümkündür. Bu itibarla seriân ve acilen İskenderiye'ye asker yardımının yapılması ve mevcut askerin gereken ulûfelerinin dahi bir an önce gönderilmesi isteniyordu". Yine bir vesikada "Kahire'de zuhur eden ayaklanmaların hep ulufe talebinden çıkmasına binaen, İskenderiye için bu bakımdan gereken ihtimanın verilmesi"¹⁴¹ bildiriliyordu. Bu durum karşısında vali **Ali Paşa, Berdisi Bey**'in İskenderiye'ye muhtemel bir hücumunu önlemek için Fransız istilâsı sırasında tahrip edilip, son 1,5 yıldan beri Sed Bina Emîni **Salih Efendi**'nin tamiri ile meşgul olduğu meşhur Ebukır Seddini tahrip ettirdi. Bu suretle İskenderiye'ye giden yollar su ile dolmuş ve başıbozuklarla Kölemenler'e tabî bir engel dikilmiş oluyordu. Nitekim İskenderiye'ye hareketi **Berdisi** ve **M. Ali** kararlaştırılmışlar-ken, şimdi bundan vazgeçmek zorunda kaldılar. Fakat Nil Suyu'nun İskenderiye'ye gelmesini sağlayan bu Seddin tahribi, İskenderiye'de esasen mevcut sıkıntılı durumu daha arttırdı¹⁴².

Öte yandan, Ali Paşa'nın durumu emniyet ve güven verici değildi. Onun tutumundan, askerlerinin bazı serkeş hâl ve tavırlarından gerek Ahali ve gerekse Yabancı Konsoloslar memnun değildiler¹⁴³. Aynı zamanda, **Ali Paşa** İskenderiye muhafızı **Hurşit Paşa** ile de iyi geçinemiyordu. Bir tahririnde; "**Hurşit Paşa'nın Mısır'a nizam vermek hususunda kendisine yardımcı olacak yerde işlerine karıştığını, tazyik ettiğini bildirerek, Mısır'da ikametinin mazarratı mucip olacağını, bundan böyle uygun bir mansap tevcihi ile uzaklaştırılmasını**"¹⁴⁴ istemişti.

Fakat **Ali Paşa**'nın bu isteği kabul olmadı. Ebukır Seddi'nin tahribi sonucu yolların kapanması karşısında **M. Ali** ve **Berdisi**, Reşid ve Damanhura birer miktar asker koyarak. Kahire'ye avdete karar verdiler. Cemaziyelâhirenin başlarında 1218/Eylül 1803 sonları Kahire'ye dönmüş bulunuyorlardı.

Trablus'lu Ali Paşa bu sırada Sadarete yolladığı bir tahririnde şöyle demektedir: "*Mısır ümerasına ve asker taifesine tarafımdan yazılmadık vaad kalmadı. Lâkin hükümet Mısır Beylerine mahsus olmayıp, nüfuz asker taifesinde olduğundan başka ümera, M. Ali ve Ömer*

141 H.H. No: 3526.

142 Cevdet, Tarih VII. 235-236; keza Vasıf, Tarih (yazma) 187.

143 Mengin F. Aynı Eser I. 51 vd.

144 H.H. No: 3464.

*Bey gibi başıbozuk ileri gelenlerine (Mısır'ın yarısı sizin, diğer yarısı bizindir) diyerek müdahane etmekte iseler de, başıbozuk ileri gelenleri her sözlerini dinlemekte ve fakat onlara emniyet etmeyerek dikkat üzeredirler. Ümerada nüfuz kalmayarak hükümetin bayağıca başıbozuklarda olmasından bu halin Rum-elinde görülen Dağlı Eşkiyası suretini kesbettiği âşikârdır. Kölemenler adam makûlesinden olmayıp, hükümet ve nüfuz ancak binbaşılara mahsus ve bunlar biraz değişseler Kölemenler'i Mısır'da tutmak değil; Said'de bile ikamet edemeyecekleri malûmdur"*¹⁴⁵. Bu tahrirden açıkça anlaşılacağı üzere **Ali Paşa** Mısır'a gelişinden beri geçen 2,5 aya yakın bir sürede, Mısır'da gerçek kuvvetin kimde olduğunu az çok kavramış bulunuyordu. Onun daha sonra yollayacağı tahriratları ise Mısır'ın içyüzünü oldukça iyi görmüş olduğunu anlatmaktadır. Demek ki Ali Paşa Mısır'a ilk geldiği zaman sandığı gibi hâkimiyetin gerçekte Kölemenlerde olmadığını, başıbozuklarda bulunduğunu anlamıştı.

Mısır'da olaylar bu şekilde cereyan ederken, Bâbîâli Haremeyn'e yardım ve Vehhabiler'in tedibi hususunda en uygun yer olan bu ülkede, nizam ve sükûnu tesis etmek için yeni çarelere başvuruyordu. Bu çarelerden birincisi Arnavutlar'ı Mısır'dan uzaklaştırmak teşebbüsü ile ikincisi Kölemenler'in yeniden af ve iskânı hususu idi. Bir tarafta Arnavut ve başıbozukları Mısır'dan uzaklaştırmak için teşebbüse geçilmişken diğer taraftan Kölemenler'i af ve iskân için çalışmalar yapılıyordu. Binaenaleyh, Mısır'da nizamın tesisi için iki yoldan yürünüyor demektir. Bâbîâli, artık Mısır'da uzaklaştırmak nizamın sağlanmasına başlıca engel olarak Arnavutlar'ı görmekteydi. Bu bakımdan daha önce de Arnavutlar'ı Mısır'dan uzaklaştırmak için bazı emirler gönderilmiş, fakat bunun hiçbir tesiri görülememişti. Devletin bu emirlerine karşılık Arnavutlar bir bahane ile, memleketlerine gitmek niyetinde olduklarını, ancak yolda gemilerinin batırılarak kendilerinin idam edilecekleri korkusuyla hareket edemeyeceklerini bildirmişlerdi. Bundan sonra Bâbîâli şöyle bir tedbire başvurdu: Başta İşkodra Mutasarrıfı **İbrahim**, **Tepedelenli Ali**, Dukakin Mutasarrıfı **Abdurrahman**, Kös-tendil Mutasarrıfı **Palaslı Mehmed**, Avlonya Mutasarrıfı **İbrahim** ve sair diğer Arnavut ve Rum-eli Paşalarına emirler göndererek, Arnavutlar'ın Mısır'daki durumunu izah ile, ilk tedbirin faide vermediğini, şimdi kolaylıkla Mısır'dan ihraç ve vilâyetlerine gitmeleri için Arnavutlar'ın son derece itimat edecekleri nüfuzlu kişilerin Mısır'a gönderilmesi isteniyordu. Böylece yolda kendilerine taarruz olunmayacağına, salimen gideceklerine dair itimat verilir ve tedbir alınırsa Arnavutlar'ın Mısır'dan çıkmalarının mümkün olabileceği bildiriliyordu¹⁴⁶. Şayet muhalefet edecek olurlarsa, Arnavutlukta bulunan çocukla-

145 H.H. No: 3463, 9 Cemaziyelâhir 1218/26 Eylül 1803 tarihli Ali Paşa'nın sadarete yazdığı tahrir.

146 M. Cevdet, Dahiliye 1993.

rına, akrabalarına zarar verileceği, ev-barklarının yıkılacağı tehdidi gönderiliyordu¹⁴⁷. Yukarıda adı geçen paşalar içinde bilhassa İskodra Mutasarrıfı **İbrahim Paşa**'dan başarı umuluyordu. Zira **İbrahim Paşa** ile daha önce yapılan yazışmalar ve Paşa'nın bazı mütalâları devlette bu kanaati uyandırmıştı¹⁴⁸. Bu paşalar devletin isteği üzerine bazı önemli şahısları Mısır'a vali **Ali Paşa**'nın yanına gönderdiler¹⁴⁹. Ancak yapılan bu teşebbüs ve tehditlerin yine hemen hiçbir tesiri görülmedi ve esasen tesirli olabileceği de mümkün görülüyordu. Çünkü halen Mısır'da Arnavutlar hâkimdi. Vali **Ali Paşa**'nın hükmü sadece İskenderiye şehrine münhasır kalıyordu. Kaldı ki vakanüvis **Cevdet Paşa**'nın oldukça iyi izah ettiği üzere, bilindiği gibi Mısır'daki başıbozuk kuvvetleri Rum-eli'nin çeşitli yerlerinden toplanmış askerler olup, çoğunluğunu Toska Arnavutlar'ı teşkil ediyordu. Bunun yanında Rum-eli'nin diğer yerlerinden gelmiş pek çok gayur ve cesur Türkler mevcuttu. Ancak devlet bu hususları açıklıkla bilmediğinden Rumeli başıbozuklarına Arnavut nazarıyla bakılıyordu. Vesikalarda çoğunlukla (Arnavut) veya (Arnavut Sekbanı) tabirleri kullanılmakta, bazen de bunun yanında (Ehl-i Beled) ve (Türk Uşağı) da denmektedir ki bu son tâbirler hepsinin Arnavut olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Esasen 1218 yılının ortalarından itibaren görülen vesikalarda Arnavut ve Türk komutanlar çoğu defa ayrı ayrı zikredilmektedir. Yine **Cevdet Paşa**'nın yazdığına göre, *"İskodra'dan ve Kigalığın sair taraflarından adam var idi ise de, gerek Rum-elinin diğer yerlerinden gelenler ve gerekse Toskalılar İskodra'yı bilmez İskodra Mutasarrıfını tanımaz idiler. Bu itibarla, bilhassa İskodra Mutasarrıfı İbrahim Paşa* vasıtası ile yapılan bu tedbirin hiçbir faydası görülmemiştir. Her ne kadar başıbozuk kuvvetleri mazbut olmayan ve karışık bir kuvvet idi ise de önce Kölemenler'e ve daha sonra da yeniçerilere karşı yekvücut olup, öyle uzak bir bölgede hemşerilik gayretiyle ittifak ve itti-hatlarını bir kat daha arttırmışlardı. Hepsi bir vücut gibi birleşik olarak, **M. Ali**'nin idaresi altında parçalanmaz bir topluluk olarak bulunuyorlardı. Meydanda görülen birçok Arnavut Sergerdeleri bu vücudun eli ve ayağı mesabesinde olduğundan bu heyete genellikle Arnavut nazarı ile bakılmakta idi. Halbuki **M. Ali**'nin görür gözü iştir kulağı sair Rum-elililer ve hususen Kırcaali Gurubu idi. İstanbul'ca için hakikati bilinemeyip **İbrahim Paşa**'nın tehdidi ile adı geçen askerlerin Rum-eliye iadeleri tedbir olunduğuna **M. Ali** bıyık altında gülerdi", demektedir¹⁵⁰. Sonuç olarak devletin Arnavutluk ve Rumeli Paşaları vasıtasıyla başıbozukları uzaklaştırma teşebbüsü hiçbir şeyi değiştiremedi. Bu durum karşısında Bâbîâli İskodra Mutasarrıfı **İbrahim**

147 Vasıf, Tarih ty. sf. 187.

148 H.H. No: 3622 bu hususta Palaslı Mehmed Paşa tahriri.

149 Aynı vesika keza H.H. No: 3629 Avlonya mutasarrıfının tahriri.

150 Cevdet, Tarih VII. 242-243.

Paşa'yı vali tayin ederek Mısır'a göndermeyi düşündü. 24 Cemaziyelevvel 1218/11 Eylül 1803 tarihli bir tahrirat suretinden anlaşıldığı üzere **İbrahim Paşa**'ya Mısır valiliği tevcih olundu. Bu tahrirat suretinde: *"Mısır'ı içinde bulunduğu şartlardan kurtarmak için kuvvetli ve iktidar sahibi bir vezirin Mısır'a tayini gerektiği, ancak bu şekilde Arnavutlar'ın Beylerden ayrılıp işin kolaylaşacağı belirtilip bilhassa Arnavutlar'dan birinin tayini işin daha çabuk çözülmeye yol açacağı"* bildiriliyordu. Devamla *"Eyaleti Mezkûre'nin uhde-i müşiriyetlerine tevcihile Mısır İskenderiye'sine teveccüh ve azimetleri haberi Mısır'da şayi olduğu gibi bilcümle Arnavut askeri ister istemez senin tarafına iltica ve tabiiyet ve derhal Beylerden ayrılarak ba-avnibâri işin kolaylıkla görülmesine muvaffak olacağı zâhir ve âyan olmak cihetiyle Mısır valiliğinin uhdesine tevcih edildiği"*¹⁵¹ bildiriliyordu.

Böylece Trablus'lu **Ali Paşa** azledilmemiş ve resmen Mısır valisi iken, onun üzerine bir ikinci vali tayin edilmiş oluyordu. Bu tayin üzerine **İbrahim Paşa** Sadarete yazdığı bir yazı ile, *"Arnavutlar'ın Mısır Beylerinden ayrılmaları için herhalde Mısır'a gitmesi gerekiyorsa seraskerliğe ait hususlar ayrılıp maiyetine tam selâhiyetle ulûfeli asker, kalyon ve Nil'de ince donanma ve mühimmat verilmesini istiyordu"*¹⁵². Paşa'nın istedikleri uhdesine verilen işin hakkıyla başarabilmesi için en gerekli unsurlardır. Ancak İmparatorluğun birçok yerlerinde bu çeşit mücadelelerle meşgûldü. O bakımdan bu istenilenleri çabucak temin etmek zordu. Esasen asker, mühimmat, akçe vesair temin edilse **Ali Paşa**'nın emrine verilirdi. Zira o da aynı şeyleri talebediyordu. Şu var ki Bâbîâli daha ziyade Arnavutlukta nüfuzlu bir paşa vasıtası ile Mısır'ı düzeltmek istiyor ve **İbrahim Paşa**'yı bu sebeple tayin ediyordu. Ancak bu tayinin Mısır için hiçbir tesiri görülmedi. Bir müddet sonra da bu tayinden vazgeçilmek zorunda kalındı. Çünkü Rumeli'de dağlı eşkiyası hareketleri şiddetlendiğinden **İbrahim Paşa** Seraskerlik unvanı ile Rumeli Eyaletine tayin ve dağlı eşkiyası tenkiline memur edildi¹⁵³.

Kölemenler'i yeniden af ve iskân hususuna gelince: Yukarıda bir nebzecek olsun izah edildiği gibi, Kölemenler 1803 yılında İngilizler'in İskenderiye'den çıkmalarından önce af edilerek iskân olunmuşlardı. Fakat bir süre sonra Kahire'ye gelip **M. Ali** ile fiilen Mısır idaresini ele almışlardı. Böylece affedilmeleri şartlarına aykırı hareketleri sebebiyle tekrar âsi duruma düşmüş oluyorlardı. Bunu müdrik olan **İbrahim Bey** yazdığı bir arıza ile Mısır işlerine karıştıkları için affedilmelerini rica etmişti. Devlet önce onların bu isteklerine bir cevap vermedi. Fakat sonra bir taraftan Reşid'in başıbozuk ve Kölemenler

151 H.H. No: 11886.

152 H.H. No: 3629/E.

153 Cevdet, Tarih VII. 243.

eline geçişi, İskenderiye'nin tehlikeye düşmesi, diğer taraftan Arnavutlar'ı Mısır'dan uzaklaştırmak teşebbüsünün bir sonuç vermeyip sürüncemede kalması üzerine Bâbü'lî Kölemenler'in affı konusunu ele aldı. Bu hususta bir telhiste, "İskenderiye'deki durumun ciddiyeti beyan ve Beyler'in iskânı ile ihtilâlin def'inin mümkün olacağı, bunun için bir şûrâda müzakare yapılacağı" bildiriliyordu¹⁵⁴. Yine bu hususa dair bir diğer telhiste "... her kim vali olsa külliyetli asker istihdamına mecbur olup bu suretle idare-i askere varidat kifayet etmeyerek zaruri fesadı müstelzim olduğuna nazaran vali iltimasıyla beylerin affıyla indifa-i gaileden ehven tedbir olmadığı" bildiriliyor ve padişah bu talhise yazdığı Hatta "tahririn mücebince yazılıp şu Mısır ihtilâli def'ine ikdan eyliyesin"¹⁵⁵ diyordu. Devlet Kölemenler'i affa gerek başıbozuklar ile aralarını açmak düşüncesi ile ve gerekse sıkışık durumda bulunduğu için yanaştı.

Şûrâda yapılan görüşmeler sonunda Kölemen Beylerini bir takım şartlarla affedilmelerine karar verildi¹⁵⁶. Bu şartlara göre; "eski Şeyhül Beled İbrahim Bey bu defa da Şeyhül Beled kalacak, Berdisi Osman Bey merhum Murat Bey yerine Reis'ül ümera olacak, Beyler'in sayısı 12'yi geçmeyecek ve bunların maiyetlerindeki kâşif ve köle sayısı sınırlı olacak, beylere eskiden sahip oldukları köyler ve yeni mukataalar verilecek fakat gümrüklere, vergilere ve darbhaneye onlar tarafından asla müdehale ve taarruz olunmayacaktı, bütün işler ve meseleler valinin izni olmadan görülemeyecek, vali bulunanlar devlet tarafından azlolunmadıkça önceden olduğu gibi beyler marifetiyle uzaklaştırılmayacaktı"¹⁵⁷. Bu şekilde Kölemenler'in affına dair alınan kararlar vali Ali Paşa'ya bildirildi. Ali Paşa Arnavut ve Kölemenler'in birbirine gerçekte zıt ve rakip iki kutup olduklarını gördüğünden, Arnavutlar'ı Kölemenler aleyhine düşürmek için çare arıyordu. Bilhassa Mısır'ın ve M. Ali'nin durumu ile Arnavut ve Kölemenler'in arasını açmak için oynadığı rolleri anlatan bir tahrirde Ali Paşa, iki kıta şukkanın malûmu olduğunu belirterek, şukkada gizli bir madde bulunduğunu ve aynen "eğer ümerâ-yı Mısriye gayet ısrar edip eskisi gibi memleketin işleri bizim elimizde olsun sen hemen bir iki yüz nefer maiyetinle kalede ikamet eyle derler ise ipin ucunu kırmayarak nasihat suretiyle M. Ali ve sairlerini kendi tarafına celb ve gereği gibi kavi söz ve itimat vererek onlara yüzer yüz elliser kese akçe rütbe ve maaş vaadi ile Berdisi Osman Bey'in vücudu kaldırılırsa maslahat kolaylaşacağı, Saçlı Osman Bey Cerce tarafına geldiği ve bu hareketin neticesi vahimdir diye diğer beylere

nasihat eylediği duyulduğundan Saçlı Osman Bey'in dahi celb olunması ferman olunuyordu." M. Ali'yi kendi tarafına çekmek için yaptığı teşebbüsü Ali Paşa şöyle anlatıyor: "Binbaşı M. Ali'ye ve Ömer Bey'e dahi suya sabuna dokunulmayarak mutlaka tarafıma celb için Mısır Eyaleti Haremeyn tarafına memuriyetle uhdenize ihsan buyuruldu sizin Hüsrev Paşa ile ondan adâvetiniz bertaraf olup, olan olmuş geçmiş şimdi devlete hizmet vakti olmakla devletten her maddeye izin kılındığına mebni rütbe mansap her ne isterseniz sizlere tevcih olunur. Hemen şu Mısır ihtilâli bertaraf olup beyler ve Sair İbadullah istirahat eyleyerek Haremeyn için devlete birlikte hizmet edelim. Sizin güzeşte ulûfeleriniz tarafımdan ödendikten sonra sizlere bu ihtilâl def' olunca şu kadar ikram ederim diye defalarca tahrir ettim. Kulak asmadılar. Ve ümera dahi başıbozukların idareleri altında olduklarından M. Ali her vecihle Mısır'ı benimsemiştir. El haleti hazihi her söz M. Ali'nindir" diyordu. Saçlı Osman Bey'e de aynı mealde mektuplar yazdığını ve henüz cevabını almadığını bildiren Ali Paşa devamla, "İbrahim Paşa tarafından varit olan adamların tavırlarına nazaran bir iş görmeyecekleri âşikârdır. Zira Kölemen taifesinde nüfuz olmayıp, Arnavutlar herhalde galip ve M. Ali Mısır valisi gibi şan ve şöhret sahibi olmakla Mısır ihtilâlinin izalesi iki sebebe münhasır olup bundan gayri bir çaresi yoktur:

MEHMED ALİ PAŞA

(Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, Egypt in The Reign of Muhammed Ali, Cambridge University Presse, kapak resmi)

154 H.H. No: 6425.

155 H.H. No: 6446.

156 H.H. No: 3661 H.H. No: 3638 H.H. No: 3611 Mısır Beylerinin bu ikinci affları hususu için bazı telhis ve Hattı Hümayunlar.

157 H.H. No: 3642/A.

Biri bu ki, Arnavut vezirlerine gayet müekked ve Mısır'dan Arnavutlar'ın ihraçları matlub-i Padişahî olduğu beyanı ile Ferman-ı Âli çıkarılıp o paşaların dahi gayet mücerreb, mutemet ve muteber adamlarını gönderip Arnavutlar'ı Mısır'dan çıkardıklarında Mısır Beyleri o zaman tamamen müzmahil olur.

Diğeri dahi, külfî icrasiyle eşkiyayı tamamen kahru tedmir eylemektir"¹⁵⁸ diyordu.

Bu vesikada bilhassa birkaç husus ilgi çekicidir. Herşeyden önce, devlet **M. Ali**'nin sözü geçer bir komutan olduğunu sezmiş ve onu 100-150 kese akçe vererek veya rütbe ve mansap vaadiyle **Berdisi Osman Bey**'den, dolayısıyla Kölemenlerden ayırmayı düşünmektedir. Şüphesiz **M. Ali** böyle küçük vaad ve rütbelerle avlanacak, kandırılacak bir şahıs değildi. Ancak merkezce **M. Ali**'nin ne olduğu daha tam bilinemediğinden bu çeşit vaadlerle uyutabilir sanılıyordu. Fakat bu tahrirde asıl önemli husus şudur ki, **Trablus'lu Ali Paşa M. Ali**'nin durumunu ve kuvvet derecesini hemen tamamen kavramış görünmektedir. Nitekim "**Mısır'da her söz M. Ali'nindir**".

"**M. Ali Mısır valisi gibi şan ve şöhrat sahibidir**" sözleri bunun açık birer delilidir. **Ali Paşa** Mısır'da rol oynayan gerçek kuvveti ve şahsı kavramasına rağmen imkânsızlıklar sonuç almasını engellemiş ve hatta biraz sonra görüleceği gibi hayatına malolmuştur. **Ali Paşa** bu tahririnden bir süre sonra gönderdiği bir diğer tahririnde özetle, Kölemenler'in affı ve serbest bırakılmaları konusuna değinerek gönderilen emirlerde kendisinin ne şekilde hareket edeceği hakkında bir söz konmadığı için, af emirlerini şimdilik yanında alıkoyduğunu belirtiyor ve devamla "**Mısır ümerasının af ve serbest bırakılmaları bir faideyi mucip değildir. Mısır ihtilâli bununla bertaraf olmaz. Zira hali hazırda nüfuz asker sergerdelerinde olup hükümetleri derkârdır. Kaldı ki Kölemenler ile Arnavut taifesi bu suretle istimzac etmeyecekleri açık olup aralarında münafese bedidar ve günden güne artmaktadır. Bundan başka Reşid, Dimyat ve bizzat Kahire kalesi bütün top ve cebhanesi ile asker elindedir. Kulunuz bunca zamandır bu tarafta ateş içinde yanarak bu kadar gayret edip aralarına bir takrib münafese ilkasiyle tamam maslahat göreceğim vakitte bu suretle emirler gelişine hayret eyledim. Ümeranın böylece serbest bırakılmaları Mısır maddesine bir suret verip nizamında âciz kaldığım halde olacak şeydir. Yoksa ben gece gündüz gayret ile bu günlerde rabita verecek iken birdenbire af ve itlaklarına bir mana veremedim. Bu suretle hareket acz derecesinde icabeder. Haber gelişine kadar emirleri yanımda saklayacağım**"¹⁵⁹ diye yazıyordu. Görüldüğü üzere, **Ali Paşa** Kölemenler'in affını zamansız bulmaktadır. Başbozuklarla Kölemenler'in ya-

¹⁵⁸ H.H. No: 3467 Ali Paşa'nın 26 Cemaziyelâhîr 1218/13 Ekim 1803 tarihli tahriri.

¹⁵⁹ H.H. No: 3639/C keza Vasıf, Tarih T.Y. sf. 203 vd.

kın bir gelecekte birbirlerine düşeceğine inanıyor ve bilhassa **M. Ali**'yi kendi tarafına çekmek için yaptığı teşebbüse güveniyordu. Bu bakımdan, Paşa, Kölemenler'in affı emirlerini, kendi tahriri ile de sabit olduğu üzere bir müddet beklettikten sonra Kölemenler'e gönderdi. 1218 Cemaziyelâhîrinin ortalarında/Eylül 1803 sonları gönderilen bir fermanla; **İbrahim Bey**'e affolundukları, kendisinin Şeyhül Beledlikte ibka edildiği, Mısır valisi **Ali Paşa**'nın emir ve reyi ile hareket etmesi istenmekteydi¹⁶⁰.

Bunun yanında Recep 1218/Ekim 1803 tarihli Mısır valisine yollanan emirlerle Kölemenler'in iyi bir şekilde idare edilmeleri arzusu beyan ediliyordu¹⁶¹. Afları karşısında Kölemenler'in ilk anda ne gibi tavır takındıklarına dair henüz bir vesikaya rastlamadık. Vakanüvis **Cevdet Paşa**'nın ifadesine göre, af fermanı 1218 Şabânında/Kasım 1803 Kahire'ye varmış Kölemenler bundan memnun olarak teşekkürnâmelere yazmışlardı¹⁶². Kölemenler'in yeniden af ve serbest bırakılması hususunda emirler yollandıktan sonra, Arnavutlar'ı uzaklaştırmak için devletin tekrar harekete geçtiği görülmüyordu. Bu cümleden olarak, başta **M. Ali** olmak üzere diğer başıbozuk sergerdelerine yazı gönderilip, hiçbir şey olmadan gerek yolda ve gerekse gittikleri yerde zarar görmeden rahatlıkla memleketlerine avdet edebilecekleri bildirildi¹⁶³. Ayrıca bilhassa **Tepedelenli Ali Paşa**'ya bir ferman ile, "**Kölemenler'in affı dolayısıyla Mısır'a gidip avdet eden Gedikli Salih Ağa'nın tahrir ve ifadesine göre Arnavutlar Mısır'da isyan suretinde kalmak, kendi rızaları olmayıp zarar ve ziyan gelmeyeceğini bildikleri takdirde memleketlerine gidecekleri hal ve tavırlarından anlaşıldığından, onları memleketlerine göndermek ve bir kişinin bile Mısır'da kalmamasını sağlamak için daha önce Mısır'a gönderilmiş bulunan adamlara müekket kâğıtlar ve yeni mutemet adamlar yollanarak Arnavutlar'a bir güne zarar gelmeyeceğinin anlatılması bilhassa emrolunuyordu**"¹⁶⁴. Devletin Arnavut paşalar ve onların göndereceği mutemet adamlar vasıtasıyla Arnavutlar'ı uzaklaştırmak emeli bir sonuç vermiyordu. Esasen Arnavutlar'ın memleketlerine gitmek istedikleri, yolda bir tehlikeye uğramaktan ürktükleri bir tertip olarak görünüyordu. başbozukların başbuğu **M. Ali**, Bâbîâlî'ye sözde bir taviz vermiş oluyordu. Nitekim bu arada vali **Ali Paşadan** gelen tahriratlarda "**Mısır'ı Mora gibi Arnavutlar'ın temellük ettiklerini M. Ali'nin idareyi elinde bulundurduğu**"¹⁶⁵ bildiriyordu.

¹⁶⁰ Vesikanın sureti M. Mısır No: 11 sf. 89 keza H.H. No: 11802.

¹⁶¹ M. Mısır, No: 11 sf. 89; H.H. 11805; H.H. 11870.

¹⁶² Cevdet, Tarih VII. 243.

¹⁶³ M. Mısır No: 11 sf. 89.

¹⁶⁴ M. Cevdet Dahiliye, No: 12521 Bizzat Sadrazam Yusuf Ziya Paşa tarafından gönderilen 21 Ramazan 1218 tarihli tahrir.

¹⁶⁵ H.H. No: 3639/D.

B. VALİ ALİ PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ KÖLEMENLERLE BAŞIBOZUKLAR ARASINDA ANLAŞMAZLIKLAR

Görülüyor ki, Mısır'da nizam ve sükûnu sağlamak, Vehhabilere karşı Haremeyn'e Mısır'dan yardım gönderebilmek için sözü edilen tedbirlere başvuruluyor ise de, ne bunlar olumlu bir sonuç veriyor, ve ne de vali **Ali Paşa** Eyalet merkezi Kahire'ye gidemeyip, İskenderiye'de sıkışmış olarak bulunuyordu. Kaldı ki **Ali Paşa** İstanbul'da devlete söz verdiği üzere, müstakil hareket etmek emelinde idi. Kölemenler'in affı durumu değiştirmemişti. Kölemenler **Ali Paşa**'ya haber göndererek eski usul gereğince Mısır'da hâkim kalmak, Arnavut askerlerinin maaş ve tayinatları kendi taraflarından verilip, mahlûllerden valiliğe ayrılan hisse ile geçinmek üzere, 2-3 yüz kişilik kapu halkıyla Kahire'ye gelerek, eski valiler gibi resmen makamında oturmasını teklif ettiler¹⁶⁶. **Ali Paşa** Mısır hakkındaki emelleri ile tamamen zıt olan bu ağır şartları kabule yanaşmadı, bazı entrikalı yollara başvurdu. Serçeşme **M. Ali**'yi, diğer Arnavut Sergerdelerini ve Bedevi Arap Şeyhlerini yaptığı gizli muharebelerle ve çeşitli vaadlerle kendi tarafına çekmeye çalıştı. Sergerdeler durumu **M. Ali** vasıtasıyla Kölemen ümerasına ulaştırdılar. Bunun üzerine Kölemenlerle **M. Ali**, **Ali Paşa**'yı bir tuzağa düşürmek için aralarında anlaştılar. **M. Ali** ve diğer Arnavut Sergerdeleri **Ali Paşa**'ya isteğine elverişli şöyle bir cevap verdiler: "**Sen bir miktar güzide askerle Kahire'ye azimet et. Şalkan** (Şalkan) veya (Şalakan)'a vürudunda bir taraftan sen, bir taraftan biz Kölemenler'i ortaya alıp işlerini bitirelim". Bu ve buna benzer cevaplarla **M. Ali** ve diğer Arnavut Sergerdeleri tarafından emniyet ve itimat verilen **Ali Paşa** kendisine karşı kurulan tuzaktan habersiz, İskenderiye'den çıkıp Kahire'ye harekete karar verdi. Ve haylice askeriyle Reşid'e gelerek, oradan da Nil yolu ile Kahire'ye hareket etti. **Ali Paşa**'nın emrindeki askerler kapu halkı ile, Kahire'den daha önce uzaklaştırılmış yeniçerilerden müteşekkildi. Bu kuvvetler cem'an 2500-3000 civarında idi¹⁶⁷. **Ali Paşa**'nın İskenderiye'den çıktığı günlerde "yazdığı anlaşılan 7 Ramazan 1218/21 Aralık 1803 tarihli bir tahririnde; suçları bağışlanan Mısır Beyleri'nin geçeceği Reşid'den askerlerini çekmedikleri gibi, mütehakkimâne cevaplar verdiklerini, beylik tevcihi selâhiyeti valinin iken afları şartına aykırı olarak 15 bey seçtiklerini, gümrüklere el koyduklarını belirterek ayrıca İskenderiye muhafızı **Hurşit Paşa**'ya emniyeti olmadığından yeğ-

ni **Salih Bey**'i İskenderiye muhafızlığına gönderdiğini yazıyordu. Ve nihayet Beylerin hallerine nazaran itaat etmeyecekleri ve eskisi gibi Mısır'ı külliye tasarruf edip, devlete bir faide göstermeyeceklerinin âşikâr olduğuna"¹⁶⁸ değiniyordu.

Bu arada **Ali Paşa**'nın Eyalet merkezine hareket ettiğini öğrenen Devlet, **Ali Paşa**'ya Şeyhül Beled **İbrahim Bey** ile **Berdisi Osman Bey'e** hitaben yazdığı bir fermanla, "*halen Kahire'de tutuklu bulunan Hüsrev Paşa'nın o tarafta kalması caiz görülmediğinden haline uygun bir mansap düşünüldüğü kendisine ifade ve tefhim ile vezareti uhdesinde olarak bütün emval ve eşyasıyla Rodos'a gönderilmesi*"¹⁶⁹ emrolunuyordu. **Trablus'lu Ali Paşa** 1218 Şevvalinin ilk günlerinde/Ocak 1804 ortaları Menûf yakınında Şalkan mevkiine geldi. **M. Ali** ve başıbozuk sergerdeleri ile olan gizli anlaşmaları mücibince orada mevki alıp beklemeye başladı. Öte yandan, **M. Ali** ve Kölemenler **Ali Paşa**'nın her hareketinden haberdar oluyorlardı. Bu bakımdan **Ali Paşa** fazla askerle yola çıkmış olduğu bahanesiyle, Kölemen askerleri tarafından etrafı sarıldı. **Ali Paşa** kendisi ile gelen askerin büyük bir kısmının Hicaz'a gideceğini bildirdi. Buna rağmen müşkül durumdan kurtulamadı. Aynı zamanda daha önce yazdığı gizli mektuplar ortaya konuldu. **Ali Paşa** bu durum karşısında maiyetinde bulunan askerlerinden ayrılmak zorunda kaldı. Bunun üzerine bazı kapı halkı ile Bilbis (Belbis) tarafına gönderildi. Yolda Kölemenler ansızın üzerine hücum ederek kendisini, kethüdasını, adamlarından çoğunu idam ettiler. Bu hareketi son derece yeren Vakanüvis Vasıf Efendi "**ümera dedikleri süfeha ve sâir erazil asker**" sıfatlarını Kölemenler ve başıbozuklar hakkında kullanarak bu hususta aynen şöyle diyor "**Bilbis'e vürudunda müşarünileyhi** (Ali Paşa) **talim-i ümera ile zikrolunan havene güzeşte-i şemsîr-i gadr ve hayf, maiyetinde bulunan bîgünah ve mazlûmlara dahi sell-i seyf eyleyerek cümlesini ihlâk ve sâkin-i hâk eylediler**"¹⁷⁰.

Böylece **Trablus'lu Ali Paşa** da **M. Ali**'nin ağına düşmüş ve bu yolda canını kaybetmiş oluyordu. Fakat dikkat edilirse, **M. Ali** yine sahnede yoktur ve **Ali Paşa** Kölemenler tarafından ortadan kaldırılmış olarak görülmektedir. Diyebiliriz ki, **Ali Paşa**'nın öldürülmesi Mısır Paşaları'nın öldürülmeleri trajedisinin ikinci perdesini teşkil ediyordu. Trabluslu'nun öldürülüşü ile **M. Ali** Mısır valiliğini ele geçirmek yolunda büyük bir adım daha atmıştı. Aynı zamanda, **M. Ali**, **Berdisi** ve **İbrahim Beyler**'in tamamen itimadını kazanmış bulunuyordu. 1804 yılı başlangıcından itibaren **M. Ali** ve **Berdisi Mısır**'ın iki nüfuz orta-

168 H.H. No: 3556.

169 Ali Emiri III. Selim Defterleri No: 207 Evail-i Ramazan 1218 tarihli ferman sureti. Keza aynı tasnif. No: 1889.

170 Vasıf, Tarih (yazma) sf. 225-226.

166 Kâmil Paşa, Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, İstanbul 1327 C. II, 298, keza Cevdet, Tarih VII. 245.

167 Mouriez. Paoul. H. de ia M. Ali I. 128.

ğı şeklinde görünüyorlardı. Serçeşme **M. Ali** yaptığı hareketleri ve davranışları ile kendisini ve askerlerini **Berdisi**'nin maiyetinde bir komutan gibi gösteriyor ve kabul ettiriyordu. **Berdisi Osman Bey** de, kendi arkadaş ve kölelerinden ziyade ona itimad ediyor ve **M. Ali**'yi kendisi için en büyük dayanak olarak kabul ediyordu.

Ali Paşa'nın katlinden sonra, **M. Ali** ve **Berdisi Osman Bey Kahire**'ye döndüler. Zilkadenin ilk günü/12 Şubat 1804 kale muhafazasında bulunan 400 kadar Amavut kaleden indirilip Bulak'a yerleştirildiler. Böylece, kale bütün Kölemenler elinde kalmış oldu. **M. Ali** bu son hareketi ile daha da fazla Beyler'in teveccühünü kazandı. **Cevdet Paşa**'nın ifadesine göre, "kendilerine emniyet geldi. Her ne kadar Rumeli askeri kendilerine mukabil bir büyük kuvvet idiyse de **Berdisi**'nin **M. Ali**'ye tam emniyetli olduğu ve Mısır'a bu asker sayesinde girdikleri cihetle, başıbozukları kendi askeri kuvvetlerine sayıyorlardı"¹⁷¹ demektedir. Böylece, **M. Ali** itaatkâr görünerek Mısır ümerasının güvenlerini kazandığı gibi, aldığı özel tedbirlerle de Mısır'dan **Hüsrev Paşa**'yı kaçırmaya ve yerine atanan **Ali Paşa**'yı tuzağa düşürerek öldürmeye muvaffak olmuş bulunuyordu.

Gelelim **Ali Paşa**'nın öldürülmesi olayını Bâbîâlî'nin nasıl karşıladığına ve ne gibi tedbirler aldığına; Elimizde bulunan vesikalarda **Ali Paşa**'nın Kahire'ye hareketini bildiren tahrirden sonra (yani evail-i Ramazan) vesikalar arasında 40 günlük bir boşluk mevcuttur. Öyle sanıyorum ki Mısır'ın karışık durumunda bilhassa valinin ölümü ile, devletin bir süre için Mısır'la olan resmî ilişkisi kesilmiştir. Nitekim Padişah III. Selim, bir Beyaz üzerine Hattı Hümayûnunda aynen "**Mısır**'ı bunca feramûş eyledik hiç haber gelmiyor bu **Ali Paşa** (nın) artık olamayacağı malûm oluyor söyleşilsin demiştin galiba lisan alınmadı şu **Ali Paşa**'nın Beyler ile imtizacı şimdiden sonra mümkün olmamakla tebdili çoktan muktezi olduğunu söylüyor mülâhaza olunmuyor Mısır böyle hâli üzere mi kalsın söyleşip mülâhaza olunsun"¹⁷² demektedir.

Dikkat edilecek olursa, Padişah III. Selim Mısır'da bir nizam ve sükûn tesisi için büyük bir gayret sarfediyor ve bilhassa devlet adamlarını uyarıyordu. Diğer bir telhiste yazıldığı üzere Devletin **Ali Paşa**'nın Kölemen Beyleri eline düştüğünden haberdar olduğunu anlıyoruz. Bu telhiste şöyle deniyordu; "**Patrone Bekir Bey**'in **Kaptan Paşa**'ya yazdığına göre, Mısır valisi **Ali Paşa**'yı bazı etbar ile Beyler Mısır'a alıp maiyetinde olan asker **Ariş** tarafına gönderilmiş olduğu ve bundan sonra tahrirâtı zuhur eder ise kendi reyî ile yazıl-

mış olmayacağına nazaran itibar edilmemesini **Ali Paşa**'nın ihtar etmiş olduğu münderiç ve mezkûrdur". Sadrazam bazı hususlar için yapılan toplantıda **Ali Paşa**'nın bu şukkasının okunduğuna değinerek "**Mısır valisinden tahrirat gelmesinin gecikmesi yolda kazaya uğramıştır mütalâsına haml olunmakta iken işte şimdi hükmü malûm oldu Ali Paşa bundan sonraki tahriratına itibar olunmasını demiş ise de, itibar olunup olunmayacak tahrirat bilindir mevvaddandır ki, Beyler hakkında hüsn-i şahadet ve Beyler şöyle riayet ettiler deyu halinden maruzatta ve buna mümasil matlûbata tervic suretinde olur ise cebren yazdırılmış olduğu bilâkis hakikat hali müş'ir tahrirat gönderilir ise ona (göre) amel olunmak lâzım geleceği zâhirdir. Her takdire göre, İskenderiye'nin takviyet ve muhafazası lâzım geldiği" yazılmıştır. III. Selim, Mısır'ın ve **Ali Paşa**'nın durumunu bildiren bu telhise yazmış olduğu Hatta "**sahih haber alınsun**"¹⁷³ diyordu. **Ali Paşa**, Beyler'in eline düştükten sonra durumunu bir haberci ile İskenderiye muhafızı **Hurşit Paşa**'ya, o da Patrone **Bekir Bey** ve Kaptan Paşa vasıtasıyla devlete iletmış oluyordu. **Ali Paşa**'nın sıkışık ânında bile devletin menfaatini gözönünde tutması, başarısız bir vezir olsa bile, kendi lehinde verilecek müsbet bir not olsa gerektir. Bir üçüncü telhisten, devletin **Ali Paşa**'nın öldürüldüğü haberini aldığını anlamaktayız. Bu telhiste de, Mısır Beyleri'nin vali **Ali Paşa**'yı 5-10 hademesiyle Salihîye'ye indirip telef ettiklerini, İngiliz Konsolosluğu tercümanının İskenderiye muhafızı **Hurşit Paşa**'ya söylediğine göre, âsilerin İskenderiye'yi zabt etmek istediklerinden, İskenderiye'nin takviyesi gerektiği ve bu hususa dair görüşmelerin sonucunun arz olunacağı bildirilmişti. III. Selim bu telhise yazdığı Hatt'ında, fikrini şöyle ifade ediyordu:**

"*Ali Paşa'nın tavrından bu suretler çoktan anlaşılırdı hasbenallah tiz söyleşilip bir çaresi bulunsun, Cezzar'a mı vermek münasip her ne karar verilir ise arz oluna*"¹⁷⁴. Padişah'ın bu emri üzerine devlet ileri gelenleri müzakereye başladılar ve Mısır'ın bu durumu karşısında ne düşünüldüğü ve yapılmasına başlandığı bir telhisle Padişah'a bildirildi. Oldukça mufassal olan bu telhiste İskenderiye'nin takviye ve muhafazası için gemiler ve asker tertibi ve gönderilmesine çalışıldığına işaret olunarak, **Cezzar Ahmet Paşa**'nın¹⁷⁵ Mısır valiliğine tayini hususu üzerinde durulmakta ve bu tayinin olumlu-olumsuz tarafları mülâhaza edilmektedir. Devlet adamlarının bilhassa bir iki noktada gayet titiz davrandıklarını görmekteyiz. Onlara göre, sert ve şedid bir kişi olan **Cezzar Ahmet Paşa** Kölemen Beylerine karşı sıkı tedbirler aldığı takdirde, bunun tekrar İngiltere ve Fransa'nın Mısır işleri-

¹⁷¹ Cevdet, Tarih VII. 247

¹⁷² Beyaz üzerine Hattı Hümayun, bir haber veya istek üzerine derkenar suretiyle olmayarak, doğrudan doğruya sâdir olan Hattı Hümayunlara verilen addı. H.H. No: 3618.

¹⁷³ H.H. No: 3603.

¹⁷⁴ H.H. No: 3616.

¹⁷⁵ Akkâ muhafızı **Cezzar Ahmet Paşa Şam**, Trablus ve Sayda Eyaletleri Valisi. Biyografisi için bkz. Cevdet, Tarih VII. 268-70.

ne karışmalarına yol açabileceğinden çekiniliyor ve nitekim aynen şöyle deniliyordu: "**Cezzar, Mısır'ı teshir fikrine düşüp Beyleri ihafe eder ise ol vakit Beyler İngiltereli'ye ilticalarını teydi ile devlete azim bir gaille çıkarırlar ve ol takdirde Fransalı'nın dahi çıkaracağı fesatlar tariften müstağnidir**". Bir diğer pasajda da "**Cezzar'ın Beyler'e karşı takınacağı tavır ve eziciliğe karşı İngiltere'nin Beyler'e yardımı ve onun baş düşmanı Fransa'nın**" cephe alacağı mülâhaza olunuyordu. Bu düşünceden hareketle **Cezzar Ahmet Paşa**'ya gönderilecek emirde, herşeyden önce "**Beyler'in İngiltere'li tarafına ilticaları ve İngiltereli'nin Mısır hakkındaki muamelesi kendisine anlatılıp ona göre hareket ve Beyler'e emniyet tecviz etmeyerek, ihafe dahi etmeyip yoluyla kullanarak icrayı memuriyet eylemesinin ihtar olunması ve aynı zamanda Beyler'in afına ait olan fermanın yine yürürlükte olduğunun bildirilmesi**"¹⁷⁶ isteniyordu. Dikkat edilecek olursa, devlet ileri gelenleri, **Ali Paşa**'yı öldüren Kölemen Beylerini devletten uzaklaştırmamak için affı kaldırmamayı, diğer bir söyleşiyle **Ali Paşa**'nın katline halin icabı olarak, göz yumulacağını bildirmek istiyorlardı. Netice itibarıyla **Cezzar**'ın tayini halinde olumlu ve olumsuz tarafları beyan eden ve fakat kararı Padişah'a bırakan bu telhise III. Selim yazdığı Hattı Hümayûnunda aynen: "*Benim vezirim, cenâbı rabbülâlemine mütevekkil olup, hemen Cezzar'a tevcih eylesin ve beyleri tecahilâne temine dair tahrirat erişdiresin ve Cezzar'a Beyler'in ibkası ve afları mültezim olduğunu gereği gibi tefhim edesin. Allah muvaffak-ı bilhayr eylesün, inşallah teâlâ güzel olur*"¹⁷⁷ demektedir. Bu karar üzerine 1218 Zilkadesinin ilk günlerinde/Şubat 1804 Mısır valisi **Ali Paşa**'nın önceden Mısır'da uzun müddet oturması, ümera ve ahali ile ülfet ve ünsiyeti olması sebebiyle Mısır'da cereyan eden ihtilâlin kolaylıkla def'ine muvaffak olur düşüncesiyle Mısır valiliğine tayin olunduğunu, ancak kendisinin "*tedbir-i umur-ı mülkiyeden behresi olmadığından ümeranın telifine ve Arnavut taifesinin ol taraftan ref'ine muvaffak olamayıp*" sonunda öldürüldüğü bu hâl karşısında eyaletin kudretli bir vezire tevcihi gerektiğinden, Mısır valiliğine tayin olunduğu¹⁷⁸ yazılmakta idi. Ancak, Mısır valiliği **Cezzar Ahmet Paşa**'ya tevcih olundu ise de kendisi yaşlı ve aynı zamanda hasta bir halde bulunuyordu.

Mısır'a **Cezzar Ahmet Paşa**'nın vali tayini düşünüldüğü sırada Mısır'da yeni olaylar vuku buluyordu:

Trablus'lu Ali Paşa'nın öldürülmesi ile devletin resmî mümesili ortadan kaldırılmış oluyordu. Artık birbiri ile birleşik iki kuvvet, Kölemenlerle başıbozuklar, diğer bir deyişle **Berdisi Osman Bey** ve

176 H.H. No: 11925 Tahrirat sûreti.

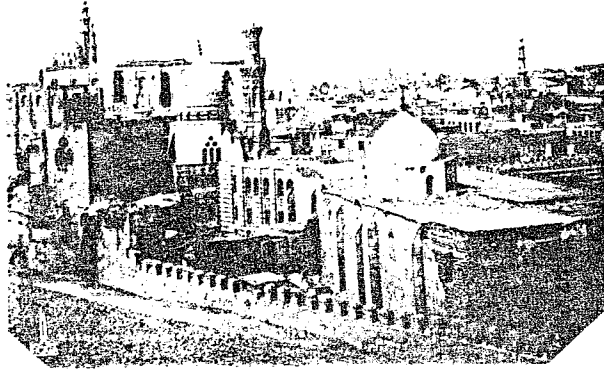
177 H.H. No: 3652

178 M. Mısır No: 11 sf. 112-113; H.H. No: 11983 Keza Vasıf, Tarih (yazma) sfb 225-226.

M. Ali Mısır'da hâkimdiler. M. Ali gayet itaatkâr görünüyordu. Böylece Mısır'da âsiler vasıtasıyla bir istikrar kurulmuş gibi idi. Bu sırada Mısır'da tekrar yeni birtakım gelişmelerin çıkmasına sebebiyet veren bir olay vuku buldu. Bu olay Kölemen ileri gelenlerinden **Elfi Mehmed Bey**'in İngiltere'den Mısır'a dönüşü idi. Reşid'de bulunan muhafız **Yahya Bey**, 15 Zilkade 1218/16 Şubat 1804 ortalrı, **Elfi Mehmed Bey**'in Ebukır'a gelmiş olduğu haberini bildiriyordu. Daha yukarıda belirtildiği üzere, **İbrahim** ve **Murat Beyler** gibi ileri gelen Kölemen ümerasından birisi olan **Elfi Mehmed Bey**, 1803 Martında son İngiliz askerî kuvvetleri İskenderiye'den ayrılırken birtakım siyasî amaçlarla onlarla birlikte İngiltere'ye gitmişti. Mısır'ın en kuvvetli Bey'i olmak emeliyle İngilizler'e yaklaşan bu muhteris Bey'i İngilizler bu ülkede kendilerine taraftar bir idarenin kurulmasını sağlamak ve bu bakımdan **Elfi Bey**'den faydalanmak için beraberlerinde götürmüşlerdi. Mısır'da çeşitli karışıklık ve ayaklanmalar cereyan ederken **Elfi Mehmed Bey** Mısır'da Kölemen ümerasının sahip bulundukları toprakların yarısına sahip olduğundan kuvvet ve nüfuz bakımından **Berdisi**'de dahil olmak üzere diğer Kölemen Beylerine üstün geleceği anlaşıyordu. Bu bakımdan, Kölemen ileri gelenlerinden birçoğu ve bilhassa **Berdisi Osman** onun gelişinden hiç te hoşlanmadılar. Fakat **Elfi Bey**'in köleleri ki en önemlisi **Küçük Elfi Bey**'dir -onun gelişinden büyük memnurluk duydular. Hâl böyle olunca **Berdisi** endişesinde haklıydı. Zira **Elfi Bey** Mısır'a gelince ele geçirmiş olduğu nüfuza rakip olacak ve belki de bu nüfuza galebe çalabilecekti. Bu beklenilmeyen hâl karşısında **Berdisi Osman Bey** görünüşte **Elfi**'nin gelişinden memnun olmuş gibi davrandı.

Bir taraftan da gerek onu ve gerekse ona bağlı bulunanların idam ve izalelerini tasarladı. Bu suretle Kölemen Beyleri arasında, öteden beri olageldiği üzere, yeni bir nüfuz ve hâkimiyet mücadelesi veya rekabet patlak vereceği anlaşıyordu. Durumun önemini gören ve kavrayan **M. Ali, Elfi Mehmed Bey** aleyhinde **Berdisi**'yi teşvik ve tahrikten geri durmadı. Esasen askerî kuvvetleri birbirine kırdırarak kendi lehinde azamî şekilde istifade etmeyi prensip edinmiş olan **M. Ali**, Kölemenler arasında çıkacak bir nüfuz mücadelesinin kendisi için olan önemini biliyordu. Böyle bir olayın çıkması canına minnetti. **Berdisi Osman Bey** ve **M. Ali, Elfi Mehmed Bey** taraftarlarını öldürmek için şöyle bir hileye başvurdular: **Elfi Bey**'i karşılamaya gitmek üzere geceden yola çıkılacağı bahanesi ile, Kahire'de bulunan **Elfi Bey** Kölemenleri olan Beyler kandırıldılar. O gece **Şaş Hüseyin Bey** adındaki **Elfi Bey**'in adamı öldürüldü. **Elfi Bey**'in en önemli adamı bulunan ve İngiltere'de olduğu sırada kölelerinin idaresini bıraktığı **Küçük Elfi Bey** Konağında **M. Ali** ve başıbozuklar tarafından sarılarak zorlandı. **Küçük Elfi Bey** Kahire'den firar etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine **Küçük Elfi Bey**'in ve onunla ilgili bulunan diğer bazı

kişilerin konak ve evleri yağmalandı. Kahire'deki **Elfi Bey** taraftarı ve adamlarına karşı **Berdisi** ve **M. Ali**'nin müşterek kararları sonucu bir gecede girilen bu teşebbüsten, Şeyhül Beled **İbrahim Bey**'in bile haberdar olmadığı anlaşılyordu. Yağma ve katli'leri duyan ve fakat işin aslını henüz bilmeyen halk hayret ve dehşette kaldılar, hatta dükkânlarını açmadılar.

Sultan Hasan Camii ve Çevresi Kahire

Berdisi Osman Bey bir taraftan Kahire'deki **Elfi Bey** taraftarlarını temizlemekle uğraşırken, diğer taraftan da **Elfi Bey**'in Mısır'a gelişini haber veren Reşid Muhafızı **Yahya Bey**'e mektup göndererek, **Elfi Mehmed Bey**'in bir fırsatı düşürülüp katl veya idamını emretti. Bu sırada **Elfi Mehmed Bey** Nil yolu ile Kahire'ye doğru Reşid'den harekete geçmiş bulunuyordu. Onun amacı ansızın Kahire'ye girmekti. Ancak gerek **Yahya Bey** ve gerekse **Berdisi** ve **M. Ali** kendisini yakalamak için her iki taraftan harekete geçtiler. Fakat **Elfi Bey** kendisine yapılacak suikastten haberdar olunca izini kaybettirmeğe çalıştı. Bir iki defa Kölemen ve başıbozuk askerlerinin eline geçmek durumunda iken yine de kurtuldu ve izini kaybettirmeğe muvaffak oldu. Son derece titiz ve dikkatli aramalara rağmen **Elfi Bey** bulunamadı. **Elfi Bey**'in böylece yakalanamayıp izini kaybettirmesi **Berdisi Osman Bey**'i endişeye düşürdü. Zira ötedenberi olagelen, Kölemenlerin eski âdetleri üzere, **Elfi Bey**'in Said'e giderek orada taraftarlarını toplamaları ve bu yeni kuvvetin kendisi için tehlikeli olması mümkündü. Bu bakımdan Cerce ve Kena kâşiflerine tahrirler gönderilip, **Büyük** ve **Küçük Elfi Beyler** Said'e geldikleri takdirde tenkil ve kahredilmeleri bildirildi. Aynı zamanda **Berdisi** rakibini buldurmak için Kölemen

askerlerini guruplar halinde etrafa dağıttı. Bu arada Cize'den kaçan **Küçük Elfi Bey**, firar etmiş olduğu kible tarafından halka ağır vergiler koymuştu. Vakanüvis **Cevdet Paşa**, **Elfi Bey**'in gelişi ve bilhassa firarı ile ilgili durumları pek sürükleyici olarak yazmaktadır.¹⁷⁹

Diğer taraftan, **Elfi Mehmed Bey**'in Mısır'a dönüşü karşısında Bâbîâli'nin, bilhassa İngiltere'nin Mısır işlerine tekrar karışacağı endişesine düşmüş olduğu ve hatta bu hususta İngiliz ve Rus elçileriyle görüşülmesi, İskenderiye'nin takviyesi ve nihayet asker ve donanma sevki gibi hususlara dair görüşmeler yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁰

H. Déherain'in pek haklı olarak dediği gibi, **M. Ali Berdisi Osman Bey**'i büyük bir maharetle **Mehmed Elfi Bey**'e karşı kullanmıştı. Diğer bir deyişle bir Kölemene karşı bir diğer Kölemeni. Böylece **M. Ali**'nin vasıtaları değişiyor ve fakat aynı hedefe doğru yürüyordu.¹⁸¹ Güçlükleri önceden yok etmek için, bir rakibini diğer bir rakibine karşı kullanıyordu. Yukarıdan beri görüldüğü gibi, **M. Ali** başıbozukları yeniçerilere, yeniçerileri Kölemenlere, Kölemenleri Kölemenlere kırıyor ve bundan azamî şekilde kendi lehinde faydalanmağa çalışıyordu. Netice itibarıyla, Kölemenler birbirine düşmüş ve ikiye ayrılmış oluyorlardı. **M. Ali** Kölemenler arasındaki bu post kavgasından faydalanmayı düşündü. Zira artık bundan sonra **Berdisi**'den kendisine gelebilecek bir fayda görmüyordu. Kaldığı Kölemen kuvvetlerinin etrafa dağılması üzerine, Kahire'de Kölemen kuvvetleri azalmıştı.

Bu hal karşısında Kölemenlerin başıbozuklar gözünde eski heybetleri kalmadı. Her ne kadar kalede, burçlarda ve diğer müstahkem mevkiilerde bulunan askerler **Berdisi**'nin hizmetinde imişler gibi görünüyorsa da, gerçekte hemen hepsi Rumeli başıbozukları olduklarından manen **M. Ali**'ye bağlı idiler. **Berdisi Osman Bey**, **M. Ali**'den kendisine bir kötülük geleceğini düşünemediğinden ve belki de ona son derece itimadından, kendi konağının muhafızlığında bile Arnavutları istihdam ediyordu. **Berdisi**, **M. Ali**'yi kardeş olarak her zaman bir alet gibi kullanabileceğini sanıyordu ve fakat gerçekte ise yaptığı hareketlerle, **M. Ali**'nin emellerine hizmet etmekte olduğunun farkında değildi. **M. Ali** o kadar ince ve hesaplı bir şekilde hareket ediyor ve manevralar çeviriyordu ki, **Bedrisi Osman Bey** bu ince hesapları anlamaktan çok uzak bulunuyordu. Böylece **Berdisi**, şeytanî bir zekâyâ sahip **M. Ali** tarafından uyutulmuş oluyordu.

Büyük Elfi Bey'in nereye gittiği bilinemediğinden **Berdisi**'nin onu aramak için birçok Kölemenlere seferber etmesini fırsat bilen **M. Ali**, emrindeki başıbozuklukları teşvik ile epeydir verilmemiş olan ulufelerini şiddetle istemek üzere harekete geçirdi. 1218 Zilkadesinin

¹⁷⁹ Cevdet, Tarih VII. 247 vd; Elfi Beyin Gelişi Hakkında bkz. H.H. No: 3623. keza İbnülemin Ktb. T.Y. 2730 varak 5 vd.

¹⁸⁰ Bu hususta bkz. H.H. No: 3625; H.H. No: 4424; H.H. No: 3593.

¹⁸¹ Historie de la Nat. Egyptienne T. VI. p. 22.

22. günü/1804 Mart sonları başıbozuklar ümeradan şiddetle ve serkeşane ulufelerini talebettiler. Tıpkı daha önce **Hüsrev Paşa**'nın valilikten uzaklaştırılmasında olduğu gibi ona benzer bir ulufe anlaşmazlığı ve karışıklık tekrar kendini gösterdi. Tarih bir kere daha tekrerrür ediyor gibiydi. Bu defa sahnede bir tarafta **Hüsrev Paşa** yerine **Berdisi Osman Bey**, diğer tarafta yine başıbozuklar ve perde arkasında tekrar **M. Ali** bulunuyorlardı. **M. Ali** başıbozuk askerlerinin ulufe isteğinde ayak diremeleri üzerine Kölemenler ile bu kuvvetler arasında bir arabulucu rolü oynadı ve bu ulufelerin birkaç gün içinde verilmesi vaadi ile güya taraftarlarını yatıştırmış oldu. Bir zamanlar vali **Hüsrev Paşa** gibi malî sıkıntı içinde bulunan Mısır ümerası, bu malî sıkıntıyı ortadan kaldırmak için yeni bir vergi almayı düşündüler. Buna göre emlak ve akar üzerinden 1 yıllık alınacak verginin yarısını mülk sahibi, diğer yarısını da müstecir vereceklerdi. Bu verginin alınmasına başlanınca Kahire halkı Kölemen ileri gelenlerine ve bilhassa **Berdisi Osman Bey**'e feryada başladılar ve onlardan dilhûn oldular. Halkın bu hoşnutsuzluğunu fırsat bilen **M. Ali** askerlerinden bazılarını halk arasına sokarak başıbozukların onlardan yana olduğunu ilân ettirdi. Bu askerler halka "biz sizinle beraberiz, siz reayasınız, biz de askeriz. Bizim de böyle bir vergiye rızamız yoktur. Bizim ulufelerimiz mirî zehredir. Sizde bir alacağımız yoktur" diyorlar ve halkla beraber geziyorlardı. Yine bu sırada **M. Ali**'nin kethüdası Ezher Camiine gelecek o da aynı şekilde sözler söyleyip halka sükûn ve teselli vermeye çalıştı.¹⁸²

M. Ali'nin başlangıçtan bu ana gelinceye kadar oynadığı perde arkası rolü ve güttüğü politikanın esasını, **Caberti** Tarihindeki olaylara bakarak Vakanüvis **Cevdet Paşa** oldukça iyi tesbit etmiş bulunmaktadır. **Cevdet Paşa**'nın verdiği çekici malûmatı sadeleştirerek hemen aynen alıyoruz: "M. Ali çoktan beri istiklâl ile Mısır'da vali olmayı zihninde kararlaştırmış idi. Ancak o maktul Tahir Paşa gibi birdenbire kendisini ortaya atmadı. Sonunda herhangi bir tehlikeye uğramamak için önceden vukuu muhtemel zorlukları birer birer ortadan kaldırıp, peşinden koştuğu emelinin hal ve maslahat icabı olarak kendi ayağına gelmesini temin eder ve isterdi. Emel ve amaçlarını büyük bir titizlikle gizli tutarak bu yolda gayet ihtiyatlı ve aynı zamanda ileriye görür şekilde evvelden hareket ederdi. Binaenaleyh önce askeri **Hüsrev Paşa** aleyhine tahrik edip Tahir Paşa'nın kuvvetiyle onu Mısır'dan çıkarttı. Sonra yeniçeriler vasıtasıyla Tahir Paşa'nın idamı üzerine Ahmet Paşa ile karşılaştı. M. Ali yeniçerilerin kuvvetini gördüğünden, yeniçeriler Mısır'da kökleşirse kendi takımının Mısır'da istikrar kuramayacağını anladı. Vakit kaybetmeden Kölemen beylerini Kahire'ye getirerek yeniçerilerin kuvvetini kırdığı gibi, Ah-

met Paşa'yı Mısır'dan çıkardı. Kendi siyasetine elverişli bulmadığı Defterdar ve Kethüdayı idam ettirdi. **Hüsrev Paşa** Dimyat'ta kendisi ve Mısır için bir gözdağı olduğundan Kölemenlerle ittifak ederek Dimyat üzerine yürüdü ve **Hüsrev Paşa**'yı yakalattırıp Kahire kalesine tevkif ettirdi. Daha sonra Mısır'a vali olan Trabluslu Ali Paşa'yı kandırarak İskenderiye'den çıkarttı ve yolda kazaya uğrattı. O zaman Kölemenlerin kuvveti toplu ve kale, kapılar hep ellerinde idi. Geleceklerini temin için M. Ali'nin kuvvetini ayırarak bütün kuvvetinin Kahire'ye girmesine göz yummaları gerekirken Kölemenler buna dikkat edemediler. Zira M. Ali, **Berdisi Osman Bey**'e muhlis görünüp kendisini ona kurtarıcı ve müşavir olarak kabul ettirmişti. **Osman Bey** M. Ali'nin askerini kendi askeri hükmünde görüyor ve zannediyordu. Çünkü M. Ali önce **İbrahim Bey**'e sokulup onunla ülfet etmiş ise de **İbrahim Bey**'in gayet ihtiyatkâr ve çekingen olduğunu görerek onunla bir iş beceremeyeceğini anlamıştı. Bunun üzerine **Berdisi**'ye yanaşı onunla kardeş olarak güya kendisini askeri ile beraber onun hizmetine girmiş gibi gösterdi. **Berdisi** de onun hilelerine aldanarak kendisine sadık bir dost ve uygun bir kafadar bilerek kendi arkadaşlarından çok M. Ali'ye itimat ve emniyet ederdi. Kendisine rakip bildiği **Elfî Mehmed Bey**'in aleyhinde dahi M. Ali'nin askerini kendisine güvenebilecek bir kuvvet saymıştı. Halbuki M. Ali'nin amacı ise hem askerini elinin altında tutmağa medar olmak üzere bu çeşit olaylar arasında yağma ve garet suretiyle onlara biraz mal kazandırmak ve hem de Kölemenleri birbirine düşürerek zayıflatmaktı. İşte böylece M. Ali gayet ince ve dolaylı yollardan giderek gayet kurnazca siyaset gösterirdi."¹⁸³ demektedir.

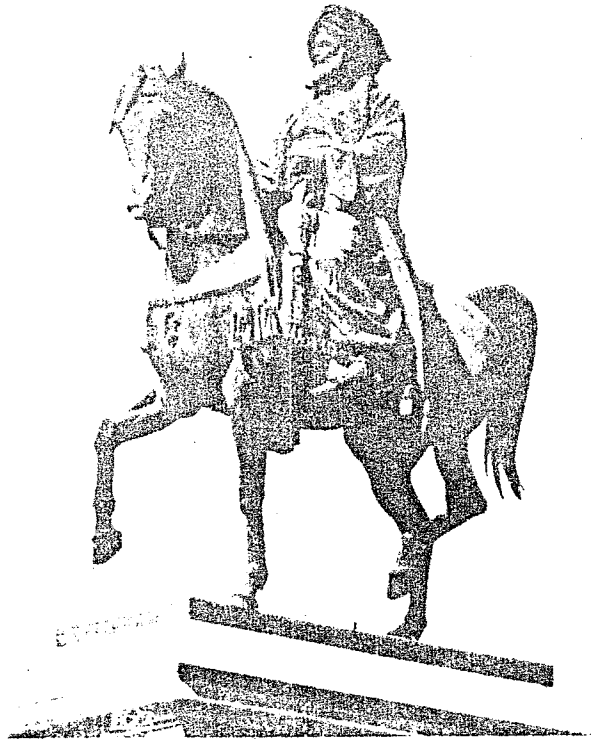
Gelelim **M. Ali**'nin, **Berdisi Osman Bey**'e karşı olan hareketine: Kölemen Beylerinin, toplamak için harekete geçtikleri yeni vergiden memnun olmayan halk, başıbozuk askerlerine meyletmeye başladı ve Kölemen Beylerine arkasını çevirdi. **M. Ali**'nin çevirdiği hileler sayesinde ve bilhassa ulema ve sözü geçen kişileri kendi tarafına çekmesi sonucu, daha önce Arnavutlardan da pek çok zarar görmüş olan halk, bu defa başıbozuklara yanaştı. Böylece, siyasî denge Kölemenler aleyhine bozulmuş oluyordu. Diğer bir söyleyişle başıbozuklarla Kahire halkı birbiriyle birleşmiş, Kölemenler ise yalnız kalmışlardı.

Berdisi Osman Bey, **M. Ali**'nin çevirdiği bu dolaplardan habersiz olarak, halkın bu davranışına gücendi ve halka lânet ederek Eski Mısır'a gitti. Aynı zamanda **İbrahim ve Berdisi Elfî Bey**'i aramak üzere etrafa dağılmış bulunan Kölemenlere acele Mısır'a dönmeleri için haberler gönderdiler. Ayrıca, Reşid, Dimyat, Said gibi yerlerdeki Kölemen Beylerine de acele olarak askerleri ile gelmelerini emrettiler. Bunun üzerine, **M. Ali, Berdisi ve İbrahim Beyler**'e karşı harekete

182 Cevdet, Tarih VII. 250; Keza İbnülemin Ktb. T.Y. 2730 vk. 8.

183 Cevdet, Tarih VII. 251-252.

geçti. Zilkadenin 29. günü/Mart 1804 başıbozuklar ansızın Özbekiye'de toplandılar. Burada iki kol halinde ayrılarak bir kısmı **Berdisi Osman Bey**'in, bir kısmı da **Hasan Bey**'in idaresinde **İbrahim Bey**'in konaklarını kuşattılar. Diğer bir askerî gurup da öteki ileri gelen Kölemen beylerinin konak ve evlerini sardılar. Olup bitenlerden gafil bulunan Kölemen Beyleri başta **Berdisi Osman Bey** olmak üzere **İbrahim Bey** ve diğerleri zorla kaçarak canlarını kurtarabildiler. Beylerinin kaçtığını öğrenen kaledeki Kölemenler de fırsatını bulup kaçmaktan başka çare bulamadılar. Bu arada birçok Kölemenler öldürüldüğü gibi, bütün konaklar yağma ve garet edildi.¹⁸⁴

MEHMED ALİ PAŞA
(La Nouvelle Egypte, Paris 1905, s.18)

Bütün bu olaylar ve **Berdisi**'nin başıbozuklara dayanarak kurmuş olduğu hakimiyetin yıkılışı bir gün içinde vuku buldu. İşte böyle-

¹⁸⁴ Bu olayı anlatan vesikalar H.H. No: 3649/A; H.H. No: 3450; H.H. 3649/B; H.H. No: 3447/B; H.H. No: 3447/E Keza Vasıf, Tarih (yazma) sf. 226-227

ce artık Mısır'ın idaresi tamamen **M. Ali**'nin eline geçmiş demektir. Ancak **M. Ali** Bâbiâli tarafından bu makama tayin edilmiş değildi. Valilik makamına oturduğu takdirde kendisine bir gâsıp ve âsi gözüyle bakılacağını bilen **M. Ali** her şeyden önce bu makama meşrû bir şekilde geçmek, devamlı ve sabit kalmak arzusundaydı. Sırasında şiddetli ihtiraslarına gem vurmasını da bilen bu kurnaz adam Mısır'da tek hâkim olduğu halde bunu kendisi göstermek istemedi ve şöyle hareket etti: Kölemenler Kahire'den kaçıp kale boş kalınca sekiz aydan beri, Mısır'da tutuklu bulunan eski vali **Hüsrev Paşa**'yı yanına alan **M. Ali**, kaleye çıktı ve halka aman verildiğini bildirdi. Kendisi de, Özbekiye'deki Paşa Konağına geri döndü. Bu hal **Hüsrev Paşa**'nın tekrar Mısır valiliğine dönmüş olduğu şâyia ve zannının yayılmasına sebep oldu. Hatta gerek şeyhlerden ve gerekse memleket ileri gelenlerinden birçoğu kendisini tebrik ettiler. Böylece **M. Ali**, **Hüsrev Paşa**'yı Kölemenlerin elinden kurtarmakla kalmıyor, aynı zamanda **Hüsrev Paşa**'yı kendisine minnettar bir duruma düşürmüş oluyordu.

Gerçekten, Mısır valiliğine avdet ettiğini sanan **Paşa M. Ali**'ye nasıl ikram ve riayet edeceğini bilemiyordu. Ancak vakanüvis **Cevdet Paşa**'nın da açıkça yazdığı üzere, **M. Ali**'nin **Hüsrev Paşa**'yı tekrar valiliğe getireceği uygun görülüyordu. Zira kendisinin dayandığı kuvvetlerin hemen çoğu maktûl **Tahir Paşa**'nın sergerdeleri olan Arnavutlardı. Bunlar ve Mısır halkı **Hüsrev Paşa**'ya zıt ve muhalif idiler. **Hüsrev Paşa** valilik makamında kaldığı takdirde, başıbozuk Arnavut askerlerinin kendisine arka çevirmeleri kuvvetle, muhtemeldi. Kaldığı **Hüsrev Paşa**'yı işbaşında tutmak **M. Ali**'nin baştan beri takip ettiği politikaya aykırı bulunuyordu. Birçok zincirleme olaylardan sonra Mısır'ı ele geçirmiş olduğu bir sırada, daha önce maiyetinde bulunduğu bir vezirin tekrar emrine girmesi ve ülkeyi ona teslim etmesi uzak bir ihtimaldi. Hal böyle olunca, aradan bu kadar zaman geçmesine rağmen **Hüsrev Paşa**'nın **M. Ali**'nin emel ve arzularını anlamadığı ve bir kere daha onun oyununa kurban gittiği anlaşıyordu.¹⁸⁵

Zira gerçekte bu hal geçici bir tedbirden ibaretti. Çünkü **M. Ali** daha Kölemenlerle çarpışmaya başlamadan önce İskenderiye muhafızı **Hürşit Paşa** ile anlaşmış ve onu Mısır'a davet etmiş bulunuyordu. Bu anlaşma İskenderiye muhafızı **Hürşit Paşa** ve Sed-bina Emni **Salih Efendi**'nin 23 Zilkade 1218/4 Nisan 1804 tarihli ayrı ayrı tahrirlerinden anlaşıldığına göre şöylece vuku bulmuştu: Reşid'de oturan Arnavut sergerdelerinden **Ömer Bey** ve **Salih Korica** (Koç) ve Dağlı **Kör Süleyman** yazıcıları **Hüseyin** veya **Ali Hocayı Hürşit Paşa**'ya göndererek durumlarını izah ve şöylece bir teklifte bulunuyorlar; "biz daha önce cehâletten **Hüsrev Paşa**'ya eylediğimiz hareketten dolayı canımızı kurtarmak için zarûri olarak Beyler tarafına ilticaya

¹⁸⁵ Cevdet, Tarih VII. 254.

mecbur olmuştuk. Onların teşvikiyle Dimyat ve Reşid olaylarında bulunduk. Sonra Ali Paşa İskenderiye'ye geldikten sonra Devlet-i aliyye tarafından cümlemizin eski suçlarını af ile vilâyetlerimize gidebilmemiz için ruhsat verildi. Ve vilâyetlerimizden adamlar geldi ise de, Ali Paşa'ya gün be gün kâğıtlar geldiği için itimat edemeyip Mısır'dan çıkmağa cesaret edememiştik. Bu defa Beylerin Ali Paşa'yı tard eylediklerinden haberdar isek de, idam edeceklerini bilmiyorduk ve buna rızamız yok idi. Hatta yukûundan sonra devletin vezirine böyle muamele niçin olsun, bu ne olmaz iştir diyerek Beyler ile aramızda soğukluk zuhur etti. Kaldıkları bizler de onların içinde bulunmamız hasebiyle bu olaydan bize de töhmet geleceğini ve Padişahın gazabına uğrayacağımızı biliyorduk. Biz bu düşüncede iken İngiltere'den Elfi Mehmed Bey'i gelmesi ve Beyler arasında post kavgası başlayınca, kendi cinsleri ile geçinemeyen Kölemen taifesi bizim gibi aynı cins ile mi ittifak edeceklerdir. Sonunda bizleri dahi bir hileye düşür eylemeleri mümkündür. Bundan böyle bu taife ile ittifak câiz değildir diyerek aramızda gizlice meşveret ve karar verdik ki Kölemenlerin bir kısmı Mısır'dan gitmiştir, tam fırsat vaktidir. Dokuz aylık ulufelerimiz zimmetlerinde kalıp vermiyorlar. Ulufelerimizi verseler vermese her ne suretle olursa olsun Beylerin üzerine hücum edip bir iş görürsek Mısır'dan Beylerin vücutları kalktığı gibi Mısır'da ikamet ve hükûmet eylemek için bize vali misillü Devlet-i aliyyenin bir paşası lâzımdır. Size karşı (Hurşit Paşa'ya) son derece itimat ve güvenimiz vardır. Şimdiye kadar sizden bir oynaklık zuhura gelmemiştir. Biz Kölemenleri uzaklaştırdığımız zaman, Devlet-i aliyyeden haber ve ferman gelmeye bakmayıp gelip içimize girmeye ve bize başbuğ olmaya taahhüt ve yemin eder misiniz? Şimdilik gelip içimize girmeye lüzum yoktur. İş görülüp Beylerin vücutları kalktığı zaman biz haber göndeririz. O zaman acelelen geleceğinize bize besa (taahhüt ve yemin) eder misiniz? Biz ona itimat edip bu işi tutarız. Meram üzere iş görülünce devlete yazın. Biz de mazhar ederiz. İnşallah Mısır size ihsan buyurulunca herbirimiz hal ve haddimize göre çıraklık memûl ederiz. Bu suretle bizi dahi kayırmaya taahhüt eder misiniz? Mısır başkasına ihale olunur ise bizim gayriye itimadımız yoktur, kabul etmeyiz. Bütün Arnavut ve dağlı askeri ittifak üzere olarak Hurşit Paşa'yı içimizden çıkarmayıp her ne mahalde olur ise beraberce oluruz"¹⁸⁶ şeklinde Hüseyin Hoca başıbozukların, dolayısıyla M. Ali'nin teklifini Hurşit Paşa'ya iletti. Hurşit Paşa bu teklife karşılık vermiş olduğu cevapta; "bunu son derece olumlu karşılamış, eğer Beyler gaillesini bertaraf ederlerse, hemen İskenderiye'den hareketle Mısır'a

186 Başbozukların Hurşit Paşa'ya teklifleri hakkında Paşa'nın tahrirleri, H.H. No: 3623, Keza H.H. No: 3623/A Sed-bina Eminin tahriri H.H. No: 3450/B.

geleceğine dair yemin ve taahhüt" vermişti. Aynı zamanda, "bu başarıyı İstanbul'a yazıp devletten başıbozuk sergerdelerine taltif ve ihsanlar getirtceğini" de ifade etmişti.

Böylece Serçeşme M. Ali, Reşid'deki adamları Ömer Bey ve diğer sergerdeler vasıtasıyla daha Kölemenlere cephe olmadan, Hurşit Paşa ile anlaşmış ve ondan teminat almış bulunuyordu. Burada dikkati çeken bir husus, Hurşit Paşa'nın temini için yapılan teklifte M. Ali'nin adının hiç geçmemesi, sergerdeler adına Ömer Bey ve diğerlerinin rol oynamış olmalarıdır. M. Ali'nin Reşid'in yakınlığı sebebiyle böyle bir yola başvurduğu anlaşılıyor. Bu bakımdan, Hüsrev Paşa'yı kaleye çıkardıktan birkaç gün sonra 2 Zilhicce 1218/14 Mart 1804 günü Bulak'a indirildi ve buradan İskenderiye'ye yollandı. Şu halde Hüsrev Paşa'nın bu sözde ve ikinci valiliği, tıpkı Ahmet Paşa'nın hakimiyeti gibi 1-2 gün sürmüş oldu.¹⁸⁷ Diğer taraftan, Kölemenlerin yukarıda anlatıldığı şekilde tepelenmelerinden ve bir kısmının firarından sonra onla Helvan tarafına gitmişlerdi. Başta M. Ali olmak üzere diğer sergerdelerin de isimlerini taşıyan bir davetnâme Hurşit Paşa'ya gönderilerek, gayenin husul bulunduğu ve bu bakımdan bir an önce Kahire'ye gelmesi nazik bir lisanla rica edildi. Bu davetnâmede Kölemenlerin altı saat gibi kısa bir süre içinde tamamen dağıldıkları ve perişan oldukları işaret olunuyordu.¹⁸⁸ Ayrıca Reşid'deki Ömer Bey ve diğer sergerdeler de "Mısır Beylerinin cümlesinin belâlarını bulduklarını, hüküm sultanındır şeklinde dellallar bağırıldığını, Mısır'a teşriflerini" istiyorlardı.¹⁸⁹

Bu davetler üzerine Hurşit Paşa önceden vermiş olduğu taahhüt gereğince, kethüdası Osman Ağa'yı İskenderiye muhafazasında bırakarak 5 Zilhicce 1218/17 Mart 1804'te Kahire'ye müteveccihen yola çıktı.¹⁹⁰ Hurşit Paşa İskenderiye'den hareketinden birkaç gün sonraki bir yazısında Reşid'de oturacak olan eski vali Hüsrev Paşa ile görüştüğünü ve onu teskin ettiğini yazıyordu.¹⁹¹ Hurşit Paşa 17 Zilhicce 1218/29 Mart 1804 tarihli sadarete yolladığı bir diğer tahririnde, "Reşid'den sonra Kahire yakınında Şalkan'a vasıl olduğunda, başta M. Ali olmak üzere sair binbaşılar (sergerdeler) ve asker tarafından karşılandığını, askerlerin tabiiyet eyleyip memnuniyetlerini bildirdiklerini, askerlerin sonra ulema ve vücûh-i belde, şeyhler, fakir fukara herkesin Beylerin yapmış oldukları zulmlerden şikâyet ettiklerini kendisinin gelişinden son derece memnun kaldıklarını bildiriyor ve 14 Zilhicce 1218/26 Mart 1804 günü şehre

187 Cevdet, Tarih VII. 254.

188 H.H. No: 3646/A.

189 H.H. No: 3450/D; H.H. 3623/C.D.

190 H.H. No: 3646 Keza H.H. No: 3450/G.

191 H.H. No: 3450/A.

girdiğini ve vaki hali uzun uzun tafsil ediyordu."¹⁹² **Hurşit Paşa**'nın şehre gelmesi ile artık askerî ve mülkî işlerin idaresi onun eline teslim edilmiş oldu. Diğer bir söyleyişle **M. Ali** şimdilik **Hurşit Paşa**'nın emrine girmeyi kabul etmiş görünüyordu. **Hurşit Paşa** Kahire'ye gelir gelmez kaymakamlığı ilân olundu. Aynı zamanda gerek başıbozuk ileri gelenleri ve gerekse diğer askerî ocaklıların adını taşıyan bir mahzarda; "vukubulan son olaylara değinilip, daha önce işlemiş oldukları suçlarının affedilmesi için Kölemenlerin tard ve def'ine çalıştıklarını, Mısır'a davetleri üzere gelen **Hurşit Paşa**'ya bir vecihle itaat ve riayet edeceklerini belirterek, bundan sonra haklarında ne şekilde irâde buyurulur ise ona göre davranacaklarını"¹⁹³ bildiriyorlardı. Böylece **Ali Paşa**'yı öldürenler Kölemenler olduğundan, bunlar da şimdi başıbozuk Arnavut askerleriyle perişan ve yok edilmiş oluyorlardı. **M. Ali** bundan başka merkeze yollattığı bir diğer arıza ve mazhar ile de, "bundan böyle artık Mısır'ın Kölemenlerin şer ve zararlarından korunmuş olacağını temin ediyor, **Hurşit Paşa**'nın Mısır valiliğine tayinini, eski vali **Hüsrev Paşa**'nın Mısır hazinesinden 50 kese akçe yol harçlığı verilip Rodos'a gönderileceğini, bu bakımdan Rum veya Anadolu tarafında münasip bir valiliğe atanmasını ve nihayet son olaylarda Kölemen Beylerinin Mısır'dan def'inde hizmeti görülen maktûl **Tahir Paşa**'nın kardeşi **Hasan Bey**'e mirmiranlık tevcihini arz ve inha ediyordu."¹⁹⁴

Görülüyorki **M. Ali** kendisini devlete son derece sadık ve itaatkâr bir bende olarak göstermek istemektedir. Yeni kaymakam bir tahririnde, "Mısırda ihtilâllerin def'inde hizmet görmüş olan başta başıbozuk sergerdesi **M. Ali** olmak üzere, bütün askerî ileri gelenlerin taltif olunmalarını istiyor ve bunlardan maktûl **Tahir Paşa**'nın kardeşi **Hasan Bey**'e mirmiranlık tevcihini talebediyordu."¹⁹⁵

Bâbîâli, bu son olaylara Mısır'dan gelen çeşitli tahrirler ile az çok muttali oluyor ve işin sonunu bekliyordu. Padişah III. Selim Kölemen Beylerinin Mısır'dan uzaklaştırılması ve **Hurşit Paşa**'nın davet olduğunu bildiren tahrire yazdığı Hattında, "Cenabıallah herhalde imdat ve inayet eylesün inşallah pek güzel olur hazzettim"¹⁹⁶ şeklinde memnuniyetini ifade etmişti. Ayrıca, teker teker isimleri sayılarak başıbozuk sergerdelerine hitabeden bir tahrirat müsveddesinde, **Hurşit Paşa** ile birlik olarak Kölemenlere aldıkları cepheden dolayı kendilerine iyi tavsiyelerde bulunulmuş ve hiçbir zarar ve ziyana uğ-

192 H.H. No: 3447/H, H.H. 3471.

193 H.H. No: 3447/A Keza Vasıf, Tarih (yazma) sf. 227-228.

194 H.H. No: 3447/İ, H.H. No: 3323, H.H. No: 3649, H.H. No: 3447/J Kamil Paşa, Tarih-i Siyasî, III, 300.

195 H.H. No: 3447/L

196 H.H. No: 3450

ramadan vatanlarında gidebilecekleri, önceden olduğu gibi bir kere daha bildirilmişti.¹⁹⁷ Diğer taraftan, Mısır valiliği hususuna gelince: **Trabluslu Ali Paşa**'nın katli üzerine Devletin Mısır'a vali olarak **Cezzar Ahmet Paşa**'yı uygun bulduğunu ve tayin ettiğini, yukarıda söylemiştik. **Cezzar Paşa** gönderdiği bir tahririnde Mısır'da birkaç yıldan beri vukua gelen ihtilâl ve karışıklıkların teskini ve sona erdirilmesi için çok para, mühimmat ve diğer tertibât lâzım geldiğini ve ancak bunlar gönderilirse Mısır'da nizam ve asayişin kurulabileceğini bildiriyordu.¹⁹⁸ Bununla beraber, **Cezzar Paşa** yaşlı ve hasta olduğu anlaşıncı devlet adamları Mısır meselesinin çözümünde büyük bir zorluk içinde kaldılar, Devlet adamları Mısır meselesi dolayısıyla hayrette ve ne yapılacağı hususunda kararsız bir durumda iken, **M. Ali**'nin son mahzarları ve gerekse **Hurşit Paşa**'nın tahrirleri ile İskenderiye muhafızı **Hurşit Paşa**'nın Kahire'ye gelip başıbozuklar tarafından desteklenerek kaymakam seçildiğini öğrendi. Bu olup bitti karşısında devletin yapabileceği tek şey Mısır halkının ve askerinin isteğini yapmak ve Bâbîâli de bunu yaptı. Mısır eyaletinin vezâret rütbesi ile **Hurşit Paşa**'ya tevcihine, eski vali **Hüsrev Paşa**'nın da Diyarbekir eyaletine tayinine karar verildi.¹⁹⁹ Bu hususta emirler yazıldı. Artık Mısır ve **M. Ali** için yeni bir devre başlamış oluyordu.

197 H.H. No: 11984

198 H.H. No: 11891, H.H. No: 3468.

199 **Hurşit Paşa**'ya Mısır Valiliği tevcihi 28 Zilhicce 1218/9 Nisan 1804 tarihli **Cezzar Paşa**'ya hitabeden bir tahrirde kayıtlıdır. Ancak bu husustaki emir daha sonra Mısır'a varmıştır. H.H. No: 11914.

III. HURŞİT PAŞA İLE MEHMED ALİ ARASINDA MÜNASEBET VE MÜCADELELER

A. HURŞİT PAŞA İLE MEHMED ALİ ARASINDA DOSTÂNE MÜNASEBETLER:

Hurşit Paşa'nın Kahire'ye gelişi ve işleri idareye başlaması ile bir nizam ve sükûn sağlanmış gibi oluyordu. Gerek askerî kuvvetler, gerekse halk yeni validen memnun görünüyorlardı.²⁰⁰

M. Ali ve diğer başıbozuk sergerdeleri **Hurşit Paşa**'ya tamamen itaatkâr davranıyorlardı. Böylece **Hurşit Paşa'nın** Kahire'de Mısır valiliği makamına oturması ve işleri yürütmeye başlaması ile devlet otoritesi yeniden sağlanmış gibi idi. Ancak şimdiki halde bu bir görünüşten ibaretti. Çünkü, gerçekte bütün kuvvet ve kudret başıbozuk kuvvetlerini elinde bulunduran **M. Ali**'de idi. Hurşit Paşa'nın biricik dayanaacağı kuvvet ise, birkaç bini bulan mahdut sayıdaki kapu halkından ibaretti.²⁰¹

Esasen **Hurşit Paşa'nın** Mısır'a vali olmasını temin eden de **M. Ali**'den başkası değildi. Kendisine bir gâsıp gözüyle bakılmasını istemediği için şimdilik **Hurşit Paşa'yı** işbaşına getirmeyi uygun görmüştü. **Hurşit Paşa** yeni mevkiinde tıpkı seleflerinin olduğu gibi çözümlenmesi gerekli birtakım problemlerle karşı karşıya bulunuyordu. Her şeyden önce, Kölemenlerle uğraşmak icab ediyordu. Sonra öteden beri bir sorun olan başıbozukların verilemeyen aylıklarını bir nizamla bağlamak gerekiyordu. Ve nihayet **Hurşit Paşa** kendi mevkiini sağladıktan ve durumu İstanbul'a bildirdikten sonra, ilk olarak Kahire çevresinde bulunan Kölemenlere karşı harekete geçti. Çünkü **M. Ali**'nin hareketi üzerine başta **Berdisi Osman ve İbrahim Beyler** olmak üzere Kahire'den kaçıp canlarını kurtarabilen Kölemenler, böyle zamanlarda tabii sığınıkları olan Said'de, gerek öteden beri araları iyi olmayan **Sacli Osman Bey** ve gerekse daha önce ortadan kaldırmak istedikleri **Büyük ve Küçük Elfi Beylerin** bulunmaları sebebiyle oraya gitmeyi arzu etmeyip, Cize yakınlarında Helvan'da ve Cebel-i Ahram havalisinde kalmışlardı. Cize köylerinde başıboş dolaşarak köyleri yağma harab ediyorlardı. **Hurşit Paşa** Kahire'den merkeze gönderdiği ilk tahrirlerden birinde, "aman dileyen bir iki Beye söz verdiğini, âsi **İbrahim ve Berdisi Osman Beyleri** yalnız bırakıp tediplerinin

²⁰⁰ H.H. No: 3447/N; Keza H.H. No: 3447/D.

²⁰¹ E.F. "M. Ali Paşa" İleri Gazetesi No: 689 bir yerde şöyle deniyor "artık Hurşit Paşa bir gölge, M. Ali ise Hurşid-i Ümmü Dünya oldu."

kolaylaşacağını bildiriyor ve Mısır'ı onların zulmünden kurtaracağını vaad ediyordu."²⁰² Hurşit Paşa bu düşünce ile Serçeşme M. Ali'yi, maiyetinde Hasan Bey ve diğer bazı sergerdeler olmak üzere, Cize'deki Kölemenlerin tedip ve tenkiline memur etti. M. Ali ve diğer bir kısım başıbozuklar Cize'ye geçtiler. Vukubulan çatışmada Kölemen Beyleri mağlûp ve perişan edildiler. Çatışmada yine bir kısım Kölemenler canlarını kaybettiler. Çoğunluğu daha güneye kaçmak zorunda kaldılar. Zilhicce 1218'in son günler 1/Nisan 1804.²⁰³

Bunun üzerine Kölemenler o civarda bulunan ve öteden beri kendilerine taraftar olan Hennadi ve Cemiât gibi Bedevî Arap kabilelerinden birçok eşkiya urban toplayıp, 1219 Muharreminin başlangıcından itibaren Mısır'ı sıkıştırmak için harekete geçtiler. Bu defa M. Ali daha büyük kuvvetlerle, Cize yakınında Enbabe mevkiinde metris almış bulunuyordu. Kölemenler M. Ali'nin kuvvetlerini basmak emeliyle üzerlerine pek şiddetli hücum ettiler. Dört saat kadar cereyan eden çatışmada bazı önemli Kölemen beyleri ve kâşifler, 50-70 kadar da Kölemen telef oldular. Ancak başıbozuklar metrislerden çıkarak bir meydan cengi yapmak imkânını bulamamışlardı. Kölemenler bu sefer de yenilgiye uğramış ve hayli kayıplar vermiş olarak Fayyum tarafına doğru firar ettiler. Berdisi ve İbrahim Beylerin yenilgisi üzerine, Said'de bulunan ve adı geçen beylerin rakibi olan Elfi Mehmed Bey Hurşit Paşa'ya iki özel adam gönderip "ne türlü emirleri olur ise ona göre hareket ederim" diye yaklaşmak istedi. Hurşit Paşa da Elfi Bey'e "Cize'den yukarı Said tarafına firar eden Kölemenleri ondan matlûb ederim" diye cevap gönderdi. Elfi Bey de bu hususta çalışacağını bildirdi. Böylece rakiplerine karşı Hurşit Paşa ile anlaşmak isteyen Elfi Bey'e, Hurşit Paşa Cerca mutasarrıflığını verdi. Ayrıca bazı Beyleri kendi tarafına çekmeyi uygun bulan Hurşit Paşa, Elfi gibi kendisiyle mektuplaşan Hasan Bey kölelerinden Osman Bey'e dahi Kena mutasarrıflığını verdi. Bundan gayri Kölemenlerle birlikte hareket eden Hennadi Bedevî Arap kabilesine karşılık bu kabilenin can düşmanı ve öteden beri devlete sadakati ile tanınan Evlâd-i Ali urbanını adı geçen kabileye karşı kullanmak üzere harekete geçirdi.²⁰⁴

202 H.H. No: 3447/E Keza H.H. No: 3447/H.

203 H.H. No: 3447/M Keza H.H. No: 3447/E.

204 H.H. No: 3478/B Keza H.H. No: 3654, Cevdet, Tarih VII. 227.

KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA,
"Anonim, Philip Mansel Koleksiyonu Londra"

Yapılan Cize ve Enbabe çatışmalarını başkente bildiren Hurşit Paşa tahririnde, "Kölemenlerle çarpışmalara bir gün bile ara verilmeyerek devam edildiğini ve edileceğini bildiriyor, yer yer çarpışmalarda Kölemenlerin daima en azından 20'ser 30'ar kayıplar verdiklerini"²⁰⁵ yazıyordu. Hurşit Paşa 9 Safer 1219/20 Mayıs 1804 tarihli bir diğer tahririnde bazı idarî durumlara değinerek, "daha önce Arnavutları Mısır'dan çıkarmak için gönderilmiş bulunan Arnavut Beylerinin İstanbul'a gönderildiğini, eski vali Hüseyin Paşa'nın Rodos'a yollanacağını, Mısır'da defterdar Recai Efendi'nin öldürülmesinden beri defterdar bulunmadığından, İskenderiye Seddi bina emini Salih Efendi'nin Mısır defterdarlığına tayinini, daha önce yazıldığı gibi Hasan Bey'e mirmiranlık tevcih olunmasını ve nihayet Mısır ümerasını koğmakta hizmet görmüş olan başta M. Ali ve diğer sergerdelere hil'atlar gönderilmesini istiyor ve bildiriyordu." Padişah III. Selim bu tahrir yazdığı Hattında "manzurum olmuştur istidası üzere iktiza eden hil'atlar irsal oluna, temin ve tekliflerine mübaderet kılunsun mirmiralık dahi verilsin"²⁰⁶ diyordu.

205 H.H. No: 3532.

206 H.H. No: 3447.

Saferin sonlarında / Mayıs 1804 **Hurşit Paşa**'ya Mısır valiliğine tayini emri geldi. Valilik emri okunduktan sonra, başıbozuk askerleri kaleyi tamamen boşalttılar ve **Hurşit Paşa** kaleye yerleşerek valilik makamına oturdu. Böylece kaymakamlığı görevi valiliğe çevrilmiş oluyordu.²⁰⁷ Diğer taraftan, Enbabe yenilgisinden sonra Fayyum tarafına çekilmiş bulunan **Berdisi ve İbrahim Bey** idaresindeki Kölemenler ve bir kısım urban mezruâtı tahrip ettikleri gibi, köylerden ağır vergi aldılar. Kahire'ye giden yolları kapayarak şehrin ulaşımını zorlaştırdılar. Böylece Mısır'a Said'den zahire gelmesini önleyip, kıtlık çekilmesine sebebiyet verdiler. Ayrıca mal sandığında paraca bir sıkıntı görülüyordu. Bunun üzerine **Hurşit Paşa** bir malî tedbir olmak üzere Beylerin Kahire'de kalmış bulunan haremlelerinden birer miktar cerime alınması için konaklarına karakollar konularak tazyik olundular. Bilhassa müteveffa **Murat Bey**'in hanımı **Sitti Nefise Hatun** buna itiraz etti. Bu tedbire, daha önce **Hurşit Paşa**'ya yaklaşmış olan **Elfi Mehmed ve Osman Beyler** de itiraz ettiler. Ümera haremlelerinin bu şekilde tazyikini bahane eden **Elfi Mehmed Bey**, "ırz davası başka şeye benzemez. Bu fenalıklara bir çare bulmak üzere **Osman Bey** ile birlikte Mısır'a gelmeğe karar verdik. Bizim için Cize ile Kasrı aynıyi boşaltınız"²⁰⁸ şeklinde **Hurşit Paşa**'ya haber gönderdi. **Hurşit Paşa** verdiği cevapta "itaatiniz varsa varınız kible tarafında hükûmet ediniz. Ve oranın miri emvalini gönderiniz. Burada işiniz yoktur" diyordu. Bunun üzerine Rebiülevvel başında 1219/Haziran 1804 ortaları **Büyük ve Küçük Elfi Beyler** Kahire'ye gelmek üzere harekete geçtiler. Cize yakınlarına kadar gelerek ahaliden vergi ve diğer şeyler gasbına cesaret ettiler. Böyle bir fırsata beklemekte olan **Berdisi ve İbrahim Beyler** boş durmadılar. Onlar da aynı amaçla doğu taraftan ilerlediler. Bunlardan başka **Saçlı Osman Bey** Mısır'a 4-5 saat uzaklıkta bulunan Tura (Torran) veya (Tera) mevkiine gelmişti. Öyle anlaşıyor ki, bu birbirine rakip Kölemen guruplarından herbiri diğer rakibinden daha önce Kahire'ye girebilmek ve otoriteyi elde etmek emel ve arzusunda idiler.²⁰⁹

Böylece, Kahire bir taraftan **Büyük ve Küçük Elfi Beyler**'in, diğer taraftan da **Berdisi ve İbrahim Beyler**'in idaresindeki Kölemen ve urban eşkiyasının tazyiki altında kalmış oluyordu. Bütün Kölemenler yekdil ve yekcihet olmuşlar gibi görünüyordu. Bu hal karşısında **Hurşit Paşa** tekrar **M. Ali**'yi ve onun yanında kendi silahlarını ve **Hasan Bey**'i bunların üzerine gönderdi. Rebiülâhırın başlarında cereyan eden bir meydan çatışmasında Kölemenler **M. Ali**'nin süvarilerini bozup Tura cihetinden hücum ile oradaki bir palangayı ele geçirdiler.

207 Ali Emiri Tsf, Selim III. Devri Defterleri No: 24094 Keza M. Mısır, No: 11 sf. 118.

208 Mengin, F. Aynı Eser I. 106 vd.

209 H.H. No: 3798/A.

Vakanüvis **Cevdet Paşa**'nın yazdığına göre, aynı zamanda **M. Ali** takımını Mısır'dan çıkarıp kendileri ile birlikte Mısır'da rahatça oturmak hususunda **Hurşit Paşa** ile gizlice muhabereye giriştiler. Fakat onların bu haberleşmeleri bir şeyi değiştirecek mahiyette değildi. Çünkü Mısır'ı Kölemen belâsından kurtarmak devletin öteden beri en büyük arzusu idi. Ayrıca yukarıda da bir nebze işaret edildiği üzere, o sırada **Hurşit Paşa**'nın elinde bir şey olmayıp, bütün kudret ve kuvvet **M. Ali**'de bulunuyordu. Esasen bu sırada **M. Ali** Kölemenleri yenmek için yeni bir askerî hileye başvurmuştu. Bu hileye göre, **M. Ali** âcizmiş gibi davranarak, sulh için Kölemen beylerine talepte bulunmuş, beyler ise buna aldanıp **M. Ali**'yi zayıf zannederek ihtiyatı ellerinden bırakmışlardı. Böyle bir fırsatı bekleyen **M. Ali**, 10 Rebiülâhır 1219/19 Temmuz 1804'te önce Tura etrafında bulunan **Büyük ve Küçük Elfi Beyler ile Saçlı Osman Bey** üzerine ansızın bir baskın yaptı ve 4000 kadar asker ile hepsini dağıtarak perişan etti. **Elfi Bey** kuvvetlerinin çoğu katledildi. Bir kısmı Nil'e garkoldu. Kalanlar münhezimen Said'e doğru firar ettiler, (10 Rebiülâhır 1219).²¹⁰

Bundan 3-4 gün sonra, yani 14 Rebiülâhır 1219/23 Temmuz 1804 tarihinde **Berdisi Osman ve İbrahim Beyler**'in 3000 kadar olan kuvveti ile Şubrak civarında Salihîye'de vaki olan çok kanlı bir çatışmada, her iki taraf da ağır kayıplar vererek ordugâhlarına çekildiler. Hangi tarafın galip veya mağlûp olduğu tesbit edilemedi. O gece **M. Ali** âni bir baskınla Kölemenlerin metrislerine girip top ve humbara kullanmak suretiyle 5-6 saat cenk oldu. Kölemenlerin bu duruma tahammül edemeyip bir kısmı kırıldı. Bir kısmı da mağlûp kaçıp kurtulmaktan başka çare bulamadılar. Böylece perişan ve perakende olarak Hankâ ve Ebu Zübeyl taraflarında toplanan Kölemenler Cebel-i Gûş'un arkasından Said tarafına çekilip gittiler.²¹¹

Böylece Kölemenler gerçekten de **M. Ali** ve başıbozuklardan ağır ve rencide edici bir darbe yemişlerdi. Artık Kahire Kölemenlerin tazyik ve muhasarısından kurtulmuştu.²¹² Kölemen umerasının Mısır'a yaklaşarak bir kısım askerî kuvvetleri de kendi taraflarına çekip Kahire'ye girme emelleri suya düşmüş oluyordu. Bir vesikada işaret edildiğine göre **Hurşit Paşa**, "M. Ali'yi Türk uşağı üzerine, Hasan Bey'i de Arnavut askerleri üzerine sergerde nasb ve tayin etmişti. Şimdilik aralarında ittifak ve iyi hal devam etmekte idi."²¹³

Kölemenlerin yemiş oldukları bu son ağır darbeyi anlatan bir tahrir Sadrazam tarafından yazılan kenarda "**Mısır Beylerinin bu**

210 Kölemenlerin Kahire'yi sıkıştırmaları ile ilgili ve çoğu Rebiülâhır 1218/19 Temmuz 1804 tarihli tahrirler: H.H. No: 1918/A; H.H. No: 6652; H.H. No: 3566/A; H.H. No: 3455; H.H. No: 1821.

211 H.H. No: 3455; H.H. No: 3642; H.H. No: 1821.

212 M. Mısır, 11 sf. 153-158 emir suretleri vekâyîi anlatır.

213 H.H. No: 3455; H.H. No: 3798/A.

defa gördükleri inhizamın (bozgunun) eskilerine benzemeyip, başlarında olan urban karaltısının dahi dağılmış ve hükûmet nüfuzunun Hurşit Paşa tarafına geçmiş olduğu²¹⁴ bildirilip memnuniyet izhar olunuyordu. Hele Hurşit Paşa'nın, Mısır Beylerinin Said'e kaçırıldığı Süveyş yolunun açıldığı, bu itibarla Haremeyn tertibatı icrasına bakılacağı ve Hicaz işlerinde kusur edilmeyeceği hususundaki tahrirâtı III. Selim'i, pek memnun etmişti. Padişah, yazdığı Hattında hislerini şöyle belirtiyordu: "**Hurşit Paşa'nın ikdam eyleyeceğinden gayet hazzettim, berhüdar olsun Hak selâmet versin... gayet dikkat ve ihtimam oluna.**"²¹⁵

Böylece **Hurşit Paşa** ilk olarak Mısır Kölemen baskısından **M. Ali** sayesinde kurtarmış oldu. Fakat Said bölgesi yine Kölemenlerin elinde kaldığından Kahire'de yeniden kıtlık ve yiyecek sıkıntısı çekilmeye başladı. Bunun yanında Mısır halkı da Arnavutların ve başıbozuk askerlerinin fenalıklarından dolayı **Hurşit Paşa** nezdinde şikâyetle bulundular. Fakat **Hurşit Paşa** bunların ortadan kaldırılmalarına muktedir olamadığı gibi askerin maaş ve tayinatını vermek için zorluk çekiyordu. **Hurşit Paşa**, askerlerin maaşlarının ödenmesi ile ilgili olarak bir tahririnde, Mısır'da mevcut olan asker taifesinin ulufelerinin tanzimi hususu bir düzen altına alınmadıkça bu işin halledilmeyeceğini bildiriyor ve kendisinden 9 aylık ulufelerini isteyen askerlerine, "*maksadınız devletten af ve ıtlakınızı temenni, selâmet-i hallerinize teşebbüs ise bu ulufe istediğinden feragat ile itaatte bulunmaları gerektiğini*" söylediğini ve bu hususta vesayada bulunduğunu işaret ediyordu. "*Sonunda güzeşte (geçmiş) ulufelerin (aylıkların)) tamamen ödeninceye kadar sair ulufeleri eşilmeyip, taahhüt edilen ulufeler verildikten sonra, cümle harçları tenzil ve bir nizama bağlanması işine karar verildiğini, şimdiki halde ise bütün askerlerin Mısır'a gelişleri tarihinden beri ulufeler verilmediğinden nân-ı azîz ve sair tayinatları ile idare ettiklerini yazıyordu.*"²¹⁶ Mısır valilerinin karşılaştıkları bu güzeşte ulufeler meselesi, başıbozukların valiyi sıkıştırmaları, herhalde onların malî bakımdan sıkıntıda olmalarından veyahut ceplerinde akçe bulunmamasından ileri gelmesi gerektir. Çünkü **M. Ali** gayet ince hesaplarla çıkardığı karışıklıklar esnasındaki yağmalarda ve diğer zamanlardaki yağma ve garetlerde onların birçok mal ve para vurmalarına fırsat veriyordu. Bu bakımdan, **M. Ali**, sırasında bu güzeşte ulufeleri bir koz olarak kullanıp, Osmanlı idare adamlarını istediği zaman müşkül bir duruma sokmaktan geri kalmıyordu. Dikkat edilecek olursa, **Hüsrev, Tahir Paşalara ve Berdisi**

214 H.H. No: 3566/B.

215 H.H. No: 3798.

216 H.H. No: 1892 23 Rebiülevvel 1219/2 Temmuz 1804 tarihli Hurşit Paşa'nın tahriri; H.H. No: 3566/D Mısırdaki kıtlık ve ihtilâl sebebiyle ulufe verilmesine imkân olmadığı hakkında.

Osman Beylere karşı yapılan ayaklanmalarda başıbozuklar daima ulufe isteği ile hareket etmişler ve bu kişiler mevkilerinden uzaklaştırılmışlardır.

Diğer taraftan, Kölemenlerin bu son yenilgilerinden haberdar olan Bâbîâli, bu halden memnun kaldığı gibi, öteden beri Kölemenlere karşı bir darbe indirildiğinde zaman zaman yaptığı gibi bu defa da, Mısır'a köle ithalini yasaklayan ve buna cesaret edenlerin cezalandırılacaklarını bildiren emri tekid etti. Bu yeni emrin suretleri Ege ve Akdeniz kıyılarındaki çeşitli muhafız ve paşalara bildirildi.²¹⁷ Öyle anlaşıyor ki, Kölemen ocağının biricik kaynağı olan dışarıdan köle ithalinin yasaklanması Bâbîâli istemekle beraber, buna bir son verilemiyor, açık ve kapalı olarak birçok köle Mısır'a götürülüyor ve satılıyor. Bu itibarla bu tekid emirleri pek de geçerli olmuyordu.

Vali **Hurşit Paşa** alttan alta yaptığı inceleme ve araştırmalardan sonra, Mısır'da meydana gelen bütün bu karışıklık ayaklanmaların Serçeşçe **M. Ali**'nin tahrik ve teşvikleri sonucunda ve vuku bulunduğunu az çok anlamış görünüyordu.²¹⁸

Bu itibarla, Mısır'da müstakil bir vali olmayı arzulayan **Hurşit Paşa** çıkacak ilk fırsatta **M. Ali**'yi uzaklaştırmak için çare arıyordu. **M. Ali**'yi Mısır'dan uzaklaştırmak için her şeyden önce kendisinin elinde sağlam bir askerî kuvvetin bulunması gerekiyordu. Halbuki **Hurşit Paşa** birkaç bin kişilik kapu halkından başka bir kuvvete sahip değildi. Emrinde yeterli bir kuvvetin bulunması lüzumunu duyan **Hurşit Paşa**, daha 1219 Rebiülevvelinde/Haziran 1804 Kölemenlerle **M. Ali** çarpışırken Devlete yazdığı tahrirlerinde, merkezden 3-4 bin kişilik talimli asker gönderilmesini, diğer taraftan da Akkâ, Sayda ve Şam çevresinden bir miktar delil süvarilerinin yollanmasını istemişti.²¹⁹ **Hurşit Paşa** bu askerleri bilhassa Kölemenlere karşı yapılan çatışmalar için gerekli olduğunu belirtmişti. Bir telhisten anlaşıldığına göre, **Hurşit Paşa**'nın bu isteklerine karşılık Bâbîâli talimli askerin gönderilmesine imkân olmadığını ve fakat delil askerlerinin Mısır'a gitmesi için Suriye'deki delilbaşılara emirler yazılacağı ve gönderilmelerine çalışılacağı mütalâası bildiriliyordu.²²⁰

İşte **Hurşit Paşa** bu şekilde içinden **M. Ali**'yi Mısır'dan uzaklaştırmayı düşünürken, şöyle bir fırsat ortaya çıktı: Bâbîâli, Haremeyn ve Vehhabiler ile ilgili olarak Mirâhuru sani Salih Ağa'yı (bazı yerlerde Bey) Mısır'a gönderdi. Salih Ağa getirdiği emirlerin birinde Yanbu muhafazası için bir başbuğ ile bir miktar asker gönderilmesini bildiriyordu.²²¹ Tayin olunacak başbuğ için hazırlanan mirmiranlık emrinde

217 M. Mısır, 11 sf. 150 keza M. Cevdet, Dahiliye, 10350.

218 M. Nuri, Netayicü'l Vukûat IV. sf. 85 "zikrolunan vakalar bütün M. Ali Ağa'nın tesniâtî âsarından mübeyyen olmakla..."

219 H.H. No: 3598 keza H.H. No: 3473.

220 Bu hususta iki telhis H.H. No: 3537; H.H. 3657.

221 H.H. No: 3566

isim mahalli boş bırakılmıştı. Yanbu'a Mısır'dan bir başbuğ gönderilmesi şuradan ileri gelmekteydi: Haremeyni sıkıştıran Vehhabileri tenkili için Bağdat ve Şam valileri görevlendirilmişlerdi. Cidde valiliğine tayin olunmuş bulunan **Mehmed Paşa** dahi oldukça kuvvet ile Şam tarafından Hicaz'a hareket etmek üzere idi. Fakat bu sırada Medine ve Haremeyn zahire ve yiyecek bakımından sıkıntı içinde bulunuyordu. Mısır'dan oraya zahire, yiyecek ve diğer şeylerin gönderilebilmesi için, bilhassa Yanbu iskelesinin muhafaza altında tutulması, halin icabı olarak, lüzumlu görülüyordu. Bu sebepten Bâbüâli Hürşit Paşa'ya bir başbuğ ve bir miktar asker yollanmasını emretti. **Hürşit Paşa** bu memuriyeti başıbozuk sergerdelerinden birine vermeyi tasarladı. Ve bu memuriyeti onlara teklif etti. **Hürşit Paşa M. Ali**'yi Mısır'dan uzaklaştırabildiği takdirde serbestçe hareket edebilecekti. Fakat umduğunun aksine ne **M. Ali** ve ne de diğer ergerdeler bu mirmiranlığa hiç de, iltifat etmediler. Daha önce de belirtildiği üzere **M. Ali**'nin asıl emeli Mısır valiliğini ele geçirmek olup, maslahat icabı olarak vakarlı ve temkinli davranıyor ve Mısır eyaletinin kendisine verilmesini bekliyordu. Esasen **Hüsrev Paşa**'yı uzaklaştırıp, **Hürşit Paşa**'yı işbaşında getirmesi de hep bu düşünceden ileri gelse gerekti. Bu bakımdan halile Arabistan taraflarındaki bir mirmiranlığa rağbet göstermedi. **Maktûl Tahir Paşa**'nın biraderleri **Hasan ve Abdi Beyler** ve diğer başıbozuk sergerdeleri dahi **M. Ali** ile besa yapmış olduklarından ve onun emrinde bulundukları için **M. Ali**'den ayrılmaları ihtimali pek zayıftı. **Hürşit Paşa** sergerdeler arasında Yanbu' muhafızlığına hiçbirinin talip olmadığını görünce, kendi mirâhuru **Ali Ağa**'ya bu görevi vermek ve göndermek zorunda kaldı.²²² Böylece **Hürşit Paşa**'nın **M. Ali**'yi uzaklaştırmak için bir koz olarak kullanmak istediği bu mirmiranlık hususu hiçbir sonuç vermedi.

Bundan sonra, **Hürşit Paşa** Kahire çevresinden uzaklaştırılmakla beraber Said'de serkeşâne dolaşan ve Mısır'ın zahire gelmesini engelleyen Kölemenlerle yeniden mücadeleyi ele aldı. Bir taraftan Nil yolu ile nehirden, diğer taraftan da silahtarı vasıtasıyla karadan bazı askerî kuvvetler gönderdi. (Recep 1219/Ekim 1804)²²³ **Hürşit Paşa**, silahtarın arkasından da tekrar **M. Ali**'yi Said'e göndermeyi kararlaştırmış bulunuyordu. Bu karardan kısa bir süre sonra 1219 Şabanının başlarında/5 Kasım 1804 özel bir memur ile Bâbüâli'nin maktûl **Tahir Paşa** biraderi **Hasan Bey**'e mirmiranlık emri geldi. Bilindiği gibi, **M. Ali** Kölemen Beylerini Mısır'dan tard ettiği zaman başkente gönderdiği mahzar ve arizasında, **Hasan Bey**'e mirmiranlık verilmesini istemiş-

222 Yanbu'a mirmiran tayini hakkında bkz. Vasıf, Tarih (yazma), sf. 295; Cevdet, Tarih VII. 278-279; Mengin, F.I. 226; H.H. No: 3486.

223 Vasıf, Tarih (yazma), 296.

ti.²²⁴ **Hürşit Paşa** da aynı dileği Bâbüâli'ye bildirmişti. Şimdi devlet bu dileğe olumlu cevap vermiş oluyordu. **Hasan Bey** kaleye çıkıp **Hürşit Paşa** tarafından kendisine mirmiranlık hil'ati giydirildi. Böylece **Hasan Bey**, kardeşi **Tahir Paşa**'nın mevkiine getirilmiş oldu. Bu durumda **M. Ali**'nin, önceden olduğu gibi, **Hasan Paşa**'nın emrine girmesi gerekiyordu. Nitekim **Hürşit Paşa M. Ali**'nin, **Hasan Paşa**'nın idaresi altına girmeyeceğini ve bu suretle başıbozuklar arasında bir ikilik çıkacağını düşünüyor, bu ikilik ve ayrılmadan faydalanıp, Mısır'da müstakil hareket etmek azim ve niyetinde görünüyordu. Ancak, **Hasan Paşa, M. Ali** gibi, büyük işlerin altından kalkabilecek durumda değildi. **M. Ali**'ye vermiş olduğu yeminden asla dönmeyip ondan ayrılmadı ve eskisi gibi dost olarak kaldı. Vakanüvis Cevdet Paşa'nın ifadesine göre; "*Hasan Bey'in mirmiranlığı ile M. Ali'nin kuvvetine zarar gelmesi düşünülürken, maiyetinde mirmiran istihdam eder olduğu cihetle şan ve itibarı daha da artmış oldu.*"²²⁵ Gerçekten de bu hal bilhassa halk arasında **M. Ali**'nin prestijini çok yükseltmişti. Nitekim **M. Ali** bu mirmiranlık tevcihinden kısa bir süre sonra **Hasan Paşa** ve **Abdi Bey**'i yanına alarak Said'e Kölemen tenkiline memur edildi. Daha önce Said'e gitmiş bulunan **Hürşit Paşa** silahdarının arkasından Şaban 1219/Kasım 1804'te Said'e hareket ettiler.²²⁶ **M. Ali** bu göreve yollanırken, başarı sağladığı takdirde kendisine vezaret verileceği **Hürşit Paşa** tarafından ihsas olundu.

Diğer taraftan Bâbüâli Mısır'da sükûn ve asayişin temin edilmiş olduğunu, durumun düzeldiğini ve bilhassa **M. Ali** ve başıbozukların **Hürşit Paşa**'ya tamamen itaatkâr bulunduklarını zannediyordu. Çünkü, **Hürşit Paşa** gönderdiği takrirlerde, **Ali Paşa**'yı Yanbu'da yolladığını, **M. Ali**'nin de Kölemenlerle Said'de mücadelede olduğunu, bu itibarla kısa bir süre içinde Haremeyn'e her bakımdan yardım edebileceğini yazıyordu. Devlet, Mısır'ın iç durumunu gereği gibi bilmediğinden, **Hürşit Paşa**'nın Mısır'dan Kölemenleri çıkarıp istiklâl üzere Mısır'da valilik ettiği kanısına varmıştı. Nitekim, bu düşünce ve **Hürşit Paşa**'nın defterdar tayin ettiği Sed bina emini **Salih Efendi** bu işe fiilen başlamamıştı -Mısır defterdarlığına **Ahmet Efendi** tayin olundu.²²⁷ Gerçekte ise, Cevdet Paşa'nın pek haklı olarak dediği gibi Mısır'ın gerçek âmiri **M. Ali** olup, **Hürşit Paşa** onun askerine tayinat eden bir muhassıl hükmünde bulunuyordu.²²⁸ Bundan başka evaili Şevval 1219/Ocak 1805 tarihli bir emirle, **Hürşit Paşa** Mısır

224 H.H. No: 3447/A.

225 Cevdet, Tarih VII. 179-180.

226 M. Cevdet, Dahiliye 6642.

227 Vasıf, Tarih (yazma) 297 Keza Yeni Defterdar Tayini İsteği Hak. H.H. No: 1951.

228 Cevdet, Tarih VII. 280.

valiliğinde ibka olunuyor ve yaptığı işlerden dolayı takdir olunuyordu.²²⁹

Bu arada, artık M. Ali'nin kuvveti Bâbiâli tarafından az çok anlaşılmaya başlamıştı. Bu bakımdan M. Ali'ye vezaret verilerek Mısır'dan uzaklaştırılması sözkonusu oluyordu. Bu husus **Hurşit Paşa**'nın birkaç tahririnden anlaşılmaktadır. Şöyleki: **Hurşit Paşa** bir tahririnde, "Serçeşme M. Ali'ye vezaret rütbesi ile Cidde eyâletinin tevcihin sözkonusu olduğunu işittiğini bildirerek, şayet M. Ali'ye Cidde eyaleti tevcih buyurulursa bazı mahzurların olabileceğini ileri sürüyor, Mısır'dan askeri ile çıkıp gitmesi için lüzumlu masrafları karşılamaya M. Ali'nin malî kudreti olmadığından bütün bütün gerekli masrafların Mısır hazinesinden tesviyesi lâzım gelecektir. Bu itibarla, vezaret rütbesiyle Anadolu veya Rumeli'nde bir mansap tevcihi mahzurdan daha salim olacaktır. Esasen M. Ali bu sırada silahdarımız arkasından Said'e memur ve tayin kılınması tertip ve tesmim olduğundan, memuriyeti bitip Said'den avdet edinceye kadar, vezareti istihsal buyurulmayıp, ondan sonra gönderilmesi uygundur" demektedir. Bu tahrir Sadrazam yazdığı Kenarda, "Tahir Paşa biraderi Hasan Bey'e mirmiranlık verildiğini, Serçeşme M. Ali'ye verilmemesini bazı mahzurdan sâlim olmayacağını belirtip, ona da verilmesi lüzûmuna" değiniyor ve devamla "Hurşit Paşa'nın arzu ettiği gibi Rumeli veya Anadolu'da vezirlerin çokluğundan dolayı boş mansap olmadığını" söylüyor ve nihayet, "M. Ali'ye Mısır'da iken vezaret verilmesi bazı mülâhazadan varestede olmadığına nazaran, tecvizen Hicaz maslahatı için Mısır'dan çıktıktan sonra vezaret verilir ise hem de Haremeyn içinde bir kuvvet olmuş olacağı daha uygun iken Rum'dan bir mansa ile vezaret verilmesi hiç de lâıyk olmadığı hakkında Hurşit Paşa'ya yazdığı, istilâmın cevabını beklediğini ve esasen bu sırada M. Ali'nin Said'de olan kölemenlerle çarpışmakta bulunduğunu"²³⁰ yazıyordu. Hurşit Paşa daha geç tarihli bir diğer yazısında, "Hasan Bey'e mirmiranlık tevcih olunduğunu, M. Ali'ye ümit var olduğu vezaretin istihsalı vaad edilerek ümera üzerine gönderilmiş bulunduğunu, ümera maslahatı bertaraf olduktan sonra ada mansaplarından olmayarak Rumeli ve Anadolu taraflarında bir uygun mansap tevcihi ile, vezaret ve mansap tevcihlerini iktiza eden emirlerin gizlice tarafına gönderilmesini"²³¹ istemektedir. Bu tahrirlerden anlaşıldığı üzere, gerek Hurşit Paşa'nın ve gerekse devletin amacı, M. Ali'yi vezaretle Mısır'dan uzaklaştırmaktır. Yalnız ince bir husus dikkati çekiyor. Hur-

229 M. Mısır 11. sf. 180; Keza M. Cevdet, Dahiliye 2467.

230 H.H. No: 1998 13 Receb 1219/18 Ekim 1804 tarihli Hurşit Paşa'nın tahriri.

231 H.H. No: 3453/D 13 Şaban 1219/17 Kasım 1804 tarihli Hurşit Paşa'nın tahriri.

şit Paşa, M. Ali'nin Mısır'a yakın Cidde'ye tayinine hiç de taraftar değildi. Bâbiâli için ise, o sırada Haremeyn'i Vehhabilerin tasallut ve baskısından kurtarmak önemli olduğu için onu Cidde'ye göndermek daha uygun görülüyordu. Fakat bu husus henüz daha düşüncede kalıyordu. Bu konu ile ilgili olarak gayet dikkate değer bir vesikaya işaret etmek isterim. Bu vesika yukarıda adı geçen, Haremeyn'e zahire ve asker gönderilmesi için Yanbu'a bir başbuğ tayini hususundaki emirleri Mısır'a iletmış olan Mirâhuru sâni **Salih Ağa'nın** (Beyin) Dersaâdet'e dönüşünde 21 Şevval 1219/23 Ocak 1805 tarihli kaleme aldığı rapordur. Bilhassa bu raporda, **M. Ali ve Hurşit Paşa'nın** durumları hakkında dikkate değer bilgiler verilmektedir. **Salih Bey**, hem **M. Ali** ve hem de **Hurşit Paşa** ile yakından görüşmüş ve her ikisinin içini de okumuş görünmektedir. **Salih Bey**, raporunun bir bendinde şöyle diyordu: "Mısır valisi **Hurşit Paşa** aslında doğru, sadık ve uğuru açık bir bendeleridir. Lâkin Mısır ihtilâlinin devamı nüfuz ve hükûmetin askerî reisler elinde olması sebebiyledir. Reisler namına olan binbaşılardan **M. Ali** sivrilip "tahsil-i vezareti kurmuş olduğundan görünüşte Hurşit Paşa'ya her ne kadar inkiyad suretinde ise de onun nüfuzunu çekemeyip, içten zevâilini arzu etmektedir. Hattâ elinden gelse bir ihtilâl çıkarıp bütün bütün Mısır'ı zapt daiyesine düşeceği hal ve hareketinden anlaşılmaktadır... M. Ali'nin bayağı vezareti kurmuş ve dimağı fesada varmış olduğu ihsas olduğundan, birkaç kere kendisi ile gizlice görüşüp, seninle güzelce ülfet eyledik. Aramızda bir muhabbet hasıl oldu. Bu cihetle senin fena olduğunu istemem. Hayırhâlığım muktezası sana sözün doğrusunu söyleyeyim, bu senin tavrın ne meslektir, güzel netice vermez"²³² şeklinde nasihatte bulunduğunu ve onu bu yoldan çevirmek için çeşitli sözler sarfettiğini ve memleketine avdet hususunda M. Ali'yi ikna ettiğini bildiren **Salih Bey** bir diğer pasajda M. Ali'nin son defaki ümeranın üzerine gönderilmesine değinerek şu bilgiyi veriyor. **Hurşit Paşa** ile birçok kereler müzakere ederek M. Ali'yi başbuğluk ile Beyler üzerine göndermeyi ve muvaffak olur ise vezareti taahhüt edip Mısır'dan çıkarılmasına karar verdik. Hurşit Paşa'nın şefaati ile Rum'dan bir mansa verilmesi vaad edilip, M. Ali Said'e Beyler üzere gönderildi. Hurşit Paşa ile bu vezaret hususunda müzakere olundukça Paşa, Allah vere idi Devlet-i aliyye şunun vezaretine müsaade buyura idi. Şu vesile ile buradan def'ederdik. Gerçi M. Ali bir fesat çıkarsa Allah'ın yardımıyla bize bir şey edemez. Lâkin Mısır ahalişi yağmaya uğrar. Bizim korkumuz budur", dediğini yazan **Salih Bey** Cidde veya diğer bir mansap fermanının gönderilip Mısır'da duruma göre hareket edilmesi gereğini bildiriyor, merkezde dahi fermanların M. Ali'ye aksetmeyeceği surette gizli tutulmasına dikkat edilirse ihtimalki def'i kabil olur. M. Ali

232 H.H. No: 3474 21 Şevval 1219 tarihli rapor.

def'olunmadıkça Mısır'ın ihtilâli mündefi' olmaz" şeklinde kendi görüşünü belirtiyordu.

Oldukça uzun olan bu raporun bir diğer pasajında da, "M. Ali ile Kölemenler üzerine gitmiş bulunan Hasan Paşa'nın M. Ali ile besaları olduğu için ayrılmaları zor görüldüğünden, M. Ali'ye vezaret fermanı tevcih buyrulur ise, Hasan Paşa'ya dahi Rum'dan bir mânâsap fermanı gönderilip beraber Mısır'dan çıkmaları iktizayı maslahattan zannederim" demektedir.

Görülüyorki, bizi ilgilendiren bazı önemli pasajlarını aldığımız bu raporla **Salih Ağa** Mısır'ın iç durumunu ve bilhassa **M. Ali**'nin tutumunu hemen tamamıyla kavramıştı. Bu hal Padişah III. Selim de dikkatini çekmiş olacakki bu rapora yazdığı hatında "**manzurum olmuştur... Salih Bey'e lisanını tutup ketm ve ihfası tekid olunsun**" diyordu.

Cevdet, tarihinde, eline geçirdiği eski bir teşrifât defterinde **M. Ali**'ye 1219 Şevvalinin 23. gün/25 Ocak 1805 tarihi ile kayıtlı olarak vezaret verilmiş olduğunu yazmaktadır.²³³

Diğer taraftan, Said bölgesinde **M. Ali Hasan Paşa** ve **Hurşit Paşa** silahtarının Kölemenlerle olan çatışmaları olumlu bir şekilde gelişiyor ve bu çatışmaların çoğunda başarılar sağlanıyordu. Nitekim Fayyum ve Beni Suveyf bölgelerinden Kölemenler uzaklaştırıldıktan sonra, **M. Ali** onların toplu bulundukları Minye'yi muhasara ederek oranın zabtı için uğraşıyordu. Mısır'da herkes bu mücadelenin sonucunu bekliyordu. **Cevdet Paşa**'nın acı ve fakat haklı olarak yazdığı üzere; bilhassa Mısır halkı, Kölemenlerden müteneffir oldukları gibi, başıbozuklardan dahi pek çok eza ve cefa gördüklerinden, Kölemenlerin mi, yoksa başıbozukların mı galip gelmelerine ve hâkim olmalarına dua edeceklerini bilmiyorlardı.

Mısır bu durumda iken 1219 hicrî yılının sonlarında/Mart 1805 **Hurşit Paşa**'nın daha önce **M. Ali**'yi Mısır'dan uzaklaştırmak ve müstakil hareket edebilmek amacı ile istemiş olduğu delil askerlerinden birkaç bin kişilik bir kuvvet Şam tarafından Mısır'a geldiler. Bunların iâşe ve diğer masrafları için ayda 600 kese tahsis edildi. Delil askerlerinin gelişi ile Mısır'da yeni birtakım karışıklıklar vukû buldu.²³⁴

²³³ Cevdet, Tarih VII. 280

²³⁴ Cevdet, Tarih VII. 280; Mengin F. I. P. 139 vd; H.de la Nat Egyptienne VI. p. 23-24.

B. HURŞİT PAŞA İLE SERÇEŞME, MEHMED ALİ ARASINDA MISIR VALİLİĞİNDEN DOLAYI ÇIKAN ANLAŞMAZLIK VE MÜCADELE

Hurşit Paşa'nın Şam ve Akkâ taraflarından delil süvarilerini Mısır'a celbettiği sıralarda **M. Ali**, 18 Zilhicce 1219/20 Mart 1805 tarihinde Minye mevkiinde Kölemenlere karşı büyük bir başarı elde etmişti. Ağır bir yenilgiye uğrayan Kölemenler perişan ve dağılmış olarak Siyût ve Manfalût taraflarına kaçmak zorunda kalmışlardı. Böylece çok önemli bir askerî mevki olan Minye ele geçirilmiş oluyordu. Kölemenlerin tamamen tedip ve tenkilleri için onların kaçtıkları Cerca ve daha yukarılara gitmek gerekiyordu. Ancak, Kahire'ye delil askerlerinin geldiğini haber alan **M. Ali** bunun kendisine karşı kullanılmak üzere getirtildiğini anlamakta gecikmedi. Hemen Kölemenlerle çarpışmayı bırakarak Kahire'ye dönmek üzere **Hasan Paşa** ile yola çıktı. İnsanları kandırma sanatında üstad olan **M. Ali**, **Hurşit Paşa**'ya bu avdeti güya başıbozukların geçmiş aylıklarını talep ederek, kendisini ve **Hasan Paşa**'yı sıkıştırdıklarını ve onların iskânlarına kadir olamadığından, askerinin zoru ile Said'deki görevini terkettiğini özür ile beyan etmekteydi. **Hurşit Paşa** da buna ilk anda inanmış gibi idi.²³⁵

Vakanüvis **Cevdet Paşa'nın** yazdığına göre ise, **M. Ali** ve **Hasan Paşa** izin almadan Said'den geri dönmüşler. Niyetleri kötülük ve fitne olduğundan ya Kölemenler ile savaşa avdet ederler, veyahut memleketlerine giderler. İsterlerse onlara Mısır'ın dışında vilâyet ve mansap verebilirim. Devlet tarafında buna yetkim vardır, deyip delil askerleri ile yeniçerileri Tura ve Cize bölgelerine top ve cephane ile çıkmaları için emir verdi.²³⁶

M. Ali ve **Hasan Paşa** Tura'ya geldikleri zaman, deliller **M. Ali** kuvvetleri üzerine saldırmak hususunda tereddüt gösterdiler. Bu fırsatı kaçırmayan **M. Ali**, maruf taktiğini kullanarak delillere şu haberi gönderdi: "**Biz ulûfemizi istemek için geldik. Kimse ile bir alışverişimiz yoktur**" diyerek onları kandırdı ve tesirsiz bırakmağa muvaffak oldu. Deliller birbirlerine "**bunlarla çarpışmak gerekmez**" deyip, Dayr-el Tîn ve Kasr-ı aynî'deki eski yerlerine çekildiler. Bundan sonra **M. Ali** ve askerleri ellerini kollarını sallayarak şehre girmeğe başladılar. **Hurşit Paşa'nın** kethüdası bu hal karşısında acele delillerin yanına koşup, bu duruma engel olmalarını ve kendilerini azarlamak isteyince, "**bu adamlar ulûfe istiyorlar onlara taarruza ne lüzum var. Biz de ulûfe istediğimizde böyle mi yapacaksınız**"²³⁷ cevabını verip

235 H.H. No: 3474/G.

236 Cevdet, Tarih VII. 23-24.

237 Cevdet, Aynı Eser, VII, 24.

başıbozuklara saldırmayı reddettiler. M. Ali birkaç gün içinde delilbaşlıları elde etmeyi ve onların tarafsızlığını temini başarmış oluyordu. Kahire'e giren **M. Ali** Özbekiye'deki konağına gelip yerleşti. **Hurşit Paşa** bilhassa ulema ve şeyhleri ve ocaklıyı **Mehmed Ali** ile münasebette bulunmaktan menetti. Bunun üzerine **M. Ali** artık **Hurşit Paşa**'yı valilikten indirmek ve Mısır'dan uzaklaştırmak üzere, harekete geçti. Deliller ise bu sırada bulundukları Kasr-ı aynî ve Dayr-el Tîn taraflarında Mısır ahalisine pek çok zulüm ve teaddiye başlayıp, mallarını yağma ediyorlardı. Bunun üzerine **M. Ali**'nin de alttan teşviki ile, Eski Mısır halkı 1220 Saferinin ilk gününden/1 Mayıs 1805 Ezher camiisine gelip feryat ve figân ettiler. Mısır'da yeni bir ihtilâl patlak verecek gibi görünüyordu. Bunun üzerine Kalyop (Kalyup) mevkiine çekilen delil süvarileri orada da halka zulmettiler.

M. Ali'nin bu kadar sür'atle Kahire'ye avdeti ve askerleri ile tekrar yerleşmesi karşısında vali **Hurşit Paşa** hem şaşırmış, hem de eli kolu bağlı kalmıştı. Öyle anlaşılıyordu, **Hurşit Paşa** böyle bir durumu beklemiyordu ve aklına getirmemişti. Bu yeni durumda, **Hurşit Paşa** **M. Ali**'yi askerî kuvvetle Mısır'dan çıkaramayacağını ve ona bir şey şimdilik yapamayacağını anlamış olmalıdır. Bunun üzerine vali **Paşa** işi tathılıkla halledip, **M. Ali**'ye Mısır'dan çıkarmak emeline kapıldı. Bundan bir süre önce, yukarıda işaret edildiği gibi, **Hurşit Paşa** **M. Ali**'nin vezaret ile Mısır'dan uzaklaştırılmasını Devletten istemişti. Bu hususta emir ve menşûr geldiği halde; **Hurşit Paşa** bu emirleri yanında alıkoymuştu. **Hurşit Paşa** şimdiye kadar yanında sakladığı emirleri çıkarıp, **M. Ali**'yi yeni görevi ile Mısır'dan uzaklaştırabileceğini sanıyordu. Esasen **M. Ali** de kendisine vezaret geldiğini, önceden gelen bu rütbenin kasden kendisine bildirilmediğini öğrenmiş bulunuyordu. Bu bakımdan, **Hurşit Paşa** Safer ayının 10. günü, gerek askerî ileri gelenleri ve gerekse Kahire vücuhunun huzûrunda yapılan bir merasim ile, **M. Ali**'ye vezaret ve Cidde valiliği emirlerini tebliğ etti. Acele Cidde'ye gitmesi gerektiğini bildirdi. Aynı zamanda kendisine hil'at giydirilen **M. Ali** konağına gitmek üzere oradan ayrılırken asker taifesi kendisinden ulûfe istediler. **M. Ali** onlara "*işte Vali Paşa buradadır, ondan isteyiniz*" diyerek yoluna devam etti ve halka altın, gümüş dağıtarak Özbekiye'deki konağına döndü. Askerler, bir kere daha **Hurşit Paşa**'yı ulûfe talebiyle sıkıştırdılar ve onu zor durumda bıraktılar. **Hurşit Paşa**'dan hoşnut olmayan halk, bundan memnun oluyorlardı. **Hurşit Paşa'nın** bir tahririnden anlaşıldığına göre, "**kendisi daha M. Ali'ye Cidde valiliği menşûrunu vermeden bazı sergerdeler ile gizlice görüşüp, vezaret verildikten sonra Mısır'dan çıkmayacak olursa ne şekilde hareket edeceklerini sormuş, onlar da eğer M. Ali o şekilde hareket edip Mısır'dan çıkmazsa bilittifak ihracına ikdam olunur şeklinde cevap verdiklerini yazıyor, ancak bu sergerdelerin kimler olduklarını bildirmedi**

yordu.²³⁸ Fakat bazı kaynak vesikalarda Ömer Bey ve Salih Kori-
ca gibi bazı Arnavut sergerdelerinin Hurşit Paşa ile birlikte hareket et-
tikleri ve onunla besa yaptıklarından bahsedilmektedir. Hurşit Pa-
şa'nın bu tahriri de bu hususu kuvvetlendiriyor. Öyle sanıyoruzki, M.
Ali adamlarından bir kısmını, kendinden ayrılmış ve güya Hurşit Pa-
şa'ya yaklaşmış gibi göstererek, Paşa'yı arkadan vurmaya azmetmişti.
Nitekim M. Ali Hurşit Paşa'ya cephe aldığı zaman bu söz veren ser-
gerdelerin hiçbir fiilî yardımda bulunmamaları da esasen bunun M.
Ali'nin bir oyunu olduğunu açıklıkla göstermektedir.

10 Mehmed Ali, (1769-1849). A high-ranking Turkish army officer who in 1805 was elected ruler of Egypt. Under his guidance the country took its first steps towards separate nationhood, although for many years after Mehmed Ali's death Egypt remained part of the Ottoman Empire. In 1841 became the hereditary ruler of Egypt, and his family retained power for over a century until the overthrow of King Farouk. (From Egypt by G. Ebers).

M. Ali Camiül Ezher'de toplanan halkı Vali Hurşit Paşa aleyhi-
ne teşvik etti. Hurşit Paşa ise, ertesi günü halka haber göndererek
aman verildiğini ve dükkânlarının açılmasını emretti. M. Ali el altın-
dan aldığı tedbir ve tahriklerinin müsbet meyvelerinden son derece
memnundu. Zira olaylar lehinde geliyordu. Aynı zamanda M. Ali
ulemanın ileri gelenlerinden Şeyh Abdullah Şerkâvî ve Nakibül
Eşrâf Seyyid Ömer Makram ile gizlice anlaştı. Mısır kadısını da
kendi tarafına çekti. Hurşit Paşa'nın emri üzerine tekrar karışıklıklar
vuku buldu. Kahire halkı "Paşa fukarayı soymak istiyor. Memleket

²³⁸ H.H. No: 3474/İ Keza H.H. N: 3474/K Tatar Selim'in Tahriri, Ayrıca Ola-
yın Tafsili için bkz. Cevdet, Tarih VIII, 24-25

hercümerc oldu" diyordu. Sokaklara düşen halk ulema, çoluk çocuk
herkes "bu zalim valinin elinden feryat" diye bağıyorlardı. 1220
Saferinin 13. günü/13 Mayıs 1805 önce mahkemede toplanan halk,
daha sonra M. Ali'nin Özbekiye'deki konağına gittiler ve M. Ali'ye
güya büyük küçük herkesin ittifak edip, bu memlekette Hurşit Pa-
şa'nın valiliğini istemediklerini ve artık azlinin gerekli olduğunu bil-
dirdiler. M. Ali bunlara "peki vali olarak kimi istersiniz?" dediği
zaman "seni isteriz. Zira senden hayır ve adalet görüyoruz" şekil-
de cevap verdiler. M. Ali önce bu genel arzuyu görünüşte kabul et-
mek istemedi ve nazlandı. Fakat ısrar edilince razı oldu. Kürk ve kaf-
tan getirilerek Mısır kadısı tarafından M. Ali'ye giydirildi. Böylece
mürettep bir halk ayaklanması sonucu M. Ali hükümetin idaresini ele
aldı. Bütün bu olanlar M. Ali'nin çevirdiği dolaplardan başka bir şey
değildi. Bu suretle kendisi gâsıp ve âsi şeklinde Mısır'a vali olmuş ol-
muyor, bilâkis halkın ve ulemanın oy birliği ile olmuş gibi bir durum
yaratılıyordu. Vaki hal kalade bulunan Hurşit Paşa'ya bildirilip kale-
den inmesi istendi. Hurşit Paşa bunu şiddetle reddederek "beni Padi-
şah nasbetmiştir. Fellahların emriyle mazûl olmam ve Padişahın
emri gelmedikçe kaleden inmem" şeklinde cevap verdi. Aynı za-
manda kaleyi müdafaa etmek için hazırlıklara başladı. Bu esnada Elfi
Mehmed Bey Mansura'ya kadar geldi ve bazı şeyhlerle münasebette
bulundu. Hurşit Paşa cereyan eden bu olayları aynı gün, yani 13 Safer
1220 tarihli bir arıza ile Bâbîâlî'ye bildirdi. Bu arızasında Hurşit Pa-
şa, "M. Ali'nin Cidde memuriyeti emirlerinin tebliğinden üç gün son-
ra, içinde yerleşmiş olan fitne ve fesadı ihraz ve izhar eylemeye çalı-
şarak Mısır ahalisini ve askerleri tahrik ve iğfal ettiğini, bilâhare Mı-
sır kaymakamı oldum ve Mısır valiliğinin üzerime tevcih olunmasını
Devlete-i aliyyeden arzı mahzar ettim. Tevliyet-i Mısır bana istihsal
olacaktır. Şimdi Mısır kaymakamı benim, şeklinde Mısır'da münadi-
ler bağırttığını ve memleketin işlerini zabta başladığını" bildiriyor,
kendisinin ise kalede kapanıp muharebeye başlayacağını²³⁹ yazıyor-
du. Hurşit Paşa "ilk tedbir olarak Cerce taraflarında bulunan silah-
darına acele olarak gelmesi için haber gönderdiğine işaret edip, Mı-
sır kalesinde ikamet üzere olduğu malûm olunca tez elden donanma
çıkılarak kendisine yardımda bulunulmasını istiyor ve Mısır ahalisi
ile diğerlerinin mahzar ve tahrirlerine itibar olunmayıp, bu arızası-
nın doğru bilinmesini bilhassa rica ediyordu. Son olarak, birçok as-
ker ve donanmanın acele olarak gönderilmesini şiddetle taleb etmek-
teydi." Hurşit Paşa 14 Safer 1220 tarihli bir diğer yazısında, "M.
Ali'nin ulemayı, ocaklıyı, Mısır ahalisini ve kadı efendiye tahrik
ve teşvikleri sonucu kendisine karşı bu ayaklanmanın vuku bul-
muş olduğunu" yazıyordu.²⁴⁰

²³⁹ H.H. No: 3474/J.

²⁴⁰ H.H. No: 3474/İ.

Bu arada, M. Ali Mısır halkına ve ulemaya Mısır valiliğinin kendine verilmesi için mahzarlar yazdırdı. Bu mahzarlarda; "vali Hürşit Paşa'nın yaptığı zulm, cevri ve teaddiden bizâr olan halkın, onun yerine Cidde valisi M. Ali Paşa'yı Mısır kaymakamı seçtikleri, onu merci tanıyacıkları ve bundan böyle Hürşit Paşa'yı vali olarak kabul etmeyecekleri bildiriliyor ve M. Ali Paşa'nın Mısır'a vali tayin olunması rica ve istida ediliyordu."²⁴¹

Kaleden inmemekte direnen Hürşit Paşa'yı kaleden çıkarabilmek için ulema ve memleket ileri gelenleri ile yapılan görüşmeden sonra, oy birliği ile Saferin 19. günü/19 Mayıs 1805 kalenin muhasarasına karar verildi. Hürşit Paşa ile mücadeleyi meşrû kılan bir fetva yazıldı. Başta Mısır Kadısı Hafız Hasan Efendi ile Malikî, Hanefî, Şâfiî mezhepleri müftülerinin imzasını taşıyan bu Arapça fetvada özet olarak şöyle deniyordu:

"Padişah bir kulunu Mısır'a vali nasbeder fakat bu vali adalet üzere hükmedeceğine, halka zulmedip memleketi harabe haline getirirse, Mısır halkı ellerinde eski zamanlardan beri mevcut olan müteaddit Hattı Hümayûnlara dayanarak bu şekilde hareket eden valiyi sarayından ihraç ve yerine İstanbul'dan başkası tayin edilinceye kadar yerine birini intihab edip, Mısır'ın Şeyhülislam ve naibi tarafından müteaddit defalar nasihat edildiği halde vali zulmüne evvelkinden fazla devam ettiğinden, saraydan çıkmakta direndiğinden kendisini ve askerini bu türlü saraydan ihraç ve emin bir yerde ikinci vali gelinceye kadar tutmak için kendisi ve askeri ile muharebe etmeye şer'î bir müsaade var mıdır?"

"Elcevap, vardır."²⁴²

Bunun altına da Malikî, Hanefî ve Şâfiî müftileri ayrı ayrı mütalâalarını müsbet olarak bildiriyorlardı. Aynı fetva başkente de gönderildi. Bu fetva üzerine kalenin kuşatılmasına girişildi. Başbozuklar ile halk kalenin etrafında siper alıp tazyike başladılar. O sırada, M. Ali delil askerlerini Kalyop'tan getirtip Elfi Bey üzerine sevketti. Fakat Kahire kalesi müstahkem ve ele geçmesi zor olduğundan, kuşatma uzun, süreceğe benziyordu. Gerçekten de öyle oldu. Hürşit Paşa'nın, kaleden şehre yaptığı top ve gülle atışları halkın maneviyatını kırmadı. Zira halk buna Fransız istilâsı zamanından alışkindi. M. Ali ise Hürşit Paşa'nın aldığı bu nevi tedbirlere önem vermeyip kuşatmaya devam ediyordu. Bu hal hemen bir ay kadar devam etti. Sonunda M. Ali Vezir kapısına karşı büyük bir top yerleştirip kaleyi döğmeye başladı. Şimdi de bu olaylar karşısında Bâbiâli'nin tutumunu gözden geçirelim.²⁴³

²⁴¹ H.H. No: 1969.

²⁴² H.H. No: 4781 Arapça İlâm ve Fetva 1 Rebiülevvel 1220/30 Mayıs 1805.

²⁴³ Cevdet, Tarih VII. 24-25; Mengin, F. Aynı Eser. I. p. 160 vd; Brehier, L. Egypte, p. 22-23.

C. BÂBİÂLİ'NİN HURŞİT PAŞA -
MEHMED ALİ PAŞA
ANLAŞMAZLIĞINDAKİ TUTUMU:
MEHMED ALİ PAŞA'NIN
MISIR VALİLİĞİNE TAYİNİ

Mısır'da cereyan eden yeni karışıklıklara **Hurşit Paşa'nın** yukarıda adı geçen tahrirleri ve halkın Paşadan memnun olmayarak Cidde valisi **M. Ali Paşa'yı** vali kaymakamı seçtiklerini bildiren mahzarlar ile haberdar olan Bâbîâli, bunu büyük bir hayret ve endişe ile karşıladı. Çünkü Bâbîâli daha önce vali **Hurşit Paşa'nın** gönderdiği tahrirlere bakarak Mısır bölgesinde sükûn ve asayişin temin edildiğini, valinin tamamen hâkim olduğunu sanıyordu. Mısır'da bir sükûn ve nizamın kurulabilmiş olması devleti son derece memnun etmişti. Ancak bu anı ve beklenilmeyen karışıklıklar Bâbîâli'yi şaşırttı. Zira bu sırada devlet için en önemli meselelerden birisi Mısır'la yakından ilgili bulunan Vehhabilik idi. Haremeyn'in muhafazası için Mısır önemli, bir mevkiye sahip bulunuyordu. Bu bakımdan, Mısır'ın bir an önce sükûna kavuşması Vehhabiler'in şiddetini arttırdığı zamandan beri Bâbîâli'nin emeliydi. Fakat aynı zamanda, yeni karışıklığın mahiyeti hakkında Bâbîâli kesin ve açık bir bilgiye de sahip değildi. Bilinen tek şey, **M. Ali'ye** Cidde valiliğinin tevcihinden hemen sonra, Mısır halkının güya **Hurşit Paşa'nın** zulüm ve teaddisinden müteneffir olarak harekete geçip, **M. Ali Paşa'yı** Mısır kaymakamı seçtikleri ve kalede kapanan vali **Hurşit Paşa** ile mücadeleye giriştikleri merkezinde idi. Ancak, bunun neden ve niçinleri Bâbîâli'ce meçhuldü. Bu da maalesef hükûmetin Mısır'a gereken önemi vermediğini ve bir bakıma acz içinde bulunduğunu açıklıkla gösteriyordu. Bu itibarla, Bâbîâli alınacak tedbirler konusunda daha ziyade ihtimaller üzerinde durarak hareket etmek zorunda kaldı. Sadrazamın bir telhisinden anlaşıldığına göre devletçe yapılan teşebbüs şöyleydi: Sadrazam telhisinde diyordu ki, "Mısır'ın hali ve ne surette olduğu bilinmeyip her ihtimale karşı geriye bir tedbir bırakılmamak için gerek **M. Ali'nin** ve gerekse **Hurşit Paşa'nın** hallerine ve gerekse Mısır'ın şu yakınlardaki durumuna vukufu olan Mirâhurusâni Salih Bey gizlice kapıya çağrıldı. Her ikisinin dahi halini, ne sonuç vereceğini, bundan ne aklı kestiğini sordum. Cevabında eğer **M. Ali** yukarıdan Beyler ile müttehiden gelmemiş ise, **Hurşit Paşa** binbaşılardan Salih Koç ve Ömer Bey ile birleşik olduğundan galebe edebilir. Lâkin Mısır'ın hali her gün değiştiğinden kesin cevap verilemez. Fakat Devlet-i Aliyye maslahatı iki surette mütaalea etmelidir.

Eğer **M. Ali** galebe etmiş ise Mısır'ı ona tevcih ve **Hurşit Paşa** galebe etmiş ise de **M. Ali'yi** Cidde'ye acele göndermek ve bu iki başlı işi iyice idare edebilecek birisini yollamak lâzımdır. Ama **M. Ali** galebe etmiş ise o dahi bir müddet istihdam olunabilir. Onu devlete hizmet beğendirmek emeline düşürmek ve Haremeyn'e yardım ettirmek mümkündür. Aksi dahi böyledir. Ama **M. Ali** ile Beyler müttelik ise onlara dahi bir nizam vermek gerekir. Deyince, Salih Bey'in ifadesi bizim tedbirlerimize uygun görüldüğünden Kaptan Paşa'nın donanma ile gideceğini söyledim. Aslında her ikisi ile ülfetin var. Hangisini hâkim bulursan padişah tarafından gönderilmiş gibi o emirle Kaptan Paşa seni yukarı göndersin, kendisi İskenderiye'de kalsın diye Salih Bey'e gönderilmesi sorulunca, ben Padişah kuluyum, nereye gönderilirim giderim, cevabını verdi ve bundan sonra şu mütalâada bulundu: Mısır'a vardığımda hangisini vali makamında bulur isem güya devlet onu seçmiş ve irade etmiş gibi memuriyetini beyan ederek fermanları teslim etsem ve meselâ **M. Ali'yi** galip bulduğum takdirde işte sana devlet Mısır'ı Haremeyn maslahatı için ihsan etti. Artık şuna bir çare bul. İşte bu irâdeyi tekid için Kaptan Paşa dahi geriden geliyor, artık diyecek kalmaz, siz bilirsiniz şeklinde bir ifade maslahatı kolaylaştırır. Eğer **Hurşit Paşa'yı** galip bulur isem işte donanma ile Kaptan Paşa dahi geliyor. Hazır vezareti kaptın, ırzınla Cidde'ye git diye Mehmed Ali'yi kuvvet ile uzaklaştırmak lâzımdır. Donanma benim arkamdan gelsin demekten maksadım, Kaptan Paşa hemen vardığı gibi kara teribatı olmadığını tecessüs edip benim vereceğim gürültüye pek te kulak asmazlar. Fakat geriden gelecek olursa şamata çok olur. Böylece iş görülür"²⁴⁴. Dediğini onun söylediklerinin akla uygun olduğunu Sadrazam bildiriyordu. III. Selim bu telhise yazdığı Hatta, "bu madde benim aklıma dahi hoş geldi fermanları bu gice tebdil ettirip hemen Salih Bey'i memur edesin inşallah muvaffak olur..." demektedir.

Şu halde, devlet ilk olarak **Hurşit Paşa'nın** istediği gibi önce donanmayı göndermek kararında idi. Fakat Mısır'ın içi durumu kesinlikle bilinemediğinden, donanma İskenderiye'ye vardktan sonra ne gibi tedbir alınacağı hususunda tereddüde düşüldü. Bu bakımdan bir müddet önce Mısır'dan gelmiş bulunan ve gerek, **M. Ali'yi** ve gerekse **Hurşit Paşa'yı** yakından tanıyıp Mısır'ın iç durumuna vukufu bilinen Mirahurusâni **Salih Bey**'den durum soruldu. Sadrazam ile **Salih Bey** arasındaki mülâkat gizlice vuku buldu. **Salih Bey**'in mütalâası kuvvetli olanı vali tanımaktı. Bu işi başarmak görevi kendisine verildi. **Salih Bey** aynı zamanda donanmanın, daha tesirli olabileceği kanısıyla, arkasından gelmesini istiyordu. Bâbîâli, sıkışık ve kararsız bulunduğu bir sırada **Salih Bey**'in ileri sürdüğü fikri benimsedi. Padişah bile bunu uygun görüyordu. Bu diğer telhisten anlaşıldığı üzere, iki ferman

hazırlandı. Bu iki fermanın birisi **Hurşit Paşa'nın** Mısır valiliğinde kalmasını, diğeri ise sâbık Cidde valisi **M. Ali Paşa'ya**- bilindiği gibi fiilen Cidde'de valilik yapmış değildi. Mısır valiliğinin tevcihini emrediyordu. Bu emirler duruma göre hareket etmesi şartıyla, **Salih Bey'e** verildi. Ayrıca **İbrahim ve Elfi Beylerin** guruplarından **M. Ali'ye** hangisi yakın ve müttefik ise, o gurubun başkanına Şeyhü'l Beledliği tevcih eden emirler de hazırlandı. Padişah III. Selim gönderilecek emirlerle ilgili bu telhise yazdığı Hattında "*Benim Vezirim fermanlar çok güzeldir hemen irsal edesin*" şeklinde tasvibini bildiriyordu²⁴⁵. Bu husus Mısır'a gidecek olan Kaptanı Derya **Elhac Mehmed Paşa'ya** bildirildi²⁴⁶. Böylece **Salih Bey** ve onun yanında Sadrazam silahdarı adı geçen emirleri hâmil olarak yola çıktılar.

Salih Bey ve Sadrazam silahdarı Mısır'a geldikleri esnada, Kahire halkı ve başıbozukların kalede mahsur bulunan **Hurşit Paşa'yı** kuşatmaları devam ediyordu. **Salih Bey'in** Kahire'ye gelişini müteakip Rebiülevvel ayının 11. günü/Temmuz 1805 başları ulema, ocaklı ve şehir ileri gelenleri Özbekiye'de toplandılar. Bu toplantıda, bir rivayete göre **M. Ali Paşa** tarafından rüşvet ve irtişa yolu ile elde edilmiş olan **Salih Bey, Hurşit Paşa'nın** başka bir memuriyete tayin edilmek üzere Mısır valiliğinden azledildiğini ve yerine **M. Ali'nin** nasb ve tayin edilmiş olduğunu ve aynı zamanda Vehhabi ayaklanmasının bastırılmasının **M. Ali Paşa'ya** bırakıldığını bildiren fermanı okudu. Bunun üzerine her iki taraf top atışını kestiler, dikkat edilirse bu valilik emrinin okunuşu tek taraflı olarak, yani **Hurşit Paşa'ya** duyurulmadan hemen, bir olup bittiye getirilmiş oluyordu. Aynı zamanda **M. Ali'nin** Mısır valiliğine atandığı keyfiyeti **Salih Bey** tarafından bir tezkere ile kalede mahsur bulunan **Hurşit Paşa'ya** bildirildi. Fakat **Hurşit Paşa** kaleden çıkmamakta ısrar ederek "*Ben Hattı Hümayûn ile vali oldum. Öyle bir varaka ile azlolmam. Hele Salih Ağa ile Sadrazam silahdarı gelsin, şifahen bir lakırdı edeyim*" diye haber gönderdi. Fakat **M. Ali** böyle bir görüşmenin herhalde kendi lehinde olmayacağını sezmiş olacak ki bu iki zatın kaleye çıkıp **Hurşit Paşa** ile görüşmelerine izin vermedi ve kalenin kuşatılmasına eskisi gibi devam edildi.

Diğer taraftan bu sırada, yani Rebiülâhıran 21. günü/Temmuz 1805 ortalrı Kaptanı Derya **Elhac Mehmed Paşa** donanma ile İskenderiye'ye gelmiş bulunuyordu. Kaptan Paşa, **Hurşit Paşa'ya** hemen kaleden inmesi için haber gönderdi. **Hurşit Paşa**, Kaptan Paşa'ya verdiği cevapta, şimdiye kadar **M. Ali'nin** kullandığı taktiği bir koz olarak kullanmayı denedi. Hurşit Paşa cevabında, "*askerin kendisinde olan gúzeşte ulufeleri dolayısıyla pek çok alacakları olduğunu, buna*

²⁴⁵ H.H. No: 3610; H.H. No: 15386 İbrahim Bey'e hitaben yazılan Şeyhü'l Beledlik İbkâ Fermanı Sureti.

²⁴⁶ M. Mısır No: 11 sf. 63.

karşılık kendisinde bunları ödeyecek kadar akçe bulunmadığından, arzu etmekle beraber şimdiye kadar kaleden bu sebeple çıkamadığını" bildirdi. Fakat aynı zamanda, yine hemen kaleden çıkmayıp Kölemenlerden bazı taraftarları ile anlaşarak **M. Ali'ye** karşı üstün gelme çarelerini aramakta idi. Bu bakımdan Mısır ümerası maiyetlerindeki kuvvetlerle Cize'ye kadar ilerlemişlerdi. Bunun üzerine **M. Ali Paşa** yeteri kadar başıbozukları Kölemenler üzerine sevk ederek onları geri püskürtmeğe muvaffak oldu ve kalenin kuşatılmasına ara vermeden devam etti. Sonunda çaresiz kalan **Hurşit Paşa** 1220 Cemaziyelâhırinin 10. günü/6 Ağustos 1805 kaleden çıkmak zorunda kaldı. Bundan bir gün önce bütün ağırlıkları Bulak'a indirilmişti. Kendisi de Bulak'a indirilip, bir gemiye bindirildi ve Kahire topraklarından uzaklaştırıldı²⁴⁷.

Mirâhurusâni **Salih Bey**'den Sadarete gönderilen ve bu hususları anlatan tahrirde: bilhassa "**Hurşit Paşa'nın kaleden inmemesinde kendi kabahatı olmadığı, öteden beri serkeş durumları malûm olan askerlerin ulufesi sebebiyle mecburiyetten olduğu, bu hususta Hurşit Paşa'nın zerre kadar kusur ve tekâsülü bulunmadığı**"²⁴⁸ tasdik ediliyordu. Ayrıca "**Mısır havalisine gelen Beyler ile Hurşit Paşa ittifak üzeridir**" diye bir şayia çıkmışsa da bunun doğru olmadığını, Beyler'in Mısır ihtilâli sebebiyle "**şu aralık Mısır'a yakın bulunalım**" diyerek fâsîdelerine mebni Kahire yakınlarında dolaştıklarını, bu bakımdan Paşa ile Beyler'in ittifakı isnadı gayri vakidir" diyordu.

İşte böylece yukarıdan beri anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, 5-6 yıl önce Mısır topraklarına bir asker ve hemen hiçbir şey olmadan gelen **M. Ali**, bu kısa, süre içinde çevirdiği çeşitli dolaplar ve hileler sonunda durumu öyle ayarladı ki Mısır valiliği olgunlaşmış bir meyve gibi kucağına düşüverdi. **M. Ali** bu suretle öteden beri tasarladığı ve elde etmeyi azmettiği Mısır valilik makamına yükselmiş oldu. **Hurşit Paşa'nın** düşüşünde **M. Ali** ile birleşen Mısır halkı ve ulemasının önemli rolü oldu. **Salih Bey** ile gönderilen ve Evaili Rebiülevvel 1220/Mayıs sonu - Haziran başı 1805 tarihli Mısır valilik fermanında **M. Ali'ye** deniyordu ki;

"*Mısır'da vuku bulan ihtilâl esnasında fıkaraı ve Ahaliyi koruduğun, fitne ve fesadı def, beldeleri temin ile matlûbun üzere hareket ettiğinden, bu bakımdan bütün ulema ve sadât hakkında teşekkür eylediklerinden dolayı Mısır tevliyeti sudur olan Hattı Hümayûnum ile sana ihsan olundu. Bundan böyle:*

²⁴⁷ H.H. No: 3620; M. Cevdet; Dahiliye, 14988.

²⁴⁸ H.H. No: 3478/D Salih Bey'in Tahriri. Keza Cevdet; Tarih VIII, 26; Mengin, F. Aynı Eser, I. p. 172 vd. vd; Histoire de la Nat. Egyptienne, T. VI. p. 25-26.

a) Fakir ve âcizleri himâye ve memleketi zabt u rabt altında tutman,

b) Vukû bulan ihtilâl ve fesadın izale ve imhası ile beldelerin temini ve asayişin sağlanmasına dikkat eylemen,

c) Haremeyn'e herhalde imdat ve yardım ile Haremeyn Ahalîsinde ihtiyaçları olan zahireyi yollaman,

d) Kiler-i âmirem ve tersane-i mamûrem tertibâtını ve İrâd-ı Cedid hazinesine mürettep olan geliri vakti zamanı ile tasviye eylemen... gerekmektedir. Bundan sonra, bu sayılan hususlara büyük bir dikkatle gayret ve himmet göstermesi isteniyor ve bunda ümit var olunduğu bildiriliyordu²⁴⁹.

M. Ali Paşa böylece Bâbîâli tarafından vali kabul edildikten sonra, Mısır'da en büyük kuvvet olarak görülüyordu. Fakat Kölemen Beyleri bir türlü zorba ve serkeş hareketlerden vazgeçmeyip Kahire etrafına saldırıyor ve kendisini rahatsız ediyorlardı. Bilindiği gibi, Kölemen kuvvetleri atlı ve sür'atli olduklarından ve aynı zamanda Mısır'ın çöl ve dağ yollarını gayet iyi bildiklerinden az kuvvetlerle üzerlerine yürümek kabil olmuyordu. Fakat büyük kuvvetlerle gidildiği zaman da derhal geri çekilip, **M. Ali Paşa**'nın kuvvetleri geri dönünce tekrar Mısır'a doğru geliyorlardı²⁵⁰. Kölemenler'in bu eski âdetlerine devam edeceklerini anlayan **M. Ali** nihayet bunlara bir tuzakla son vermek istedi. Şöyle ki;

Güvendiği Arnavut sergerdelerinden bazılarını kendi tertip ve talimi üzere Kölemen Beyleri ile el altından muhabereye sevketti. Bu sergerdeler Beylere yardım hususunda taahhüt verdiler. Hatta sözleşmeye şu kadar akçe dahi idhal edilecektir şeklinde maddeler koyarak Kölemen Beylerini inandırdılar. Sergerdeler ile Beyler arasında kararlaştırılan gizli plâna göre **M. Ali Paşa**, Nil Suyu'nun yükseldiği sırada Haliç ağzına çıktığı zaman Kölemenler ansızın Kahire'ye girecekler ve filân sergerde şu yerde ve filân sergerde diğer yerde olmak üzere burç ve baruların elde edilmesine çalışılacaktı. Kahire halkından **M. Ali**'ye garezi olanlar bile buna inandılar. Cemaziyelevvelin 20. günü/27 Ağustos 1806 tarihinde vefa-i Nil sebebiyle herkes tenezzühe çıktığı sırada Kölemen ve kâşiflerden birçoğu şehre girdiler. Fakat **Cevdet Paşa**'nın mufassalan anlattığı üzere, şehrin kapıları kapatılıp kısıvrak yakalandılar. Yapılan ateş atışları karşısında bir kısmı öldürüldü. Önemli Beylerden 5-6'sının Özbekiye'de başları kesildi. Kesilen başların derileri yüzölüp içine saman doldurularak, o zamanın usulünce bir zafer alâmeti olarak İstanbul'a gönderildi. Böylece, Bey-

249 M. Mısır, No: 12 sf. 2 Bazı eserlerde M. Ali'nin yanlış olarak 1804 yılında Mısır'a vali tayin olunduğu yazılmaktadır.

250 H.H. No: 3478/E ve Keza H.H. No: 3478/A Cize etrafında dolaşan ümeranın, gâilesinin kısa zamanda def'olacağı hakkında M. Ali Paşa'nın Tahriri.

lere karşı yapılan tuzak tam bir başarı sağlamıştı. Bir husus daha var ki, Kölemen Ocağı kuruluşundan beri Kölemenler böyle bir hakaret ve rezalete uğramamışlardı. **M. Ali**'nin bu hareketi kalan Beylere ağır geldi. Ve çekilip Said'e gittiler²⁵¹. Diğer taraftan, Kölemen Beylerine karşı hazırlanan bu tuzak, Kölemenler'in yok edilmesi ve ocaklarının ortadan kaldırılması hususunda bir başlangıç teşkil etti. Esasen onların kaderleri artık bir bakıma M. Ali'nin elinde kalmış bulunuyordu. Zira bilindiği için **M. Ali** Mısır'a vali olmadan önce Kölemen Beyleri ile bazan çarpışmış ve bazen de icabı halinde onlarla işbirliği yaparak onları kendi emelleri uğruna bir vasıta olarak kullanmasını bilmişti. Fakat, artık şimdi Mısır'daki idare ve siyasî otoriteyi tamamen kendi eline aldığına göre, kendisine rakip olabilecek yegâne kuvvet, artık pek zayıf olan Kölemenlerdi. bu bakımdan ilk iş olarak Kölemen rekabetini ortadan kaldırmak için, bazılarını tutarak, bazılarını ezerek yok etmeğe çalıştı. Bilindiği gibi, 1805 yılındaki bu ilk Kölemen kıtalden sonra, **M. Ali Paşa** 1811 yılında 400 kadar Kölemen Beyini kalede sıkıştırıp hepsini öldürtecektir. Böylece 1811 yılı Kölemen Ocağının sona eriş tarihi olarak kabul edilir.

Kölemen Beylerine kurulan bu tuzaktan sonra, köy ve nahiyeleri yağma ve garet eden ve Hanke taraflarında bulunan mahûl delil askerleri üzerine **M. Ali Paşa** asker sevk ederek onları Şam tarafına taretetti.

Böylece, **M. Ali Paşa** kendine muhalif olanları ortadan kaldırarak istiklâl üzere Mısır'da işleri yürütmeye başladı. Bu hususta gerek kendisinden, gerekse Kaptan Paşadan Başkente yollanan tahrirlerde Mısır'ın karışıklık ve hitilâllerden kurtarıldığı, işlerin yoluna girdiği ve aynı zamanda Haremeyn'e yardım hususuna başlandığı bildiriliyordu²⁵². Bu durum, bilhassa Bâbîâli tarafından memnuniyetle karşılandı. Her ne kadar, **M. Ali Paşa** Mısır valiliğini gerçekte devletin zaafından ve aczinden istifade ederek bilek kuvvetiyle ele geçirmişse de, yukarıda izah edildiği gibi, bu sırada Bâbîâli Mısır'dan çok Haremeyn'e önem verdiğiinden olumlu karşılandı. Gerçekten de **M. Ali Paşa** Haremeyn'e yardım için sergerdelerden yeğeni **Tahir Bey**'i mirmiranlık tevcihi ile bu işe memur kıldı²⁵³.

İşte böylece **Mehmed Ali Paşa**'nın Mısır'a vali oluşuyla gerek Mısır ve gerekse Osmanlı tarihine tesiri bakımdan yeni bir devir başlamış oluyordu.

251 H.H. No: 3478/M Keza H.H. No: 3478/O ve Keza H.H. No: 3483 Cevdet Tarih, VIII, 28; A. Rasim, Osmanlı Tarihi, III. 1410 vd.

252 H.H. No: 3453/A; Keza H.H. No: 3475; H.H. No: 3853/B.

253 M. Mısır No: 12 sf. 7-8 H.H. No: 3478 Mısır'da kırk ay kalan sedbina emini M. Salih Efendi'nin Raporu.

IV. SONUÇ

Mehmed Ali'nin çok kısa denebilecek bir sürede Mısır valiliğini ele geçirmesi bir bakıma "*nev'i şahsına münhasır*" bir olay olarak görülmektedir. Zira hiçbir resmî rütbeye sahip olmadan Mısır'a gelen ve bu ülkenin iç durumunu, zenginliğini, valilerin ve Kölemenler'in rekabetlerini, siyasî anlaşmazlıkları, halkın uyuşuk halini gören **M. Ali**, Mısır idaresi üzerinde bazı emeller beslemeğe başlamıştır. Emellerini gayet gizli tutan **M. Ali**, karşısına çıkan her fırsattan tam ve yerinde faydalanmasını bildi. Aynı zamanda, onun başlangıçtan beri takip ettiği politikanın bâriz özellikleri şunlardır: **Birinci olarak**, Mısır'da mevcut askerî kuvvetleri daima birbirleri ile mücadele içinde bulundurmak ve bu mücadelelerden faydalanmaktı. Nitekim başıbozukları yenicekilere, yenicekilere Kölemenlere, başıbozukları Kölemenlere, ve nihayet Kölemenleri Kölemenlere yaptığı tahrik ve teşvikler sonucu vurdurtmasının esası buradan ileri geliyordu. Askerî kuvvetleri ayaklanmağa teşvik ve tahrik ederken daima aynı taktiği kullanıyordu. Bu yegâne ve marûf taktik, geçmiş ulûfeleri talep hususu idi. **İkinci olarak**, yenicekilere, başıbozuklar ve Kölemenler gibi rol oynayan esaslı üç kuvvet arasında daima ikiye bir şekilde dengenin başıbozuklar tarafının ağır basmasına gayret etmiştir. Meselâ yenicekilere karşı Kölemenlerle, Kölemenlere, karşı Mısır halkı ve keza **Hurşit Paşa**'ya karşı yine Mısır halkı ile olan işbirliği buna delildir. **Üçüncü olarak**, **Mehmed Ali** başlangıçtan vali oluncaya kadar asla kendini ön plâna atmamış ve daima ikinci ve arka safta bulunmayı emellerinin gerçekleşmesi bakımından daha uygun görmüş ve hareket etmiştir. Bu durum perde arkasında daha kolayca rol oynamasına imkân hazırlıyordu. Devlete karşı bir âsi ve gâsıp durumunda görünmek istemediği anlaşılan **Mehmed Ali**, valiliği meşrû bir şekilde elde etmeyi amaç edinmişti. Devletin karşısına rütbe sahibi olmadan âni bir şekilde çıkmak istemediğinden, herşeyi en ince noktalarına kadar hesapladıktan ve halk tarafından seçilmiş gibi yaptırarak güya böylece meşrû yolla gelmiş oldu. **Mehmed Ali** insanları gayet iyi avlamayı biliyor ve kendisine yardımcı olabilecek kişilere yaklaşıp, onları kendi emellerine hizmet edecek şekilde kullanıyordu. Aynı zamanda politikasına zararlı olabileceğini umduğu kişi ve gurupları def ve izale ve hatta kötülük ve vahşet yapmaktan kaçınıyordu. Ayrıca son Mısır valilerinin idaresizlik ve tedbirsizlikleri de gözönünde bulundurmak gerekir. Her ne kadar ileri-

de pek mühim roller oynayacak olan **Hüsrev** ve **Hurşit Paşalar** değerli kişiler idiyse de, Mısır'da ilk valilikleri olduğu ve bu bakımdan tecrübesiz bulunduklarından, **Mehmed Ali** bu fırsatı kaçırmadı. Bütün bunlardan başka, üstün bir zekâ, enerji, aşırı ihtiras, hırs ve emellerini gizleme, azim gibi özellik ve şahsî kabiliyetleri kendini emellerine ulaştırmıştır.

Görülüyor ki, **Mehmed Ali**'yi Mısır'da başarıya ulaştıran şartlar arasında zemin ve zamanın uygun olması, gayet açık ve uğurlu bir şansa (talihe) sahip bulunması, şahsî kabiliyetleri vs. başta gelmektedir. Dikkati çeken bir husus ta devletin Mısır'a başıbozuk ve Arnavutlar'ın girmesini kat'iyyen yasaklamasına ve bu husustaki müteaddit emirlere rağmen, Arnavutluk ve Rumeli'den aralık aralık bu nevi kişilerin gelmeleri keyfiyetidir. Bu hâl, başıbozukların Anavatanlar'ı ile daimî bir bağlantı halinde bulunduklarını göstermektedir. Diğer taraftan Bâbüâli, Mısır'da vuku bulan bütün karışıklık ve ayaklanmalardan lâıyıkıyla ve yeterli bilgi sahibi olamıyordu. Aynı zamanda Bâbüâli'nin aldığı tedbirler, bir vali iş göremeyince, bir diğerini tayin etmek olmuş ve bunun yanında sözde kalan emirler göndermeye münhasır kalmıştır. Fakat aynı zamanda, Mısır olayları karşısında Bâbüâli'nin aktif bir politika gütmeye açıkça belli oluyordu. Hele **Hurşit Paşa**'nın başıbozuklar ve halk tarafından düşürülüş ve **Mehmed Ali**'yi tayini sırasında Bâbüâli'nin olaylardan tamamen habersiz oluşu ve ihtimaller üzerinde durarak bir sonuca varmaya çalışması, Mısır'a gereken önemin verilemediğini ve tam bir acz içinde olduğunu açıkça göstermektedir. Bu da Devlet ileri gelenlerinin zihniyeti hakkında bir fikir vermektedir. Padişah III. Selim şahsen Mısır'da bir nizam tesisi için gayret gösteriyordu. Hattı Hümayunları buna delildir. Fakat sonuç yine değişmiyordu. Bununla beraber şunu da söyleyelim ki, Mısır olaylarına karşı Bâbüâli'nin aczi görülmekle beraber, Devlet için problem yalnız ve yalnız Mısır'daki karışıklıklar değildi. Geniş İmparatorluğun birçok yerlerinde, Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde, Anadolu'da, Suriye ve Hicaz'da karışıklıklar mevcuttu. Yeni bir Rus Harbine doğru gidiş görülmüyordu. Devlet her yönden zorlukların içindeydi. III. Selim'in giriştiği İslahat Hareketleri yenicekilere ve halk tarafından benimsenmemiş, bilâkis büyük bir muhalefetle karşılanmıştır. Bu bakımdan Mısır'a gereken değer verilemedi. Vehhabilik daha büyük tehlike sayıldığından bir olup-bitti kabul edildi. Şu halde Bâbüâli birtakım zorunlu şartlar altında **Mehmed Ali**'nin Mısır valiliğini onaylamak zorunda kalmış oluyordu. Bundan sonra da onu Mısır'dan çıkarmak devlet için mümkün olmamıştır.

M. Ali Paşa'yı gönüllü birliklerinin komutanlığından valiliğe götüren sebepler çoktur. Bunda M. Ali'nin şahsî yeteneklerinin büyük payı olmakla beraber, Mısır'daki Osmanlı ordusunun güçsüzlüğü ve idaresinin bozuklukları önemli etkenler oldular. M. Ali bunları çabuk

farketti. Bundan yararlanmayı kafasına koyarak, Mısır'da kalmaya karar verdi. Altan kışkırtmalara girişip, çeşitli karışıklıklar yarattı ve İstanbul'un atadığı valileri görevden uzaklaştırmayı sağladı. Osmanlı Devleti bütün bu olup bitenlerde Mehmed Ali'nin parmağı olduğunu anlayınca onu Cidde valiliği ile uzaklaştırmak istedi. Ama M. Ali oyalama taktiğine başvurdu ve Hicaz'daki Vehhabi ayaklanmasını bastırmak vaadi ile Mısır valiliğine kavuştu. 1804-1805 krizi esnasında M. Ali, Kahire halkının ve seçkinlerin kurtarıcısı olarak görüldü. Şehir eşrafının, özellikle büyük ulema ve tüccarlar ile ittifak halinde hareket etti. Sosyal bakımdan, halk üzerinde etkili ve nüfuzlu, vakıfların ve iltizamların gelirlerinden geniş ölçüde yararlanan ulemanın, başta **Ömer Makram** olmak üzere desteğini kazandığından "*halkın kurtarıcısı*" rolünü başarıyla oynadı. Devlete karşı bir mütegalibe olmadığını ihsas için buna büyük önem atfetti.

